

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МІЩЕНКО АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 323.174-044.922:352.072.1(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

За спеціальністю 052 – Політологія

Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А.С. Міщенко

Науковий керівник:
Горло Наталя Віталіївна,
доктор політичних наук, професор

Запоріжжя – 2024

АНОТАЦІЯ

Міщенко А. С. Трансформація регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «052 – Політологія». Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2024.

У роботі проаналізовано вплив реформи децентралізації влади на трансформацію регіоналізму в Україні з комплексним врахуванням внутрішньополітичного та зовнішньополітичного контексту.

Здійснено теоретико-методологічний аналіз ключових понять, таких як «регіоналізм», «регіоналізація», «децентралізація». Розглянуто базове поняття роботи – «регіон», проаналізовано його визначення, надане як закордонними, так і вітчизняними дослідниками. У ході подальшого дослідження було з'ясовано сутність та розмежовано поняття «регіоналізм», «регіоналізація», «децентралізація». Визначено, що регіоналізм є громадсько-політичним рухом, основним завданням якого виступає становлення регіону як суб'єкта політичних відносин, що реалізується завдяки процесу перерозподілу владних повноважень та виступає протиположністю централізованій уніфікації влади завдяки посиленню впливу регіональної спільноти, яка представлена політичною елітою і громадськістю. Проаналізовано особливості розуміння «нового» та «старого» регіоналізму. Регіоналізація розглянута як процес оптимізації та раціоналізації взаємовідносин між центром та регіоном, між окремо взятою територіальною громадою, районом та обласним центром, що як наслідок передбачає перерозподіл повноважень від центру до регіонів з урахуванням усіх потреб та особливостей регіону. Децентралізація розглянута як інструмент регіоналізації, покликаний реформувати субнаціональний рівень управління, що у свою чергу сприяє якісній трансформації регіоналізму, надаючи йому нового змісту та характеру.

У дисертаційному дослідженні проаналізовано наукові підходи вітчизняних та закордонних вчених до розуміння особливостей та можливостей процесу децентралізації. Зазначено, що впровадження процесу децентралізації у систему адміністративно-територіального управління повинне у першу чергу бути обґрунтованим з наукової точки зору. Дослідження сутності децентралізації передбачає розмежування таких процесів як централізація, деконцентрація, деволюція, що у підсумку дає можливість більш детально з'ясувати специфіку процесу децентралізації. Вивчення особливостей впровадження реформи децентралізації в Україні продемонструвало комплексний характер впливу реформи на регіональні процеси. Сучасний процес децентралізації в Україні має вплив на правову, економічну, культурну, освітню, медичну та проєктну діяльність на місцевому та регіональному рівнях. Розглянуто ключові законодавчі акти, які встановлюють та окреслюють особливості децентралізації в Україні. Відзначено, що метою децентралізації є оптимізація роботи органів влади на місцевому та регіональному рівнях управління й наближення послуг до населення. Акцентовано увагу на особливостях добровільного і адміністративного утворення територіальних громад шляхом порівняння досвіду Литви та України, що продемонструвало унікальність кожного досвіду та його залежність як від цілей, які покладаються на реформу, так і від ступеня розвиненості комунікації між владою та суспільством і умов, у яких відбувається модернізація системи управління країни.

У роботі аналізується методологія дисертаційного дослідження. Дослідження базується на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, всебічності, історизму, комплексності. Провідними науковими підходами, які сприяли досягненню наукової мети, стали: системний, структурно-функціональний, нормативно-ціннісний та емпіричний. Дослідження проведене за допомогою як загальнологічних методів, а саме: аналізу, індукції, дедукції та порівняльного аналізу, так і емпіричних: експертного опитування та політичного прогнозування.

Одним із ключових факторів, що сприяють побудові регіоналізму в Україні

в умовах децентралізації, визначено політичний чинник, значення якого було продемонстроване через зростання ролі регіональної політичної еліти та регіональних партійних проєктів в умовах впровадження децентралізації. На прикладі Запорізької області було проаналізовано результати місцевих виборів 2015 та 2020 рр. у містах із населенням більше 50 тис. осіб. Результати порівняльного аналізу продемонстрували зростання рівня підтримки політичних партій регіонального (місцевого) типу. Також було зазначено, що розширені повноваження влади на місцях та вищий рівень довіри громадськості до локальних політичних сил, на відміну від всеукраїнських партій, сприяють формуванню більш політично самодостатніх регіонів, які здатні впливати на державну політику з метою досягнення цілей, пов'язаних з регіональним розвитком. Аргументовано, що явище не має повсюдного характеру, але у різних регіонах країни простежується саме ця тенденція.

Розкрито роль громадськості як одного із фундаментальних чинників розвитку регіоналізму в умовах децентралізації. Проаналізовано низку соціологічних досліджень щодо ставлення населення до реформи місцевого самоврядування та територіального устрою влади. Розглянуто місцеві практики, які демонструють вплив населення на розвиток самоврядності, що стали можливими та поширеними завдяки децентралізації влади в Україні. Зазначено, що саме громадськість повинна бути провідним суб'єктом становлення регіоналізму, оскільки вона більш чітко розуміється на основних потребах розвитку як громади, так і регіону. Регіональна політична еліта повинна виконувати здебільшого функцію конвертування вимог громадськості відповідно до політичних цілей та реалізовувати функцію управління регіональним розвитком.

У роботі визначено та детально розкрито чинники, які впливають на особливості розвитку регіоналізму в сучасних умовах, а саме: повномасштабна війна і євроінтеграція. Саме євроінтеграційна мета України значною мірою сприяла впровадженню, становленню та розвитку процесу децентралізації в Україні. У ході дослідження впливу децентралізації на регіони в Україні було

встановлено, що західні регіони більш активно залучені до євроінтеграції, ніж південні та східні. Розглянуто особливості грантової співпраці щодо можливостей, які існують для громад та регіонів у напрямі розвитку локальних проєктів на засадах європейської підтримки.

У роботі проаналізовано вплив повномасштабного вторгнення на трансформацію комунікації між представниками органів місцевого самоврядування, військовими адміністраціями та суспільством. Розглянуто виклики та проаналізовано перспективи, які постають перед регіонами та громадами в умовах продовження дії воєнного стану, а також подальшої деокупації територій та завершення війни.

Наголошено, що досвід України, який полягає у проведенні реформи децентралізації влади в умовах війни, а відтак і відповідна трансформація регіоналізму, є унікальним, адже російсько-українська війна, що триває вже більш як десятиріччя, і повномасштабне вторгнення зокрема, внесли певні корективи і визначили специфіку децентралізації влади в Україні.

У рамках написання дисертаційного дослідження було проведене експертне опитування, яке продемонструвало, що децентралізація сприяла певній активізації розвитку регіоналізму в Україні. Експертна оцінка підтверджує посилення ролі об'єднаних громад, що, у свою чергу, дає змогу стверджувати, що сучасний регіоналізм в Україні розвивається на засадах локалізму.

Розроблено три варіанти сценарію розвитку регіоналізму в Україні у контексті внутрішньо- та зовнішньополітичних викликів: оптимістичний, реалістичний, песимістичний та надано рекомендації органам влади щодо подолання негативного сценарію.

Ключові слова: регіон, регіоналізм, регіоналізація, децентралізація, субнаціональний рівень влади, політична еліта, регіональна еліта, політичні партії, громадськість, громадянське суспільство, органи місцевого самоврядування, комунікація, війна, повномасштабне вторгнення, євроінтеграція, транскордонне співробітництво, локалізм.

ABSTRACT

Mishchenko A. S. Transformation of regionalism in the context of decentralization of power in Ukraine. – *Qualification scientific work in the form of a manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty «052 – Political Science». Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2024.

In this work, the impact of the decentralization reform on the transformation of regionalism in Ukraine is analyzed with a comprehensive consideration of the domestic and foreign policy context.

The theoretical and methodological analysis of key concepts such as «regionalism», «regionalization», «decentralization» is carried out. The basic concept of the work – «region» - is considered, its definition provided by both foreign and domestic researchers is analyzed. In the course of further research, the essence of the concepts of «regionalism», «regionalization», and «decentralization» is clarified and differentiated. It is determined that regionalism is a socio-political movement whose main task is to establish the region as a subject of political relations, which is realized through the process of redistribution of power and acts as a counterweight to the centralized unification of power by strengthening the influence of the regional community represented by the political elite and the public. The peculiarities of understanding the «new» and «old» regionalism are analyzed. Regionalization is considered as a process of optimization and rationalization of relations between the center and the region, between a particular territorial community, district and regional center, which, as a result, involves the redistribution of powers from the center to the regions, taking into account all the needs and characteristics of the region. Decentralization is regarded as a regionalization tool aimed at reforming the subnational level of government, which in turn contributes to the qualitative transformation of regionalism, giving it a new content and character.

In this thesis, the author analyzes the scientific approaches of domestic and foreign scholars to understanding the features and possibilities of the decentralization process. It is noted that the introduction of the decentralization process into the system of administrative and territorial management should first of all be justified from a scientific point of view. The study of the essence of decentralization involves distinguishing between such processes as centralization, deconcentration, and devolution, which eventually makes it possible to clarify in more detail the specifics of the decentralization process. The study of the peculiarities of the decentralization reform implementation in Ukraine has demonstrated the complex nature character of the reform's impact on regional processes. The current decentralization process in Ukraine has an impact on legal, economic, cultural, educational, medical, and project activities at the local and regional levels. The key legislative acts that establish and outline the features of decentralization in Ukraine are considered. It is noted that the purpose of decentralization is to optimize the work of authorities at the local and regional levels of government and bring services closer to the population. The author focuses on the peculiarities of voluntary and administrative formation of territorial communities by comparing the experience of Lithuania and Ukraine, which demonstrates the uniqueness of each experience and its dependence on the goals of the reform, the degree of communication between the government and society, and the conditions in which the country's governance system is being modernized.

In this paper, the methodology of the dissertation research is analyzed. The study is based on the principles of scientific validity, objectivity, comprehensiveness, historicism, and complexity. The leading scientific approaches that contributed to the achievement of the scientific goal were: systemic, structural and functional, normative and value-based, and empirical. The study was conducted using both general logical methods, namely: analysis, induction, deduction and comparative analysis, and empirical methods: expert survey and political forecasting.

One of the key factors contributing to the building of regionalism in Ukraine in the context of decentralization is the political factor, the importance of which was demonstrated by the growing role of the regional political elite and regional party

projects in the context of decentralization. The results of the 2015 and 2020 local elections in cities with a population of more than 50 thousand people were analyzed on the example of Zaporizhzhia region. The results of the comparative analysis showed an increase in the level of support for regional (local) political parties. It is also noted that the expanded powers of local authorities and a higher level of public trust in local political forces, as opposed to all-Ukrainian parties, contribute to the formation of more politically self-sufficient regions that are able to influence public policy in order to achieve goals related to regional development. It is reasoned that the phenomenon is not widespread, but this trend is observed in different regions of the country.

The role of the public as one of the fundamental factors in the development of regionalism in the context of decentralization is revealed. A number of sociological researches on the population's attitude to the reform of local self-government and territorial structure of power are analyzed. Local practices that demonstrate the influence of the population on the development of self-government, which became possible and widespread due to the decentralization of power in Ukraine, are considered. It is noted that it is the public should be the leading actor in the formation of regionalism, since it has a clearer understanding of the basic development needs of both the community and the region. The regional political elite should mainly perform the function of converting public demands in accordance with political goals and implement the function of managing regional development.

In the paper, the factors that influence the peculiarities of regionalism development in modern conditions, namely, a full-scale war and European integration, are identified and detailed. It is the European integration goal of Ukraine that has largely contributed to the implementation, formation and development of the decentralization process in Ukraine. Studying the impact of decentralization on the regions in Ukraine, it was found that the western regions are more actively involved in European integration than the southern and eastern regions. The features of grant cooperation are considered regarding the opportunities that exist for communities and regions to develop local projects on the basis of European support.

In this paper, the impact of a full-scale invasion on the transformation of communication between local government representatives, military administrations, and society is analyzed. The challenges and prospects faced by regions and communities in the context of the continuation of martial law, as well as the further de-occupation of territories and the end of the war are considered and analyzed.

It is emphasized that Ukraine's experience in implementing the decentralization reform in the context of war, and thus the relevant transformation of regionalism, is unique, since the Russian-Ukrainian war, which has been going on for more than a decade, and the full-scale invasion in particular, have made certain adjustments and determined the specifics of decentralization in Ukraine.

As part of the dissertation research, an expert survey was conducted, which demonstrated that decentralization has contributed to a certain intensification of the development of regionalism in Ukraine. The expert evaluation confirms the strengthening of the role of amalgamated communities, which, in turn, allows us to assert that modern regionalism in Ukraine develops on the basis of localism.

Three scenarios for the development of regionalism in Ukraine in the context of domestic and foreign policy challenges are developed: optimistic, realistic, and pessimistic, and recommendations to the authorities on how to overcome the negative scenario are provided.

Keywords: region, regionalism, regionalization, decentralization, subnational level of government, political elite, regional elite, political parties, public, civil society, local governments, communication, war, full-scale invasion, European integration, cross-border cooperation, local.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті в наукових фахових виданнях, включених до переліку наукових
фахових видань України:*

- 1 Міщенко А. С. Регіоналізм як предмет сучасного політичного дискурсу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 31. С. 94–98.
2. Міщенко А. С. Вплив COVID-19 на регіональні процеси у світі. *Регіональні студії*. 2022. №29. С. 62–66.
3. Міщенко А. С. Особливості місцевих виборів у міській ОТГ у 2015 та 2020 рр.: порівняльний аналіз (на прикладі Запорізької області). *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 76–81.
4. Міщенко А. С. Основні чинники розвитку регіоналізму в Україні в умовах децентралізації влади. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. № 49. С. 301–307.
5. Міщенко А. С. Особливості розвитку політичних процесів на субнаціональному рівні: аналіз експертної думки. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць*. 2024. № 73. С. 71–78.

*Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського
Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача:*

1. Міщенко А. С. Комунікації органів місцевого самоврядування України в умовах війни. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 4(48). С. 235–239.
2. Міщенко А.С. Співпраця України та Європейського Союзу в питанні децентралізації влади. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 2(54). С. 160–165.

Матеріали наукових конференцій:

1. Міщенко А. С. Вплив реформи децентралізації на громадянське суспільство України. *Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 лютого 2021 року). Львів : ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2021. С. 74–79.
2. Міщенко А. С. Роль реформи децентралізації у забезпеченні національної безпеки України. *Матеріали XI Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: політика подолання травми в процесі миротворення»* (12 березня 2021 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. С. 123–126.
3. Міщенко А. С. Формування нового регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології подолання соціальної травми в процесі миротворення»* (16 квітня 2021 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. С. 362–364.
4. Міщенко А. С. Форми утворення ОТГ добровільна та примусова: переваги та недоліки. *«Молода наука – 2021»* : збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2021» : у 5 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. Т. 2. С. 362–364.
5. Міщенко А. С. Тенденція до автономізації об'єднаних територіальних громад: сутність та проблеми. *Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11–12 лютого 2022 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 60–62.

6. Міщенко А. С. Особливості комунікації органів місцевого самоврядування з населенням об'єднаних територіальних громад, що знаходяться під тимчасовою окупацією. *Матеріали XII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: зміни глобальної безпеки як виклик миротворенню та медіації»* (10 червня 2022 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2022. С. 79–81.
7. Міщенко А. С. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях в умовах продовження війни. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Технології миротворення та медіації у змінах глобальної безпеки»* (25 листопада 2022 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2022. С. 11–14.
8. Міщенко А. С. Проблемні аспекти комунікації представників місцевої влади з громадськістю в умовах війни. *Соціальні комунікації у становленні та розвитку української державности та громадянського суспільства. Стратегеми, наративи, технології та смисли* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / відповідальний редактор В. В. Костюк, відповідальні секретарі В. А. Ковпак, М. О. Семенович. Запоріжжя : ЗНУ, факультет журналістики, 2022. С. 238–240.
9. Міщенко А. С. Перспективи реформи децентралізації влади в Україні в період повоєнної відбудови. *Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні»* (28 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С. 116–118.

10. Міщенко А. С. Комунікаційні аспекти діяльності муніципальної влади в період воєнного стану (на прикладі м. Запоріжжя). *Збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2023»* : у 5 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. Т. 2. С. 241–243.
11. Міщенко А. С. Особливості реформи місцевого самоврядування в Латвії: досвід для України. *Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології миру, розбудови та державотворення у повоєнній Україні»* (24 листопада 2023 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С. 123–125.
12. Міщенко А. С. Укрупнення районів як складова реформи децентралізації влади в Україні: переваги та недоліки. *Політичні трансформації сучасного суспільства* : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2024 р.). Полтава : ПДАУ, 2024. С. 246–249.
13. Міщенко А. С. Регіоналізм як результат узгодження інтересів політичних акторів на субнаціональному рівні. *Публічна політика і державне управління в умовах війни : матер. міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 12 квітня 2024 р.) ; уклад. Н. Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина, М. Дубель. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. С. 22–25.
14. Міщенко А. С. Співвідношення регіоналізму, регіоналізації, децентралізації як провідних політичних процесів в Україні. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей»* (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. С. 124–126.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	29
1.1. Теоретичні аспекти дослідження процесів регіоналізму та регіоналізації у сучасному науковому дискурсі.....	29
1.2. Наукове узагальнення сутності процесу децентралізації та його особливостей в Україні	53
1.3. Методологія дослідження трансформації регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні.....	73
Висновки до першого розділу.....	81
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛІЗМУ У ПЕРІОД РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	84
2.1. Реформа децентралізації в Україні та її вплив на регіональний розвиток...84	
2.2. Політична трансформація у регіонах та зміна векторів політичного впливу в умовах децентралізації влади	108
2.3. Громадськість як суб'єкт розвитку регіоналізму в умовах децентралізації.....	137
Висновки до другого розділу.....	163
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ.....	166
3.1. Вплив євроінтеграційного вектору України на трансформацію регіоналізму.....	166

3.2. Вплив повномасштабної російсько-української війни на реформу децентралізації в Україні	179
3.3. Перспективи розвитку регіоналізму в Україні у контексті внутрішніх та зовнішніх викликів.....	202
Висновки до третього розділу	213
ВИСНОВКИ.....	214
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	222
ДОДАТКИ	249

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТУ – адміністративно-територіальний устрій

ВПО – внутрішньо-переміщена особа

ВРУ – Верховна Рада України

ГО – громадська організація

ГС – громадянське суспільство

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КУ – Конституція України

ЄС – Європейський Союз

ОДА – обласна державна адміністрація

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОТГ – об'єднана територіальна громада

РДА – районна державна адміністрація

ТОТ – тимчасово окупована територія

ЦНАП – Центр надання адміністративних послуг

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається впровадженням реформи децентралізації влади в Україні, що передбачає якісну трансформацію управління на субнаціональному рівні, а також зміну векторів і стратегій розвитку територіальних спільнот, що відповідає явищу регіоналізму. Початок реформи пов'язаний з появою розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Потреба у реформі зумовлюється низкою чинників, серед яких необхідність вирішення проблеми незбалансованих відносин державної і самоврядної влади на регіональному рівні та посилення ролі місцевого самоврядування. Нагальною стала проблема фінансування місцевого і регіонального розвитку. За умови централізованого перерозподілу бюджету відбувається неефективний перерозподіл коштів, а децентралізація, навпаки, спрямована на зменшення втручання держави у справи на місцях і посилення фінансової спроможності місцевого самоврядування, оскільки значна частина місцевих податків залишається у громадах, а населення самостійно контролює, на що варто направити грошові ресурси. Саме тому реформа спрямована на повноцінний розвиток територіальних спільнот: вона включає як зміну системи влади на місцях, так і трансформацію всіх аспектів повсякденного життя українців. Однак реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади є не тільки відповіддю на потребу вирішення нагальних проблем субнаціонального рівня влади, але й однією з умов вступу України до Європейського Союзу.

За роки реалізації реформи відбулося чимало якісних трансформацій, однак деякі заплановані дії на даний час залишаються лише на папері (наприклад, запровадження інституту префектів) та лише у перспективі принесуть нові якісні й конструктивні зміни у державотворення. Процес державотворення вимагає радикальних змін у механізмі правового й організаційного забезпечення процесу децентралізації, але будь-які ідеї щодо

реформування можуть зазнати фіаско у випадку, якщо не буде встановлено раціонального співвідношення між усіма органами влади. Поступова еволюція системи місцевого самоврядування свідчить про те, що децентралізація влади завжди була актуальною, але затримка з її реалізацією була зумовлена певною невизначеністю політичної еліти щодо вибору моделі розбудови між децентралізацією та централізацією. Саме тому сучасна політична еліта повинна своєчасно реагувати на виклики сьогодення й регулювати подальший перебіг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади для того, щоб вона відповідала вимогам часу і запитам з боку суспільства.

Впровадження реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади передбачало якісні зміни регіоналізму як особливої стратегії розвитку регіональних спільнот, які включають регіональну політичну еліту та населення регіону. Регіоналізм і децентралізація націлені на позитивну трансформацію: децентралізація реформує населені пункти через об'єднання в громади, передбачає розширення повноважень влади на місцях і зростання громадських активностей, а регіоналізм, якщо розглядати цей процес як політичне явище, сприяє дієвому та ефективному розвитку місцевого і регіонального рівнів урядування, що є нагальним завданням для України. Саме тому актуальним є розуміння взаємозв'язку регіоналізму та децентралізації і з'ясування того, наскільки ці поняття як теоретично, так і практично є спорідненими та взаємозалежними.

Безумовно, для вдалої та ефективної реалізації реформи необхідне її наукове обґрунтування та проведення детальних наукових досліджень, що передбачатиме вивчення досвіду країн, які вдало провели реформу децентралізації. Водночас критичне осмислення закордонного досвіду передбачає врахування місцевих особливостей і обґрунтування доцільності запозичення тих чи інших заходів і кроків.

Проблемна ситуація полягає у тому, що за час існування реформи якісні зміни, до яких повинна привести реалізація реформи, відбуваються лише частково. Значна частина українського суспільства ще навіть добре не

ознайомлена зі змістом та метою реформи, а деякі громадяни вже встигли розчаруватися у її доцільності. Окрім цього, завершенню реформи заважає повномасштабна російсько-українська війна. Водночас на практиці маємо позитивні результати від застосування переваг децентралізації. Зазначене протиріччя свідчить про нерівномірність трансформаційних змін, саме тому доцільним є проведення ґрунтовного аналізу децентралізації як фактору трансформаційних змін у регіонах України і на основі цього визначення шляхів та способів вдосконалення реформи на сучасному етапі і у період повоєнного відновлення, а також визначення чинників, які впливають на розвиток регіоналізму.

Реформа децентралізації проводиться у непрості часи: спочатку це війна на Донбасі, на сьогодні це повномасштабна російсько-українська війна, наслідки якої відчутні для всіх регіонів України. Тимчасова окупація, а в подальшому деокупація та реінтеграція територій – це особливе завдання для реформи у тих регіонах, які зазнали найбільшого впливу війни. Військові дії об'єднали регіони у вирішенні проблеми протистояння військовій агресії, але при цьому простежуються деякі проблемні моменти, які вказують на існування певних регіональних розбіжностей. Новоутворені об'єднані територіальні громади та укрупнені райони зазнали значного впливу війни. Деякі опинились під тимчасовою окупацією, інші на лінії фронту, а більшість громад, що знаходяться віддалено від лінії фронту, наскільки це можливо у реаліях 2022-2024 років, приймають та допомагають ВПО. Представники місцевого самоврядування, які були обрані до органів влади вже утворених ОТГ та об'єднаних районів по всій країні, складають іспит на витримку в екстремальних умовах, яких у незалежній Україні ще не було. Відповідно, в умовах війни регіоналізм в Україні зазнав значних трансформацій. Особливість даної наукової роботи полягає у тому, що у період сучасних подій, а саме перед, під час та після війни актуалізуються питання щодо ефективності реформи, спроможності місцевих та регіональних спільнот протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам, спираючись на той

ресурс, який надає їм реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

Ступінь наукової дослідженості проблеми. Дослідженням регіону як політичної одиниці та особливостей реалізації таких процесів як регіоналізм та регіоналізація займається низка закордонних та вітчизняних дослідників.

Серед закордонних дослідників, які вивчають сутність та особливості регіону, регіоналізації та регіоналізму, авторами ґрунтовних праць є С. Буздуган, М. Кітінг, М. Котер, Дж. Луфлін, Е. Маркузен, Л. Ремхельд, М. Тело, П. Шмітт-Егнер, П. Юкарейнен та ін. Іноземні науковці досліджують сутність поняття «регіон» крізь призму етнічних, історичних та управлінських факторів. Також розглядають явище регіоналізму, вивчають його особливості у контексті сучасних викликів, досліджують розвиток «старого» та «нового» регіоналізму відповідно до загальносвітових процесів.

Регіон став об'єктом дослідження для багатьох вітчизняних дослідників, серед них М. Кармазіна, В. Куйбіда, О. Кукарцев, В. Малиновський, Т. Мірзоєв, С. Романюк, О. Томашевська та інші. Дослідники розглядають сутність даного поняття у контексті територіальних особливостей України, історичних та географічних чинників формування регіонів та їх специфіки.

Особливої уваги заслуговують вчені, які досліджують особливості розвитку регіоналізму як в Україні, так і в світі, варто виокремити таких науковців як: І. Зварич, Р. Калитчак, М. Куриляк, Г. Макаров, П. Міненкова, О. Рафальський, С. Римаренко, Р. Тульчинський, Ж. Ушакова. Дослідники аналізують сутність та особливості регіоналізму з врахуванням сучасних глобальних викликів, а також особливостей регіонального розвитку та адміністративно-територіального устрою України.

Дослідженням взаємозв'язку регіоналізму та децентралізації влади серед українських науковців займаються В. Колюх, Є Кузькін, Ю. Курілов, Н. Мирна. Науковці розглядають співвідношень понять «регіоналізм» та «децентралізація», визначають залежності між наявними європейськими практиками та українським досвідом.

Вивченням впливу реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на особливості розвитку субнаціонального рівня у контексті політичних та соціальних трансформацій займається багато представників сучасної української науки, серед яких можна виокремити Д. Арабаджієва, З. Бурик, М. Горбатюка, Н. Горло, В. Гройсмана, Л. Горохову, Я. Жаліла, О. Заїку, С. Коч, Г. Лавриненко, І. Лопушинського, В. Нагірного, А. Нікончука, В. Орлянського, С. Стеценка, А. Ткачука, А. Хмельникова, Л. Хорішко, І. Хребтія, О. Шевченко та ін. Реформа децентралізації внесла вагомі корективи у життя українського суспільства, тому чимало аспектів, пов'язаних з реформою, стали предметом дослідження цих та багатьох інших українських дослідників. Предметом дослідження стають правові аспекти реформи, економічний розвиток, фінансова децентралізація, освіта, медицина, партійна складова, зміни в громадській сфері, комунікація влади й громадськості, корупція та інші питання.

Дослідженням особливостей впливу реформи децентралізації на трансформацію та розвиток регіонів активно займається і низка дослідницьких інституцій, серед яких Центр політико-правових реформ, Київський міжнародний інститут соціології, Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, Лабораторія законодавчих ініціатив, Інститут громадянського суспільства та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри політології Запорізького національного університету. Дослідження комунікативного аспекту реалізації реформи децентралізації відбувалося у рамках НДР: «Стратегічні комунікації як інструмент реалізації національних інтересів держави: український та закордонний досвід» (№ д/р 0121U107470).

Об'єкт дослідження: сучасний регіоналізм в Україні як принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних і культурних аспектів життєдіяльності суспільства.

Предмет дослідження: децентралізація як чинник трансформації регіоналізму в Україні.

Мета роботи: дослідити особливості трансформації регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні і визначити перспективи його подальшого розвитку у контексті внутрішніх та зовнішніх викликів.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*:

- дослідити сутність регіоналізму, регіоналізації, децентралізації і обґрунтувати їх взаємозв'язок;
- охарактеризувати науковий доробок закордонних і вітчизняних вчених щодо регіоналізму і регіоналізації;
- проаналізувати стан наукового дослідження процесу децентралізації в Україні;
- визначити методологічні підходи для дослідження трансформації регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні;
- провести політологічний аналіз трансформації регіоналізму під час реформи децентралізації;
- дослідити особливості реформи децентралізації в Україні та визначити її вплив на політичний, економічний, соціальний розвиток регіонів;
- дослідити зміну векторів політичного впливу на місцевому і регіональному рівнях як чинник регіональної трансформації;
- визначити специфіку сприйняття населенням України реформи децентралізації як чинника розвитку регіоналізму;
- охарактеризувати напрями трансформації регіоналізму в контексті євроінтеграційного вектору України;
- визначити вплив повномасштабної російсько-української війни на реформу децентралізації влади в Україні та розвиток регіоналізму;
- розробити прогнози подальшого розвитку регіонів у децентралізованій політичній системі у контексті внутрішніх та зовнішніх викликів;

– надати рекомендації органам влади для уникнення негативних сценаріїв розвитку.

Методологічна основа дослідження. Під час написання роботи було використано низку загальнонаукових принципів, таких як: наукової обґрунтованості, системності, об’єктивності, всебічності. Методологічною основою дослідження, що дав змогу здійснити системний аналіз визначеної проблеми, став інституційний підхід. Його сутність полягає у виборі для аналізу інститутів, які безпосередньо впливають на трансформацію регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні, ними стали: місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та ін. Також вагомий вплив на написання роботи забезпечило використання структурно-функціонального підходу. Застосовуючи структурно-функціональний підхід, ми розглядаємо децентралізаційний процес як певну систему, у якій діють інститути (державної влади і місцевого самоврядування) та процеси, що знаходяться у постійному зв’язку і мета яких – виконувати певні функції та забезпечувати вплив на місцевий і регіональний розвиток.

Системний метод дав змогу дослідити регіоналізм як комплексне явище, яке охоплює низку складників: державний устрій країни, особливості діяльності органів влади на субнаціональному рівні, ступінь політичної обізнаності та активності населення тощо.

Метод експертного опитування дозволив проаналізувати актуальні думки сучасних українських експертів, які прямо чи опосередковано дотичні до організації роботи органів влади на субнаціональному рівні. Структура гайду для експертного опитування включала актуальні для порядку денного питання розвитку субнаціонального рівня: вплив війни, євроінтеграції, сучасний стан реформи, який відображає особливості функціонування місцевого та регіонального рівнів управління, перспективи подальшого розвитку регіональних політичних процесів тощо.

Метод сценарного прогнозування дозволив на основі виокремлених чинників впливу розробити оптимістичний, реалістичний та песимістичний

сценарії розвитку регіоналізму в умовах децентралізації влади у найближчій перспективі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному аналізі впливу реформи децентралізації влади на трансформацію регіоналізму в Україні з врахуванням внутрішньополітичного та зовнішньополітичного контекстів. Регіоналізм розглянуто як систему узгоджених інтересів і дій політичної еліти та населення субнаціональних територіальних одиниць.

Уперше:

- проведено комплексний аналіз впливу реформи децентралізації влади в Україні на трансформацію регіоналізму з врахуванням внутрішньополітичного та зовнішньополітичного контекстів;

- доведено взаємозумовленість регіоналізму і децентралізації влади: з одного боку, децентралізація певною мірою є відповіддю на регіоналізм як стратегію політичних еліт, які сформували запит щодо зміни системи управління на субнаціональному рівні, з іншого боку, вона сприяє трансформації регіоналізму, який набуває нових якісних ознак;

- аргументовано, що у сучасних умовах регіоналізм під впливом реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади трансформується (набуває ознак) локалізму, тобто відбувається переорієнтування на користь місцевого самоврядування на засадах принципу субсидіарності, що у свою чергу здійснює вплив на формування політики регіонального розвитку, яка засновується на практиках місцевого самоврядування;

- доведено, що політична трансформація у регіонах та зміна векторів політичного впливу в умовах децентралізації влади в Україні пов'язана з розробкою регіональних партійних проєктів, посиленням ролі місцевих і регіональних політичних еліт та зміною характеру їх взаємодії з центральною владою і громадськістю.

Уточнено:

— основні чинники розвитку регіоналізму в умовах децентралізації і виокремлено їх комплекс, а саме: наявність місцевих та регіональних громадських активностей; самоусвідомлення регіональної приналежності; виважена державна політика регіонального розвитку; стратегічна комунікація між рівнями влади; ефективна та концептуальна співпраця ОМС та регіональної влади у питаннях бачення та реалізації розвитку ОТГ, районів та загалом регіону (області); посилення громадського контролю у питанні регулювання діяльності місцевої та регіональної влади; наявність представників регіону на регіональному рівні державної влади. Аргументовано, що розвиток ефективного регіоналізму на основі розглянутих чинників сприятиме не лише якісному розвитку регіонів України, а й взагалі трансформації перспектив та можливостей розвитку України;

— значення регіональних відмінностей щодо євроінтеграційних можливостей, а саме: західні регіони України завдяки своїй географічній наближеності до ЄС та реалізації транскордонного співробітництва більш потужно трансформують регіоналізм у бік європейських традицій, натомість у східній та південній частині країни майже не простежуються євроінтеграційні тенденції розвитку регіонів. Доведена необхідність розробки та впровадження в Україні регіональної політики, яка сприятиме вибудовуванню євроінтеграційних засад розвитку кожного регіону.

Набули розвитку:

— наукові погляди про регіоналізм і регіоналізацію як політичні процеси, що відбуваються як на внутрішньодержавному, так і на глобальному рівнях і перебувають у взаємозалежності;

— розуміння регіоналізму як результату комплексної дії політичних еліт та громадськості шляхом обґрунтування суб'єктності громадськості та зростання її ролі у вирішенні ключових проблем, що виникають на субнаціональному рівні управління в умовах децентралізації влади. Зазначено, що функціонування

реформи певною мірою запустило процес активізації суспільства, але населення країни ще не до кінця усвідомило свої можливості та значущість у прийнятті управлінських рішень;

– дослідження особливостей комунікації органів місцевого самоврядування з громадськістю в умовах повномасштабної російсько-української війни. Визначено, що характер і зміст комунікації залежать від статусу громади у період воєнного стану (громади на ТОТ; громади, що перебувають в оточені; громади, в яких тривають активні бойові дії; ОТГ на підконтрольній Україні території);

– дослідження політичних партій регіонального типу через актуалізацію їх ролі у політичних процесах на субнаціональному рівні в умовах децентралізації влади на основі порівняння результатів місцевих виборів у Запорізькій області в 2015 та 2020 рр.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження, по-перше, пов'язане зі створенням авторського підходу до вивчення питання сутності та особливостей регіоналізму в Україні у контексті реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади відповідно до сучасних викликів. По-друге, значення дослідження полягає у можливості використання висновків дисертаційного дослідження для комплексного розуміння процесів регіоналізму та децентралізації в Україні, що буде відображено у монографіях, статтях. По-третє, результати дослідження можуть бути впроваджені у викладанні навчальних дисциплін «Політологія», «Основи політичної регіоналістики», «Державне управління та місцеве самоврядування» та при розробці нових навчальних дисциплін і спецкурсів у Запорізькому національному університеті. По-четверте, авторські методичні рекомендації можуть бути використані як органами місцевого самоврядування України, так і обласними та районними державними адміністраціями для вдосконалення регіонального розвитку. По-п'яте, результати дослідження впроваджені у діяльність ГО «Український центр соціального проектування» (довідка № 02/10 від 02.09.2024 р.).

Особистий внесок здобувача полягає у тому, що сформульовані у дисертації положення та висновки отримані внаслідок самостійного дослідження.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 21 наукову працю, із них 7 статей та 14 тез конференцій.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї дисертації були оприлюднені під час науково-практичних конференцій: Міжнародна наукова практична конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації» (м. Львів, 26-27.02.2021 р.), VI Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології подолання соціальної травми в процесі миротворення» (м. Запоріжжя, 16.04.2021 р.), XI Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: політика подолання травми в процесі миротворення» (м. Запоріжжя, 12.03.2021 р.), «Молода наука – 2021» (м. Запоріжжя, 22.04.2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі» (м. Київ, 11-12.02.2022 р.), XII Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: зміни глобальної безпеки як виклик миротворенню та медіації» (м. Запоріжжя, 10.06.2022 р.), VII Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Технології миротворення та медіації у змінах глобальної безпеки» (м. Запоріжжя, 25.11.2022 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальні комунікації у становленні та розвитку української державності та громадянського суспільства. Стратегіями, наративи, технології та смисли» (м. Запоріжжя, 21.12.2022 р.), «Молода наука – 2023» (м. Запоріжжя, 04.05.2023 р.), XIII Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні» (м. Запоріжжя, 28.04.2023 р.), VIII Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології

миру, розбудови та державотворення у повоєнній Україні» (м. Запоріжжя, 24.11.2023 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні трансформації сучасного суспільства» (м. Полтава, 22.02.2024 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Публічна політика і державне управління в умовах війни» (м. Вінниця, 12.04.2024 р.), XIV Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей» (м. Запоріжжя, 24.04.2024 р.).

Структура та обсяг дисертаційного дослідження зумовлені метою і поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків і списку використаної літератури. До списку використаної літератури увійшли 232 позиції. Загальний обсяг роботи – 251 сторінок машинописного тексту, з них 205 сторінок становить основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні аспекти дослідження процесів регіоналізму та регіоналізації у сучасному науковому дискурсі

Для дослідження теоретичних аспектів сутності регіоналізму та регіоналізації перш за все необхідно розглянути базове поняття, яке є фундаментальним для вище вказаних процесів, а саме поняття «регіон». У загальному розумінні «регіон» – це ділянка земної або водної поверхні, що відрізняється від інших ділянок певними критеріями: природними, географічними, кліматичними, культурними та іншими. Але варто розуміти, що «регіон» є своєрідним терміном-парасолькою і багатозначним поняттям, адже представники різних наук у залежності від специфіки свого предметного поля акцентують увагу на окремих характеристиках регіону, відтак пропонують відмінні визначення поняття.

Словник регіональної політики, який розміщений на сайті Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіон Україна», дає таке тлумачення поняття «регіон»: регіон (від лат. *region* – область/район) – територія, яка за рядом ознак відрізняється від інших територій, характеризується цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей та завдань, основним з яких є управління розвитком регіону. Територіально регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або адміністративного району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту [176].

Український політик та науковець В. Куйбіда акцентує на тому, що регіон є відносно неоднорідною територією, яка має набір суттєвих однорідних характеристик політичного, економічного, соціологічного, екологічного, географічного, мовного ландшафту тощо. У межах країни на локальному рівні

він розглядає регіон як територіально-економічну або як територіально-адміністративну одиницю, рідко – як громаду. На його думку, поняття «регіон» пройшло декілька фаз розвитку: з 1826 р. використовується поняття «регіон географічний»; з 1954 р. – «регіон економічний»; з 1964 р. – «регіон соціальний»; з 1976 р. – «регіон культурологічний». Трансформацію ставлення до сутності регіону можна зумовити зміною світогляду суспільства та суспільно-економічним розвитком [78]. Е. Маркузен розглядає регіон як «компактну територіальну спільноту, що історично еволюціонує, має у собі соціально-економічне, політичне, культурне середовище, просторову структуру на відміну від міст чи націй» [228, р.17]. Визначення поняття регіону та взагалі його сутності залежить від цілей та методологічної бази дослідження. Один із універсальних та раціональних підходів до визначення поняття регіону запропонував професор Дортмундського університету Л. Ремхельд. Відповідно до його розуміння «регіон» є «супертерміном», який включає у себе низку ознак, а саме: наявність певної території, спільність історії, природних умов, різноманітних проблем. Інші фактори залежать від особливостей наукового пошуку дослідника [229, р. 350-354]

Досліджуючи сутність поняття «регіон», українські дослідниці Т. Мірзоева й О. Томашевська на основі аналізу закордонних праць виокремили декілька визначень даного поняття. Так, згідно з тлумаченням, даним Європейським парламентом, регіон – це «територіальна цілісність, яка розглядається з географічної точки зору» (населення має специфічну ідентичність). Асоціація європейських регіонів тлумачить поняття «регіон» як «територіальне утворення, встановлене згідно з законодавством, на рівні, який є безпосередньо нижчим після державного і наділене правом політичного самоврядування». Дослідники констатують, що регіон є соціально-економічною категорією, тобто це частина країни, яка в свою чергу об'єднана народно-господарським комплексом та виступає як функціональна підсистема суспільства. Також регіон є цілісним соціально-економічним організмом, мета якого – забезпечення відтворювальних процесів на відповідній території. Регіон також є відкритою соціально-

економічною системою, головною функцією якого є забезпечення різних благ, не лише на користь регіону, а й в цілому країни [106, с. 49]. Певною мірою саме економічна складова є базовою для формування ефективних регіонів, що в свою чергу при вірному розрахунку у перспективі призведе до раціонального використання наявних ресурсів.

Отже, спираючись на наведені визначення, вважаємо, що доцільно виокремити більш детально ті чинники, які є регіоноутворюючими: 1) історія регіону у контексті історичного розвитку; 2) географічні та кліматичні умови; 3) народонаселення регіону, його демографічна складова, динаміка розселення, процес урбанізації; 4) етнічний та релігійний склад регіону; 5) трудові ресурси регіону; 6) державний і територіальний склад регіону; 7) соціально-економічна система регіону; 8) економіко-географічний стан регіону, 9) господарство, включаючи фінансові можливості [79, с. 14-15].

З погляду політичної науки акцент у першу чергу необхідно робити на розумінні регіону як політичної одиниці, наділеної владними повноваженнями і яка представляє собою субнаціональний рівень управління. На думку С. Романюка, регіон – це «одиниця адміністративно-територіального рівня, що є найбільшою відповідно до субнаціонального рівня, тим самим має юридичний статус, владу, що обирається виборчим шляхом, та власний бюджет» [170]. Р. Калитчак зазначає, що у політичній площині поняття «регіон» варто розглядати як самостійний політичний простір, який визначають суб'єкти політичного процесу, які ухвалюють та реалізують певні рішення [64, с. 13]. Отже, політологічне розуміння регіону схиляється до його визначення як адміністративної одиниці субнаціонального рівня. Основними рисами політичного регіону є: 1) наявність чітко зафіксованих адміністративних кордонів; 2) політична інфраструктура у вигляді відповідних обласних державних установ; 3) наявність недержавних політичних інститутів (регіональні політичні партії, ГО та ін.).

В. Ребкало та Л. Шкляр під політичним регіоном розглядають «область політичного простору, яка відрізняється політичною організацією та наявністю

особливого політичного інтересу». Автори зазначають, що політичний регіон є «суб'єктом прийняття політичних рішень, які відрізняються (можуть відрізнитися) від рішень державної влади, хоча й не суперечити їм, а також суб'єктом самоврядування та фактором політичного тиску» [163, с. 78]. Отже, відповідно до такого розуміння регіону, можна вважати, що політичним регіоном є і як окрема область, так і територіальна громада, оскільки кожне утворення має власний управлінський орган, свої політичний простір та наміри.

Не менш цікавим є погляд на сутність регіону німецького політолога П. Шмідта-Егнера. Він розглядає регіони на «горизонтальному» та «вертикальному» рівнях і поділяє їх на «простір дій» та регіони як «діючу одиницю». Щодо першого випадку, то дослідник розуміє їх як структурні, ідентичні або адміністративні регіони, в яких різняться центри управління. Тим самим зазначає, що регіони «зсередини» – це ідентичні регіони, а регіони «ззовні» – це структурні регіони. Якщо поєднати два фактори разом, то вони формують адміністративний регіон. Стосовно розуміння регіону як «простору дій», то тут науковець виокремлює адміністративні, соціально-економічні та культурні регіони. «Діюча одиниця» в його розумінні – це рівень автономії в політичній та правовій (юридичній) сферах. Якщо розглядати регіон як «діючу одиницю», то він обов'язково повинен мати простір дій. Вертикальний розріз має на увазі поділ регіону на субнаціональний, транснаціональний та міжнародний рівні. Найбільш активний розвиток регіону відбувається на субнаціональному рівні [230, р. 73-75].

Актуальним у сучасному вимірі є дослідження поняття «регіон» з точки зору геополітики, за якою регіон варто розглядати з особливостей просторової диференціації різних політичних суб'єктів (сил, рухів, центрів сили). Геополітичний регіон зазвичай складається з групи країн, які більше зв'язані одна з одною [56].

Вважаємо, що узагальнюючим підходом до розуміння сутності регіону є соціально-політичний підхід. В його рамках Н. Ліба та Л. Ющик розглядають регіон як «соціально-територіальну спільність, тобто сукупність соціальних,

економічних, політичних чинників розвитку території, до якої належать: етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальна інфраструктура, соціально-психологічний клімат, політичні аспекти розвитку регіону, культурні чинники» [86]. У цьому визначенні зазначені основні фактори формування регіону.

Таким чином, розглядаючи різні підходи до розуміння поняття «регіон», можемо зазначити, що поняття «регіон» є універсальним, адже його можна досліджувати у кожній науковій галузі, дотичній до регіональної проблематики. Саме тому у питанні розуміння сутності регіону спостерігається плюралізм, зумовлений як багатоаспектністю самого регіону як територіального утворення, так і предметною специфікою науки, яку представляє той чи інший дослідник. Кожна наука певною мірою об'єктивно розкриває сутність регіону. Вважаємо, що такий підхід має право на існування, але кожне визначення має бути аргументованим та науково обґрунтованим. Варто також наголосити, що у кожній країні в залежності від системи державного управління регіон може сприйматися, а відповідно й тлумачитися, по-різному. У цілому всі науки, розкриваючи окремі аспекти функціонування регіону, формують комплексне уявлення про регіон як просторово-територіальну одиницю.

Розглянуті вище підходи до розуміння регіону дають нам підстави для визначення у широкому (загальному) або у вузькому значенні поняття «регіон». Політична регіоналістика як субдисципліна політичної науки більш схильється до вузького розуміння регіону, що передбачає розгляд його як адміністративно-територіальної одиниці держави, яка є продуктом політичних дій та рішень. Відповідно до цього регіон може мати три виміри, а саме: 1) макрорегіони, маються на увазі групи сусідніх областей, які мають спільні історичні, географічні, культурні риси; 2) мезорегіони – те, що дорівнює території області, 3) мікрорегіони – той вид регіонів, котрий об'єднаний природно-економічною частиною області (район) [13].

Крім того, з огляду на багатоаспектність регіону і значну кількість регіоноутворюючих ознак виокремлюють декілька типів регіонів:

1. Економічні регіони – частіш за все представлені як великі територіально-економічні комплекси, що мають високий рівень економічної самодостатності, тому під час відстоювання політичних інтересів на загальнонаціональному рівні вони є менш залежними від політичних рішень.

2. Історико-культурні регіони – ті території, які, на відміну від інших, мають досвід історичного розвитку, а їх населення відрізняється певними культурними рисами.

Етнорегіон є різновидом історико-культурного регіону. Його особливість полягає у тому, що, на відміну від інших регіонів країни, він має історично сформований етнічний склад населення і може розглядатися як певний етнос, як простір власного політичного домінування [91, с. 50].

Щодо особливостей регіонального поділу, який застосовується в українській статистиці, то виокремлюють: 1) адміністративно-територіальні регіони (базові, відповідно до політичної карти області); 2) регіони вторинного територіального поділу (за культурно-етнічними, природно-ресурсними, географічними та економічними чинниками). Прикладом є Буковина, Поділля, Полісся, Карпати, Волинь, Крим тощо. Якщо розглядати за природно-ресурсними ознаками, то це Донецький та Львівсько-Волинський вугільні басейни, Карпатська курортна зона; за географічними ознаками – Західний, Східний, Південний, Центральний регіони [90, с. 166].

Таким чином, розуміння сутності поняття «регіон» дає можливість більш детально визначити особливості регіоналізму, регіоналізації та децентралізації. На сьогодні існує безліч визначень сутності регіоналізму. Так, М. Баглікова зазначає, що регіоналізм, з одного боку, можна розглядати як протиположність уніфікації, надмірному централізмові, як засіб обстоювання традиційної самобутності, а з іншого боку, як пошук і пропозиція більш ефективних форм управління і самоорганізації [3]. Н. Мирна під регіоналізмом розуміє процес «перерозподілу певних владних повноважень центрального уряду з метою надання територіальним інституціям проміжного статусу між центральним та місцевим рівнями». Дотичним до регіоналізму є наявність відповідних

адміністративно-територіальних структур та, відповідно, наявність таксономічних ознак, які регулюють відносини між центром та регіонами [102]. Ці підходи до розуміння сутності регіоналізму вказують на те, що регіони, які мають свою соціально-культурну і географічну специфіку, а також відповідні регіональні владні структури, намагаються зберегти власну регіональну ідентичність та визначати вектори регіонального розвитку, що є протиположним до централізму.

Ж. Ушакова виокремлює декілька підходів до розуміння сутності регіоналізму. Перший підхід – це так званий «старий регіоналізм», політична концепція якого передбачає інтеграційні процеси в рамках культурно-цивілізаційних міждержавних регіонів. Наступний підхід вона пов'язує з діяльністю Ніщської школи. Сутність даного підходу полягає у тому, що регіоналізм передбачає поєднання світових процесів із процесами внутрішньодержавної децентралізації як чинника розвитку демократії. Сутність третього підходу полягає у тому, що процеси регіоналізації залежать від регіональних політичних рухів. Якщо узагальнювати підходи до розуміння регіоналізму в політичній науці, то виокремлюють: 1) просторовий підхід до дослідження суспільних явищ; 2) принцип територіальної диференціації державної політики; 3) цілісна система поглядів, мета якої – розширення прав регіонів; 4) сукупність соціально-політичних рухів, діяльність котрих базується на відповідній системі поглядів [198, с. 5-6].

Регіоналізм – це громадсько-політичний рух, основним завданням якого є становлення регіону як суб'єкта політичних відносин або розширення повноважень регіональних органів влади [91, с. 52]. Основними вимогами регіоналізму до центральної влади саме як соціально-політичного руху є: 1) врахування особливостей регіону під час реалізації державної регіональної політики; 2) етнонаціональна та культурна політика; 3) регіональне представництво для розв'язування внутрішніх конфліктів між владою та регіонами; 4) розподіл повноважень між центральними та регіональними органами влади відповідно до державного устрою країни; 5) зміна

адміністративних кордонів регіонів. Ця вимога може бути зумовлена претензіями до сусіднього регіону та реалізована у формі укрупнення регіону. Отже, основним завданням регіоналізму є посилення впливу регіональної спільноти на політичний процес [91, с. 52-54]. Формами прояву регіоналізму є: 1) відкритий регіоналізм (потужний регіональний рух, який користується підтримкою); 2) латентний регіоналізм (форма етнорегіоналізму, яка існує умовно, частіше за все має прояв у вигляді електоральної поведінки під час виборів) [91, с. 56].

Окремі науковці розглядають регіоналізм як суспільну ідеологію, особливо в етнополітичному ключі. Етнополітичний регіоналізм є політичною практикою регіональних груп відповідно до меж певних етносів. В Україні більшою мірою етнонаціональні відносини визначають регіональні особливості. В. Устименко зазначає, що регіоналізація як керований процес з боку держави є складним для внутрішньої політики держави, тому існує запит на глибинні дослідження щодо впливу етнополітичних процесів у регіонах країни [196, с.75].

Досить гостро стоїть питання щодо етнополітичних та етнонаціональних особливостей України, де регіоналізм може бути потенційним інструментом для його врегулювання, тому у науковій сфері робиться акцент саме на дослідженні національних відносин як сфери міжрегіональної політики усередині країни задля розвитку економічного балансу та культурних традицій тощо. Так, наприклад, М. Шульга визначає низку ідентифікаторів розвитку та змін етнонаціональної структури держави, до яких належать: кількісний склад, мовна характеристика, етнографічні особливості побуту, фольклору, релігійно-конфесійні ознаки тощо [61, с. 212]. А на думку І. Зварича, саме державне регулювання у сфері регіоналізму повинно враховувати усі вище вказані ідентифікатори, які впливають на внутрішньополітичний стан, для ефективного розвитку держави як незалежного суб'єкту на зовнішньополітичній арені [61].

Значна кількість наукових робіт щодо регіоналізму базується на вивченні феномену Європейського Союзу. Поява такого явища, як регіоналізм, пов'язана з критикою національних держав, які характеризувалися надмірною

централізацією. Одним з критиків централізованого управління є представник ніщської школи Ф. Кінські. Він вважає, що централізм не є ефективним в управлінні та не здатен вибудувати систему загальної рівності, несе у собі антиегалітарні та репресивні ознаки, які провокують до створення та поширення корупції та безладу. Рятівною альтернативою є перехід на рейки регіоналізму, який, на його думку, проявляється через наближення центрального уряду до суспільства, що частіше за все супроводжується внутрішньодержавним процесом децентралізації. А. Марк вважає, що централізована держава – це та країна, в якій вагому роль відіграє етатизм та якій притаманні риси тоталітарного замкненого суспільства. Порятунком виступають регіоналізм з децентралізацією, які роблять суспільство вільним, відкритим та самостійним [3; 119]. Також існує погляд на сприйняття регіоналізму як форми державного устрою, як щось середнє між унітаризмом та федералізмом. Цю думку висловив польський політолог М. Котер, який порівнює регіоналізм з децентралізованими унітарними країнами [3; 119]. Такою на сьогодні можна вважати і Україну, яка активно впроваджує реформу децентралізації влади і тим самим посилює місцеві ініціативи.

Під регіоналізмом також розглядають інші політичні процеси, такі як: сепаратизм, децентралізація, транскордонне співробітництво, регіональна мережева інтеграція, рухи за етнічні права тощо. Така думка належить фінському політологу П. Юкарейнен, яка вважає, що регіоналізм є принципом територіальної організації політичних, соціальних, економічних та інших процесів. Звісно, це в тій чи іншій мірі характерне для кожної країни, але необхідно усвідомлювати, що розвиток тих чи інших політичних та соціальних процесів залежить від загальної державної політики [223, с. 5]. Відповідно, бачимо, що під регіоналізмом розуміється ще й низка внутрішньодержавних процесів, і що регіоналізм – це не лише політика ряду сусідніх держав із загальними цілями та принципами роботи, це ще й внутрішньодержавна регіональна політика, від дій якої залежить загальна спроможність держави [119].

Вчені Е. Грехам і Дж. Ньюнхем ідентифікують поняття «регіоналізм» у співвідношенні з поняттям «регіон». Внутрішній регіоналізм присутній у кожній країні, але має безліч варіантів свого прояву, наприклад: досягнення незалежності, прояв сепаратизму, етнічний націоналізм, жага до фінансової та політичної автономії тощо. Таким чином, регіоналізм є комплексним явищем, яке відображає рівень взаємодії між регіонами та центру з регіонами [222].

Одвічним є питання про співвідношення регіоналізму із глобалізмом. Вчені Ж. Стінберген та Р. Фоке розглядають регіоналізм як відповідь на виклики глобалізації. У даному співвідношенні регіоналізм є певним балансоутворюючим фактором між збереженням етнічної самоідентифікації країн й розвитком, з одного боку, та функціонуванням глобальних мереж, з іншого. Глобалізація як процес є безповоротним. Об'єктом дослідження зазначених науковців став Європейський Союз. Автори вважають, що ЄС є лабораторією для вивчення процесів регіоналізму та конституціоналізму [219].

У контексті останніх загальносвітових викликів зазначимо, що саме коронакриза дала відповідь на давнє питання щодо кореляції регіоналізму та глобалізму і продемонструвала, що, скоріш за все, регіоналізація є процесом глобалізму, а регіональне управління є частиною глобального управління. Одним з підтверджень взаємозв'язку регіоналізму з глобалізмом є те, що за час коронакризи регіональні процеси почали глобалізовуватися, відбулося розширення сфер діяльності регіональних структур, а на повістку дня регіональних організацій, окрім економічних та політичних питань, вийшли і проблеми щодо подальшої сумісної боротьби з наслідками COVID-19, охорони здоров'я, медицини та інші проблеми (клімат, мігранти, безпека тощо [109]. Отже, якщо розглядати регіоналізм у даному спектрі, то це проміжний пласт у вертикалі «локальне – регіональне – глобальне», де регіоналізм виступає об'єднуючою ланкою, що саме і дає трансфертний зв'язок між національним рівнем та глобальними процесами.

Щодо сучасного розуміння регіоналізму, то його пов'язують з кризою біполярної системи, відповідно до якої регіоналізм став одним з альтернативних

варіантів нового світоустрою. Відповідно до цієї думки, завершення «холодної війни» та яскраво вираженої біполярності сформувало поділ на «старий» та «новий» регіоналізм.

Без вивчення минулого немає сенсу впевнено йти в майбутнє, тому розглянемо основні засади та особливості «старого» регіоналізму. Концепція «старого» регіоналізму була розроблена у 50-х роках ХХ ст., основними ініціаторами її впровадження у життя були дві наддержави. Утворення так званих радянського та американських таборів країн певною мірою є результатом роботи «старого» регіоналізму, відповідно, він мав протекціоністський характер. Фундаментом «старого» регіоналізму було переконання у необхідності обмежити державний суверенітет, передавши частину повноважень міжнародним організаціям та наднаціональним організаціям. Таке управління базувалося б лише на вирішенні економічних проблем та проблем безпеки. Акторами цих відносин мали бути лише суверенні держави [56; 102]. На сьогодні така модель регіональної світової політики була б, можливо й затребуваною для деяких авторитарних країн, але навряд чи дієздатною. Тому що, окрім питань економіки та безпеки, актуальними є й суспільні, екологічні, освітні та культурні питання. Окрім суверенних держав, нині відіграють важливу роль також субнаціональні та недержавні актори, отже, такий стан справ вимагає існування декількох прямо протилежних патернів. Звісно, ця модель може реінкарнуватися у протистоянні Китаю та США, але, вважаємо, що більшість країн все ж таки будуть стояти на боці власних національних інтересів та суверенітету.

Протилежною до «старого» регіоналізму є теорія «нового» регіоналізму, яка виникла наприкінці 80-х років минулого сторіччя, що означає взаємозалежність і взаємодію регіональних акторів в умовах глобалізації. Ця теорія розроблена шведськими вченими Б. Хеттне та Ф. Содербаумом. Сукупність теоретичних підходів дозволяє зрозуміти усю важливість концептуальної взаємодії інтересів акторів, ідентичностей, інтерсуб'єктних структур та матеріальних стимулів, що дають змогу вивчати та досліджувати

процеси, які відбуваються зараз, у реальному часі. Ці підходи дозволяють аналізувати регіональні процеси у рамках глобальної динаміки [58].

«Новий» регіоналізм є складним багатofункціональним і структурованим процесом, який базується на низці принципів, серед яких: доцільність, саморозвиток, адаптивність, унітарність, субсидіарність, свідомість, цілеспрямованість та ін. Основними функціями «нового» регіоналізму є: соціальна, відтворювальна та мобілізаційно-розподільча. У свою чергу ці функції складаються з низки підфункцій, серед яких: ідеологічна, споживча, інноваційна, демографічна, інтеграційна тощо [189, с. 107].

Щодо загальних положень «нового» регіоналізму, то вони є концептуальною основою багатополарності. Багатополарність можна розглядати крізь призму плюралізму думок, тобто сучасний регіоналізм будується «знизу», враховуючи низку думок та забезпечуючи демократичні основи розбудови як окремих країн, так і регіональних утворень. Відповідно до розмаїття думок, «новий» регіоналізм, окрім економіки, розглядає і соціально-політичні, екологічні, культурні, туристичні та інші аспекти. Також головною ознакою є включеність до функціонування недержавних та субнаціональних акторів [119]. Одним з найбільш важливих принципів утворення та розвитку теорії нового регіоналізму є принцип саморозвитку, який заснований на мотивації регіонів до розвитку та на самостійному визначенні головних та другорядних цілей, вирішенні завдань, враховуючи потреби, можливості, потенціал та наявні ресурси [128].

Процес європейського регіоналізму був унормований у Декларації по регіоналізму в Європі, що була прийнята 4 грудня 1996 року. У преамбулі документу вказано, що Асамблея Європейських регіонів закликає до визнання регіоналізму не лише в Європі, а й в усьому світі. Декларація дає визначення поняття «регіон» – це територіальне утворення, що підпорядковується державному порядку та є «нижчим» рівнем управління, який має права політичного самоврядування. Регіон є виразом політичної самобутності владних повноважень, яка приймає найрізноманітніші політичні форми, що

відображають демократичну волю кожного регіону приймати ту форму політичної організації, яку він вважатиме кращою [2]. У Декларації прописані питання щодо юридичного статусу регіону, організації регіонального управління, фінансування регіонів, відносин регіонів та держави. Оскільки поширення практики транскордонного співробітництва пішло саме з Європи, у Декларації відображені певні канони цієї діяльності. Отже, регіони, що мають спільні кордони, сприяють розвитку прикордонного співробітництва на основі внутрішнього законодавства і міжнародного права. З урахуванням внутрішнього законодавства регіони мають право укладати міжнародні угоди між державами та укладати прикордонні угоди [2]. У документі зазначені норми та стандарти, визначена сутність основних положень. С. Коч вважає, що доцільність впровадження цієї практики обумовлена тим, що прикордонні соціальні та політичні системи можуть мати нестійкий характер стосовно формування відносин між центром та прикордонними політичними елітами. Це обумовлено певними історичними, культурними та соціальними особливостями даної території [76, с. 19].

Таким чином можемо зробити проміжний висновок щодо декларації, яка закріплює такі засади функціонування регіонів, як демократія, повага, плюралізм думок, а основна її мета – це загальний розвиток, заснований на співробітництві. Вважаємо, що на сьогодні Україна та її регіони не здатні вибудовувати регіональну політику на канонах, які позиціонує декларація, через низку причин: політична нестабільність, внутрішня дезорганізація, відсутність консенсусу всередині країни серед деяких регіонів, а основне – громадяни ще не здатні на високому рівні дотримуватися статей декларації.

З плином часу відбуваються трансформаційні процеси як у регіонах, так і у загальносвітових процесах, тому мають місце концептуальні зміни поглядів щодо сутності та ролі регіоналізму. Низка науковців вважає, що сучасний світовий устрій складається з регіональних утворень. Так, П. Катценштейн зазначає, що світова політика будується за рахунок розвитку регіональної архітектури [224].

Ще один цікавий погляд на сутність сучасного регіоналізму продемонстрував італійський політолог М. Тело. Під регіоналізмом він розглядає структурну характеристику сучасного світоустрою та глобального управління, що знаходиться в процесі розвитку. Основна концептуальна теза полягає у тому, що розвиток і поширення регіоналізму та трансрегіоналізму є наслідком технологічної та економічної глобалізації, що прискорюється завдяки швидкій динаміці країн, що розвиваються. Він вважає, що сучасний світоустрій та функціонування регіональних проєктів (утворень) і є викликом сучасного регіоналізму [231]. Ці тези дослідника приводять до висновку, що подальший розвиток регіоналізму та трансрегіоналізму варто досліджувати лише крізь призму рефлексії розуміння глобального політичного простору.

Трансформації, що активно відбуваються з початку ХХІ ст. у політичному, ідеологічному та філософському просторах, також позначилися і на думках щодо регіоналізму, співвідношенні його реального стану з науково обґрунтованими поглядами. Таким чином, можна виокремити такі погляди на сучасний розвиток регіоналізму: постгегемоністський регіоналізм, постнеоліберальний регіоналізм, неортодоксальний регіоналізм, диференційована інтеграція, пористі регіональні порядки, регіональні світи, регіони, що сходяться, мережевий регіон та позамережевий регіоналізм. Така різноманітність поглядів на сучасну природу розвитку регіоналізму свідчить про строкатість регіоналізму, його неординарний характер та постійний взаємозв'язок з глобальними процесами та локальними викликами [119]. Отже, аналіз наукового доробку дозволяє зробити висновок, що регіоналізм розглядається з економічної, геополітичної і з політичної точки зору. Кожен з вказаних видів регіоналізмів має свої особливості. Наше дослідження ґрунтується на розгляді регіоналізму саме як внутрішньополітичного явища.

У контексті розгляду регіоналізму як внутрішньополітичного явища доцільним буде розгляд класифікації політичного регіоналізму уельського дослідника Дж. Луфліна. На його думку, слід розглядати регіоналізм як політичний напрям, який має на меті посилити контроль регіонів за економічними, політичним та соціальними векторами розвитку регіону за

допомогою політичних та адміністративних інституцій. На основі цього науковець виокремив три форми регіоналізму: 1) державний громадянський регіоналізм, сутність якого полягає у вимозі від держави справедливого ставлення до всіх регіонів країни, на засадах рівноправності та неупередженості; 2) поміркований автономний регіоналізм – простежується у випадку, коли регіональна еліта робить спробу перейняти на себе більшість справ та повноважень регіону; така діяльність ґрунтується на засадах права на автономію етнічних та мовних груп; 3) радикальний сепаратистський регіоналізм, тобто прагнення регіону до створення власної незалежної держави [227]. Звісно, така класифікація є неповною, але вона чітко відображає, що регіоналізм у державі є неминучим.

Також виокремлюють кілька підходів до розуміння сутності регіоналізму у політичній науці: 1) просторовий підхід взаємовідносин процесів та явищ; 2) синонімічний до децентралізації унітарного державного устрою; 3) комплексна система поглядів, що передбачає надання більших можливостей та автономії регіонам; 4) диференціація публічної політики на територіях; та 5) суспільно-політичні рухи, які ґрунтуються на системі поглядів. Отже, кожна з вказаних характеристик більшою або меншою мірою визначає політичний характер регіоналізму [64, с. 47-48].

Окрім цього, під час дослідження регіоналізму варто розглядати його як багатоаспектне явище, тому що з одного боку регіоналізм може стати умовою для розвитку політичних проєктів, зокрема, сепаратизму, а з іншого боку регіоналізм можна використати як інструмент протидії руйнації держави та уникнення політичних конфліктів та криз [184, с. 1].

Політичний регіоналізм має як вертикальний, так і горизонтальний виміри. Вертикальний регіоналізм представляє собою відносини між центром та регіонами у соціально-політичному вимірі. У цьому зв'язку формуються права та повноваження адміністративних одиниць регіону, також налагоджується взаємовплив на регіонів та центру. Щодо легітимації регіоналізму, то вона передбачає два рівні: 1) входження політичних об'єктів до владних інституцій та

2) виконання державою частини вимог певних політичних об'єднань. Таким чином бачимо, що регіоналізм впливає на політичний процес у державі, тим самим коригує публічну політику щодо врахування регіональних потреб.

Горизонтальний вимір політичного регіоналізму полягає у інтенсифікації зв'язків між політичними акторами, у тому числі між елітами і громадськістю. Основними політичними напрямками цього виміру є регіональна політична культура, специфіка формування і функціонування політичних еліт та електоральна поведінка в регіоні. Політичний регіоналізм також виступає як форма соціально-політичного руху, тому що саме він впливає на становлення та функціонування інститутів громадянського суспільства. Таким чином інституціоналізація політичного регіоналізму призводить до формування регіональних громадських організацій. На фоні цього логічним є той факт, що регіональні громадські організації та політичні об'єднання віддають перевагу децентралізації.

Але варто розуміти, що політичний регіоналізм здатен вносити як конструктивні зміни до політичної системи, так і деструктивні. Виокремлюють функціональні та дисфункціональні прояви. Функціональний вплив сприяє інтеграції системи, артикуляції інтересів регіонів, представництву регіонів в усіх гілках влади, тим самим забезпечуючи рекрутування політичних еліт. Щодо дисфункціональних проявів, то вони сприяють дезінтеграції через такі негативні дії як: міжрегіональні конфлікти, загроза державній цілісності (сепаратизм), сецесія, розпад держави.

Таким чином бачимо, що політичний регіоналізм, у різних його формах, може виникати у будь-якій політичній системі і мати не лише позитивні, але й негативні наслідки. Розвиток політичного регіоналізму як у горизонтальній, так і у вертикальній площині сприяє трансформації політичної системи, розвитку держави, а у перспективі має сприяти вибору подальшого шляху розвитку країни [105].

На основі аналізу зазначених праць можна зробити висновок про те, що суб'єктами політичного процесу на регіональному рівні є регіональні політичні

еліти – це група осіб, яка представлена у вигляді привілейованої меншості регіональної спільноти і яка безпосередньо бере участь у використанні державної влади в регіоні. Статус політичної еліти регіону залежить від форми державного устрою. В унітарній державі це адміністративна еліта регіонів, що представлена групою осіб, які реалізують владу та звітують лише на підзвітній їм території. За таких умов ця категорія еліт не є самостійним політичним суб'єктом. У децентралізованих унітарних державах політична еліта завдяки своїй виборності має більше можливостей впливати на політичний процес [91, с. 66-67].

Виникнення регіоналізму як актуальної складової політичної системи держави відбувається завдяки інституціоналізації даного процесу. Він відбувається шляхом формування інституціоналізованих політичних суб'єктів на рівні регіону (політичних партій та ГО). Окрім цього інституціоналізація може відбуватися шляхом переходу на регіоналістські позиції регіональних та місцевих осередків загальнонаціональних політичних партій.

Мобілізація підтримки регіоналізму відбувається завдяки ідеологічному впливу через використання низки чинників, які населення сприймає як перешкоди для регіонального розвитку. Ці чинники використовують як властивості, які спонукають людей до активності через недостатність або відсутність тих чи інших умов для життєдіяльності [137, с. 451]. Відповідно, з'являється потреба у розробці механізму мобілізації населення до політичної участі, у результаті чого активними суб'єктами політики стають територіальні спільноти людей. Саме завдяки реформі децентралізації влади розширилися можливості для участі громадськості у вирішенні місцевих справ, яка прагне поліпшити умови свого життя, внаслідок чого громадськість стає активним суб'єктом регіоналізму. Отже, формуються умови для «легітимності участі».

Політична еліта регіону, яка очолює політичні сили, артикулює та агрегує політичні інтереси регіону, саме тому визначну роль у мобілізації населення відіграє ідеологічний фактор. Основною функцією ідеології на рівні регіональних партій є інтеграція знань та уявлень про особливості розвитку

регіону, а кінцевим результатом такої інтеграції повинно стати розуміння того, що саме регіоналізація є ефективним засобом задоволення потреб регіону.

Економічним чинником появи та розвитку регіоналізму є погіршення економічної ситуації, а саме зменшення ВВП та інфляція, що, у свою чергу, призводить до зниження рівня якості життя. До політичних чинників появи регіоналізму відносять: 1) неефективна державна політика, яка, відповідно, не враховує регіональні економічні, політичні, культурні особливості; 2) надмірна централізація; 3) політична криза, яка виявляється у неефективності системи центральних політичних інститутів (особливо якщо виникає політична криза в країні). До несоціальних чинників розвитку регіоналізму відносять: 1) екологічний стан; 2) географічне положення регіону.

Отже, як бачимо, розвиток регіоналізму відбувається саме завдяки наявності регіональної політичної еліти та територіальної спільноти, яка зацікавлена у поліпшенні умов життя. Але, як і в будь-якій політичній ситуації, виникає питання про співвідношення їх інтересів. Жителі регіону у першу чергу будуть зацікавлені у розвитку регіону, підвищенні якості життя та включенні регіональних інтересів у порядок денного центрального керівництва. Політична еліта / контреліта регіону зазвичай зацікавлена у розширенні повноважень регіону та регіональному представництві. У разі, якщо партійним елітам регіону не вистачає сил впливати на центральну владу, їх основним завданням стає розширення власних владних компетенцій та можливостей.

Регіоналізм також розглядають як систему поглядів, за допомогою якої відбувається рекрутування нових регіональних політичних еліт та легітимації вже існуючих. Функцією регіоналізму є інтеграція регіональної спільноти.

Ефективне використання регіоналістських орієнтацій забезпечує легітимацію регіоналізму, цей процес зазвичай відбувається у двох формах: 1) входження регіоналістських політичних партій та інших об'єднань у державні структури; 2) задоволення їх основних вимог [91, с. 85-86].

Вважаємо, що одним із основних суб'єктів реалізації політичного регіоналізму на субнаціональному рівні також повинне стати населення регіону,

адже саме суспільство чітко усвідомлює свою роль і місце у системі регіонального розвитку та є одним із основних чинників, який визначає індивідуальний характер кожного регіону [120].

У контексті розвитку регіоналізму значної уваги потребує також питання реалізації регіональної політики та розвитку. Регіональна політика тісно пов'язана з регіональним розвитком, це зумовлено тим, що їх поєднання націлене на підвищення рівня якості життя населення, а також забезпечення сталого та збалансованого відтворення соціального, економічного, господарського, екологічного потенціалу регіону.

Вважаємо, що саме політичний напрямок дослідження регіоналізму при комплексному врахуванні усіх сфер може дати максимально об'єктивне розуміння регіоналізму, адже саме низка регіональних особливостей формує регіональну різноманітність, що в свою чергу впливає на загальне сприйняття регіоналізму. Отже, під регіоналізмом ми розглядаємо механізм, в якому задіяні як політичні еліти регіону, так і його населення. Основним завданням даного процесу є позиціонування, відстоювання та захист власних регіональних інтересів [122].

У сучасному світі для досягнення збалансованого регіонального розвитку, як наголошують дослідники, необхідно ліквідувати монополію однієї урбаністичної агломерації на користь підтримки регіонів, які є пріоритетними для розвитку країни. Нова парадигма регіонального розвитку будується на засадах саморозвитку регіонів, у яких держава враховує їх інтереси. Сучасний підхід просторового розвитку побудований не на географічній складовій, а на економічному потенціалі та конкурентоспроможності. А тому, на думку фахівців, сучасні регіони повинні бути зацікавлені в здатності самостійно розробляти програму розвитку та шукати відповідні фінанси для її реалізації. Для реалізації такого варіанту необхідно впровадити оптимальний механізм, у якому діятимуть виборні представницькі органи, які реалізують політичні функції, а також спеціалізовані неpolітичні професійні інституції, завданням яких є забезпечення партнерської співпраці різних суспільних секторів [143, с. 62-63].

Регіоналізм як комплексне явище може реалізовуватися за допомогою процесів регіоналізації та децентралізації. Регіоналізація – це процес перерозподілу повноважень від центру до регіонів з урахуванням усіх потреб та особливостей регіону. Основна мета – прискорення соціально-економічного розвитку й створення збалансованого розподілу ресурсів між центральним та регіональними рівнями. На відміну від регіоналізму, який розвивається знизу, процес регіоналізації йде згори з національного рівня і є результатом діяльності держави або окремих центральних органів влади. Регіоналізація представляє собою діяльність, яка спрямована на створення взаємопов’язаної політико-економічної системи, що здатна забезпечувати особливий статус регіональних утворень у політичній системі держави, участь регіонів у реалізації державної влади, їх відносну економічну та фінансову самостійність. Зазвичай процес регіоналізації є більш характерним для федеративних держав. У правовому вимірі процес регіоналізації надає регіонам законодавчі повноваження, є низка компетенцій, зокрема в податковій сфері, відсутній безпосередній контроль з боку центру [56; 64].

На думку М. Куриляка, вагому роль факторів регіонального розвитку людства можна позначити як процес «регіоналізації». Якщо розглядати в планетарному масштабі, то регіоналізація є результатом перерозподілу глобального простору за територіальною ознакою або за економічними, територіальними, політичними та іншими інтересами. Більшість дослідників вивчають регіоналізацію більш локально, в аспектах поділу території на регіони або розподілу засобів між окресленими територіями. Поширення ідеї регіоналізації використовується з метою вирішення проблем, які виникли на певній території і потребують зміни центрів концентрації ресурсів [81].

Більш доречно, вважаємо, порівнює дані поняття вчені М. Калкуллі який запевняє, що дані поняття характеризують єдине явище, але регіоналізм – це політичний низхідний процес, а регіоналізація, відповідно, структурно – це висхідний процес [220].

Дослідженням особливостей політичної регіоналізації України у контексті впливу глобалізаційних процесів займається Н. Горло. Дослідниця на прикладі українських регіонів демонструє взаємозв'язок між процесами глобалізації, регіоналізації та аналізує участь у них регіонів. На її думку, у сучасному світі відбувається процес посилення регіонів, який зумовлений змінами функціоналу держави як політичного інституту внаслідок трансформаційних процесів у світі. На фоні глобалізації виникає думка про кризу держав-націй, які нездатні самотійно вирішити нагальні проблеми, без впливу міжнародних організацій, тому державні уряди зацікавлені у передачі частини повноважень на рівень регіонів для того, щоб місцеві проблеми вирішувалися більш ефективно. Це створює умови для розвитку регіоналізму, який варто розглядати як стратегічний план розвитку, запропонований регіональними елітами, націленими на розширення регіональних компетенцій. Цей процес демонструє здатність держави до самоструктурування, яка сприяє економічній, політичній мобілізації регіонів держави. На думку дослідниці, саме політична складова регіоналізму здатна більш ефективно сформулювати вимоги з боку еліт до системи перерозподілу компетенцій і повноважень [30].

Зауважимо, що у сучасній науці існують суперечності щодо визначення та співвідношення понять «регіоналізм» і «регіоналізація». Тлумачний словник сучасної української мови зазначає, що регіоналізація – це «здійснення політики регіоналізму» [164]. Отже, регіоналізація сприймається як певний процес впровадження регіоналізму в життя. Колектив авторів хрестоматії із зарубіжної соціології на чолі з І. Кононовим визначає, що регіоналізація може виникати як наслідок раціоналізації субнаціональних відносин, де управлінські відносини будуються «зверху-донизу» [24, с. 106-107]. Таким чином регіоналізація може бути відповіддю на жорстку централізацію державної управлінської системи. Щодо іншого варіанту трактування, то регіоналізація – це антитеза політичному регіоналізму як ствердження власної автономії або незалежності регіонів. Більш доречно, вважаємо, порівнює дані поняття вчений М. Калкулі, який запевняє,

що вони характеризують єдине явище, але регіоналізм – це політичний низхідний процес, а регіоналізація, відповідно, – це висхідний процес [220].

Б. Глотов та Л. Калитюк зазначають, що розмежування понять «регіоналізм» та «регіоналізація» є обґрунтованим. Про регіоналізацію можна говорити лише тоді, коли процес регіоналізму прописаний у відповідному законодавстві та реалізовується державою. Щодо практичного його втілення, то це утворення додаткової управлінської ланки або як мінімум перерозподіл повноважень на законодавчому рівні, відповідно до якого зберігається чинна управлінська структура самоврядування. Основне розмежування полягає у тому, що регіоналізм, на відміну від регіоналізації, не має інституційної складової, оскільки це тільки стан або процес, який відбувається за межами суспільних інститутів [25].

Регіоналізація реалізується у вигляді декількох моделей, однією з яких є децентралізація. У науковому просторі цей процес розглядають як у широкому, так і у вузькому розуміннях. У першу чергу це процес розподілу влади, який передбачає передачу частини функцій від центру до периферії, а у другу чергу цей процес передбачає певну систему взаємовідносин між державою й адміністративно-територіальними одиницями. На думку Н. Нижника, децентралізація є процесом, який характерний для сфери державного управління; вона зумовлена об'єктивними та суб'єктивними факторами. Він вважає, що процес децентралізації є протилежним процесу централізації [14].

Процес децентралізації – достатньо багатоаспектне явище, безпосередньо пов'язане з економічною складовою, адміністративно-правовою системою та формуванням нових адміністративно-територіальних одиниць як наслідком перерозподілу повноважень. Децентралізація позиціонує себе як демократичне явище, яке сприяє формуванню та укріпленню в громадській свідомості розуміння відповідальності за прийняті рішення та дії, які в подальшому будуть залежати саме від громадськості [169].

Феномен децентралізації безпосередньо пов'язаний з європейською історією та навіть закріплений у преамбулі Європейської хартії місцевого

самоврядування 1985 року. Свого поширення децентралізація набула впродовж останніх сорока років [206]. Концепція децентралізації передбачає розподіл повноважень і ресурсів для формування публічної політики всередині суспільства, отже, децентралізація сприяє розвитку громадянського суспільства або навпаки [169].

Науковці виділяють чотири типи децентралізації, а саме: 1) адміністративний; 2) політичний; 3) фінансовий; 4) ринковий.

Адміністративна децентралізація – це перерозподіл владних повноважень між вертикаллю виконавчої влади з метою раціоналізації вирішення проблем суспільного характеру. Сутність політичної децентралізації полягає у наданні особливого значення відповідальності посадових осіб регіонального та місцевого рівня через політичні механізми під час виборчого процесу. Фінансова децентралізація полягає у передачі нижчим органам влади фінансових повноважень щодо формування доходів та видатків, які тим самим отримують більше повноважень і беруть відповідальність за свої рішення у тій чи іншій сфері. Вважається, що фінансова децентралізація сприяє економічному розвитку. Що стосується економічної децентралізації, то розрізняють дві форми дій, такі як приватизація та дерегуляція. Приватизація включає у себе відмову від надання державою публічних товарів та послуг через кооперацію державної влади та приватного сектору. Дерегуляція зменшує державні обмеження на вплив приватного сектору та дозволяє конкуренцію серед приватних постачальників. Отже, для того, щоб реалізовувати децентралізацію, необхідно вирішити, якими будуть її мета, форма, на які виклики вона відповідатиме [169, с. 10-17].

Розуміння сутності децентралізації можна поглибити через аналіз її видів, які різняться за сферами впливу і суб'єктами та, відповідно, мають свою правову форму. Отже, одним з найпоширеніших видів є територіальна децентралізація, що передбачає створення органів публічної влади, які реалізують владу в АТО самостійно, незалежно від впливу державної влади. Такий орган не є частиною владної ієрархії, а тому не підпорядковується ОМС.

Наступний вид є більш складним за своєї структурою та за практичною реалізацією – це функціональна децентралізація, яка полягає у визнанні самостійних і різноманітних незалежних об'єднань та спілок повноправними суб'єктами владних повноважень з наданням права здійснювати певний обсяг публічної діяльності в окремих сферах суспільного життя. Функціональна децентралізація демонструє здатність громадянського суспільства до самоорганізації та вміння громадян виконувати обов'язки та знати свої права.

Наявність предметної децентралізації є свідченням того, що суспільство вже досягло вищого щабля розвитку і самостійно здатне на професійному рівні вирішувати нагальні проблеми. Предметна децентралізація передбачає професійне самоврядування як повноцінну систему управлінських взаємовідносин, діяльність яких визначена законом представницької організації [89; 45, с. 15].

Український досвід регіоналізму простежується через процеси євроінтеграції та децентралізації. Ці процеси є взаємозалежними, тому що спрямовані на якісний розвиток суспільства, підвищення добробуту та доходів громадян і досягнення згуртованості в економічному, політичному, соціальному, екологічному та інших вимірах. Розвиток регіоналізму в Україні пов'язаний саме з усвідомленням членами суспільства своєї належності до певної регіональної спільноти через процес соціальної самоідентифікації. Українські дослідники О. Стегній та М. Чурилов ще у 1998 році сконструювали модель регіоналізації України на основі комплексного дослідження. Спочатку було розроблено певні критерії визначення регіону, до них належать: історичні відмінності, мовні особливості, економічний розвиток, політична орієнтація та конфесійна приналежність. Додатково було виокремлено наступні ознаки: промисловий розвиток, рівень добробуту, соціально-демографічний стан, доступ до культурних цінностей [180, с. 188]. Хоч дослідження і було проведено більше 20-ти років тому, але, вважаємо, його можна розглядати як важливий крок в обґрунтуванні необхідності регіоналізації в Україні.

Визнавалося, що явище децентралізації можливе як за федеративної форми державно-територіального устрою, так і в унітарній країні. В. Колух вважав, що регіоналізм як форма децентралізації може функціонувати і в унітарній Україні, але для цього Верховній раді України необхідно редагувати Конституцію України, а саме такі розділи: IX «Територіальний устрій України» та XI «Місьцеве самоврядування». Але в українському випадку регіоналізм треба позиціонувати як засіб розв'язання етнонаціональних та регіональних проблем у межах України [70]. І.Ф. Курас зазначав, що, якщо розглядати регіоналізацію через політичну призму, то вона має прихований зміст, який певною мірою може підривати державу. Має на увазі таку державу, у межах якої даний процес є спробою виходу із політичного напруження, що у свою чергу впливає на єдність держави [80, с. 192-193].

Розглянувши ключові поняття дисертаційної роботи, можемо зазначити, що вони є послідовно пов'язаними. Саме наявність такої одиниці як «регіон» з усіма її політичними, історичними, культурними та соціальними особливостями провокує утворення та розвиток процесу регіоналізму. Оскільки будь-яка територіальна одиниця у сучасному світі потребує виваженого управління, на допомогу приходить процес регіоналізації. Під цим поняттям ми розглядаємо процес перерозподілу повноважень від центру до регіонів з урахуванням усіх потреб та особливостей регіону. У науковому просторі виокремлюють декілька типів регіоналізації, відповідно до мети і завдань дисертаційного дослідження більш детально було розглянуто сутність процесу децентралізації. Це зумовлено тим, що реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка реалізується вже понад 10 років, заснована саме на процесі децентралізації.

1.2. Наукове узагальнення сутності процесу децентралізації та його особливостей в Україні

Питання процесу децентралізації останнім часом актуалізується як в усьому світі, так і в Україні. Це зумовлено певними чинниками, такими як:

1) глобалізація; 2) інтеграційні процеси та 3) реформування публічної влади. Саме ці фактори породжують складний та суперечливий процес децентралізації. Причиною розвитку зазначеного процесу є те, що більшість міждержавних та макродержавних об'єднань зазнають фіаско через принципи жорсткої централізації, деструктивні тенденції з відсутністю або непрофесійністю публічної влади та невмінням чітко, в межах розумного, використовувати протилежний децентралізації процес централізації. Міжнародний досвід з питання децентралізації свідчить, що ця проблема почала актуалізовуватися як у науковому просторі, так і в практичному сенсі, ще у середині XX сторіччя. Причиною появи децентралізації є низький рівень довіри до центральної влади, розквіт сепаратизму та занепад централізованих режимів. Тому сукупність цих та інших фактів дає можливість децентралізації стати універсальною управлінською парадигмою, яка зможе стимулювати розвиток в усіх сферах людської діяльності за рахунок перерозподілу ресурсів.

Реалізація процесу децентралізації у будь-якій країні повинна мати наукове обґрунтування, що передбачає аналіз закордонного досвіду і всебічне вивчення конкретних умов даної країни. Вже наявні наукові напрацювання українських та закордонних вчених засвідчують стійкий інтерес до питань децентралізації, що, у свою чергу, ще раз підкреслює універсальний та об'єктивний характер цього політичного процесу. Серед закордонних дослідників питання децентралізації ґрунтовно досліджувались у роботах А. Агравала, К. Дік-Саго, Ж.-П. Фаге, С. Фан та інших.

Вивчення проблем децентралізації у нашій країні є відносно новим напрямком досліджень. Це зумовлено тим, що питання децентралізації влади актуалізувалося на теренах України відносно недавно, проте на сьогодні значна кількість праць вітчизняних дослідників ґрунтовно розкриває ті чи інші аспекти досліджуваних процесів. Особливо варто відмітити роботи М. Баймуратова, З. Бурик, Л. Василенко, М. Горбатюка, Н. Горло, І. Дробуша, І. Заверухи, С. Коч, Г. Лавриненко, І. Лопушинського, Т. Лушагіної, К. Мануїлової, Н. Мельника, С. Стеценка, А. Ткачука та ін. У роботах зазначених науковців проаналізовано

фактичний матеріал, який присвячений різним аспектам організації і трансформації публічної влади та місцевого самоврядування в умовах децентралізації України. Проте, на жаль, відсутні загальнотеоретичні роботи з організації процесу децентралізації. Більшість праць присвячена дослідженню сутності процесу децентралізації, особливостей її впровадження та перебігу, виокремленню недоліків та переваг.

Проблема децентралізації досліджується і закордонними науковцями. Так, К. Дік-Саго розглядає децентралізацію з точки зору переваг споживачів завдяки ефективності розподілу ресурсів і переваг виробників (наприклад, уряду). Ефективність розподілу ресурсів може виникнути завдяки більш адаптованому набору (тобто набору та складу) послуг, які надає місцева влада своїм громадянам. Іншими словами, шляхом коригування пропорцій державних витрат, спрямованих на такі послуги, як освіта, охорона здоров'я, водопостачання та інші, залежно від реакції місцевої влади на претензії місцевого населення у децентралізованому контексті. Загалом передача деяких централізованих повноважень місцевим рівням передбачається у більшості планів децентралізації як спосіб покращити як розподіл, так і ефективність державних служб [217]. Ж.-П. Фаге зазначає, що децентралізація може зосередити конкурентний політичний дискурс на місцевих – на відміну від національних – інтересах, а також підвищити рівень політичної діяльності чи неоднорідності шляхом збільшення можливостей бути залученим до місцевих партій [218].

Про недоліки децентралізації зазначають фахівці Світового банку. Децентралізація не завжди може бути ефективною, особливо для стандартизованих мережевих послуг. Слабка адміністративна чи технічна спроможність на місцевому рівні може призвести до того, що послуги будуть надаватися менш ефективно та результативно в деяких районах країни. Адміністративні повноваження можуть бути передані на місцевий рівень без відповідних фінансових ресурсів, що ускладнить справедливий розподіл або надання послуг. Децентралізація інколи ускладнює координацію національної

політики та дозволяє передавати функції місцевим елітам. Крім того, недовіра між державним і приватним секторами може підірвати співпрацю на місцевому рівні [225, р. 5].

Регіональне управління та місцеве самоврядування є пов'язаними поняттями за своєю сутністю і мають єдину мету, а саме: забезпечення прав громади як загалом, так і у регіоні. Якщо розглядати у методологічному спектрі механізм децентралізації на регіональному рівні, то вона розкривається на основі децентралізаційної та децентралізованої моделей модернізації, де перша відображає децентралізацію як процес, а друга вже як результат комплексних реформ. Тому А. Хмельников зазначає, що децентралізацію не варто розглядати як абсолютну цінність, це є інструмент оптимізації управління у межах певної мети. Децентралізація має універсальний зміст, сутність якого полягає у підвищенні рівня автономності певних структурних підрозділів (громад), що у свою чергу впливає на розвиток відповідальності за власний рівень продуктивності [202, с.50-51]. Оглядаючи український досвід, можемо підтвердити, що саме надання більших можливостей утвореним громадам сприяло підвищенню рівня спроможності та самостійності у вирішенні ключових проблем громад.

А. Лелеченко зазначає, що децентралізацію варто розглядати як процес утворення у межах централізованої держави самостійних одиниць, які будуть носіями місцевого самоврядування [84, с. 22]. Врахувавши усі особливості процесу децентралізації, дослідниця виокремлює його переваги та недоліки. Отже, ключовими перевагами є: 1) прозорість; 2) розосередженість політичної еліти та створення умов для формування нових політичних лідерів; 3) створення умов для формування та розвитку громадянського суспільства; 4) демократизація суспільства; 5) стратегування розвитку громад; 6) політична стабільність; 7) ефективне використання видатків та ін. Дослідниця називає такі недоліки: 1) зменшення рівня координації делегованих державних функцій; 2) ускладнення спроможності впливати на макроекономічну ситуацію в країні; 3) можливість формування протиріч між центральною владою та ОМС; між

громадами; 4) нерівномірність соціально-економічного розвитку; 5) гальмування реалізації державних програм на фоні пріоритетності місцевих програм; 6) неузгодженість делегованих повноважень та ін. [84, с. 40-46]. Можемо погодитися із вказаними перевагами та недоліками, але вважаємо, що здебільшого частину недоліків можна вирішити завдяки послідовним крокам щодо виявлення особливостей цих недоліків та вирішення їх на законодавчому рівні, а також унормуванню з боку виконавчої влади.

М. Баймуратов розглядає проблеми, які заважають розвитку місцевого самоврядування в Україні за європейським зразком, і виокремлює декілька перепон: 1) законодавча, а саме відсутність національної моделі місцевого самоврядування; 2) вирішення проблем нормативного рівня, таких як проблеми економічної неспроможності, криза комунальної інфраструктури, подолання суспільної недовіри, ліквідація соціальної дезінтегративності, розвиток прямої демократії та ін. [4]. Розкриваючи сутність феномену децентралізації, вчений вказує на два способи застосування перерозподілу влади: деконцентрацію та деволюцію. Деволюція є шляхом передачі прав та повноважень органам місцевого самоврядування на визначений термін, а деконцентрацію він описує як передачу владних повноважень на нижчі рівні, які створені як спеціальні органи центральної виконавчої влади на місцевому рівні [4]. Відповідно до цього бачимо, що українська децентралізація пішла шляхом деволюції влади, утворивши постійні ОТГ як базову одиницю місцевого самоврядування.

Вітчизняні дослідниці С. Коч та Ю. Узун зазначають, що, окрім деконцентрації та деволюції, однією із форм реалізації децентралізації є дивестиції. Під дивестицією необхідно розуміти процес надання органам місцевого самоврядування державних функцій у економічній сфері. У рамках українського досвіду цей процес прослідковується під час бюджетної децентралізації на засадах Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [192].

Українські вчені Г. Лавриненко та М. Палінчак виокремлюють складові універсального впровадження децентралізації державної влади, серед них

правова основа децентралізації державної влади, яка складається із законодавчого блоку, який відповідає за конституційне розмежування сфер відповідальності між органами місцевого самоврядування та державною владою, а також за наявність відповідних ресурсів, за рахунок чого реформа децентралізації повинна впроваджуватися. Наступним кроком є реалізація організаційних заходів, у яких повинні брати участь всі рівні влади. Комплексний підхід до впровадження реформи демонструє її демократичний характер та сприяє формуванню ефективної і сильної місцевої влади. Не менш важливим є ресурсне забезпечення, яке повинне ґрунтуватися на основі принципу справедливого розподілу відповідно до запитів, потреб та можливостей ОТГ. Важливою складовою реформи є реалізація і здійснення контролю за діяльністю ОМС, який проводять державна влада та представники громадянського суспільства [82]. Як бачимо, впровадження децентралізації – це комплексний процес, реалізація якого є можливою завдяки виконанню кожним функціональним органом своїх обов’язків. Ці напрямки є взаємопов’язаними і у разі, якщо один із органів не виконує якісно свої функції, інші вже не можуть функціонувати повноцінно.

Питаннями децентралізації та деконцентрації влади займається А. Нікончук. Дослідник аналізує теоретичні засади децентралізації та наголошує на тому, що процес децентралізації є загальноєвропейською тенденцією. Деконцентрацію він тлумачить як процес вертикального перерозподілу повноважень між різними рівнями системи органів публічної влади, наголошуючи на тому, що децентралізація є розподілом повноважень не тільки серед органів державної влади, але і між іншими суб’єктами їх потенційного здійснення, наприклад, між органами місцевого самоврядування [136, с. 32].

На необхідності балансування централізації та децентралізації наголошує О. Кукарцев. Він зазначає, що саме баланс відносин між центром і регіонами визначає стан держави. Але такий баланс частіше за все є проблемою, тому що у разі перекосу у той чи інший бік виникають різні загрози. Так, якщо децентралізація стає всеосяжною, є ризик того, що центральна влада стає

номінальною, внаслідок чого деформується уся державно-політична система, і у підсумку замість одного центру виникає декілька нових центрів. У таких умовах унітарна держава стає федеративним утворенням, а федерація – конфедерацією. Саме тому децентралізація є доцільною до тих пір, поки центр є функціональним. У випадку переваги централізації держава, відповідно, починає будуватися на тоталітарних засадах [79, с. 78]. Вважаємо, що розгортання практики децентралізації продемонструвало, що саме політична емансипація регіонів сприяє отриманню територіями певної автономії у прийнятті низки рішень в обмін на відмову від сецесії, що впливає на збереження державної та політичної єдності.

І. Лопушинський зазначає, що саме децентралізована форма управління є найбільш обґрунтованою та історичною формою управління суспільством. На його думку, саме надмірна централізація влади в Україні призвела до того, що й до сьогодні суспільний розвиток країни знаходиться у наздоганяючому стані. Саме надмірна централізованість влади, яка проявляється не лише у політичній та управлінській сферах, а й в економічній, соціальній та культурній, гальмувала загальний розвиток країни [88]. Згодні з думкою І. Лопушинського і вважаємо, що надмірна централізація, з якою асоціюється СРСР, продемонструвала свою неефективність, що і стало причиною розпаду цього утворення. Але проблема нинішньої децентралізації в Україні полягає у тому, що суспільству необхідно ще навчитися жити, усвідомлюючи цінність даного процесу.

Як вважає С. Стеценко, на шляху до побудови ефективної децентралізованої країни важливим є продумування насамперед механізмів реалізації нормативно-правових принципів з врахуванням ментальних особливостей населення регіонів країни. Науковець зазначає, що реформу децентралізації варто розглядати не як механізм ослаблення центральної влади, а як реформу позбавлення тих повноважень, які вирішувати на державному рівні не обов'язково, адже на місцевому рівні ці питання будуть вирішуватися значно швидше та ефективніше. Отже, децентралізація є моделлю модернізації публічного управління, у якому акценти зміщені на місцевий рівень [181].

Зауважимо, що саме так позиціонували реформу децентралізації для українців – як можливість вирішувати власні проблеми на рівні своєї ж громади.

К. Мануїлова розглядає вплив реформи децентралізації на соціально-економічний стан країн, які перейшли на рейки децентралізованого управління, та зазначає, що простежуються позитивні тенденції. Дослідниця зробила порівняльний аналіз різних країн світу за різними індексами, де визначила, що при пануванні децентралізованого поділу владних повноважень утворюються такі умови, при яких владні інститути здатні більш системно та продуктивно працювати [92].

Н. Камінська, розглядаючи історію розвитку місцевого самоврядування в Україні, зосереджує увагу на особливостях процесу децентралізації, його основних формах і механізмах здійснення. При цьому принцип децентралізації розглядається як основний механізм проведення демократичних реформ. Крім того, визначаються позитивні та негативні наслідки проведення відповідних реформ. До позитивних сторін впровадження децентралізації науковиця відносить зростання спроможності державної та місцевої влади завдяки перерозподілу повноважень, впровадження системи надання якісних адміністративних послуг і поступове створення системи державної підтримки та фінансування надання соціальних послуг. Негативні тенденції настають тоді, коли у процесі децентралізації виникають помилки, які можуть призвести до дестабілізації відносин між центральною та місцевою владами [65].

На основі аналізу та вивчення іноземного досвіду Н. Камінська виокремлює такі напрями проведення реформи:

1. Створення умов для ефективної, узгодженої та відповідальної діяльності всіх гілок влади, розмежування повноважень та збалансування відповідальності різних рівнів влади, а також обмеження втручання у ті сфери, де це недоцільно;

2. Існування спеціальних органів влади, насамперед виконавчої та / або в системі місцевого самоврядування, яка забезпечила б надання громадянам якісних і доступних послуг (місцевих і регіональних омбудсменів, муніципальної поліції і т.д.);

3. Реалізація ефективної регіональної політики, державної політики у сфері місцевого самоврядування, що забезпечило б рівномірність місцевого і регіонального розвитку;

4. Розвиток інституту регіонального самоврядування, наділення його дієвими механізмами функціонування;

5. Представництво політичних, соціально-економічних та культурних інтересів громад на центральному рівні;

6. Поєднання адміністративно-територіальної реформи із забезпеченням цілісності держави;

7. Проведення земельної, бюджетної та ряду інших реформ з урахуванням загальнонаціональних та місцевих інтересів;

8. Оновлення кадрового потенціалу, управлінської еліти через реформування системи державної служби і служби в органах місцевого самоврядування тощо [65, с. 39].

А. Мельничук і П. Остапенко акцентують увагу на аналітичній роботі, визначенні шляхів розвитку реформи та розробці методів формування спроможних громад і реалізації реформи в цілому, а також моніторингу стану реалізації реформи децентралізації [97].

Ще один напрям дослідження реформи місцевого самоврядування пов'язаний з вивченням економічних аспектів, адже саме фінансова та економічна складові процесу децентралізації сприяють сутнісному наповненню реформи, забезпечують регулювання основних потреб громад та, у підсумку, ефективний розвиток регіонів. Саме тому дослідження бюджетної децентралізації супроводжує вивчення реформи децентралізації у цілому. Бюджетна децентралізація є складовою фінансової децентралізації. Ж. Белец зазначає, що бюджетну децентралізацію варто розглядати як процес передачі частини відповідальності та відповідних прав і фінансів у бюджетній сфері. Мається на увазі перехід повноважень від центральної влади до ОМС. Таке розуміння бюджетної децентралізації побутує у вітчизняній науці. Якщо ж розглядати зарубіжний досвід, то бюджетну децентралізацію розглядають як

мобілізацію фінансових ресурсів у доходній частині місцевих бюджетів [5]. Як бачимо, фінансова децентралізація реалізується за тим же принципом перерозподілу та субсидіарності, що і в управлінському сегменті реформи.

Я. Казюк зазначає, що наявність різних рівнів бюджетної системи, автономних джерел існування та права ОТГ самостійно розпоряджатися бюджетними коштами формують бюджетну децентралізацію. Саме за наявності децентралізованої моделі державного управління передбачається розширена автономія бюджетів різних рівнів влади [63].

Дослідники Н. Дребот та І. Семеган проаналізували бюджетні трансформації, зумовлені реформою децентралізації в Україні. Вчені визначають бюджетну децентралізацію як процес передачі комплексу повноважень до ОМС, що супроводжується також передачею відповідних фінансових ресурсів. У підсумку ОМС отримують можливість самостійно запроваджувати місцеві або трансформувати загальнодержавні податки. Мета бюджетної децентралізації – поліпшити систему управління завдяки реалізації операційних та стратегічних цілей. Це зумовлено тим, що кожен регіон має свої специфічні потреби, а тому більш раціонально вирішувати проблеми саме муніципальним органам влади. Держава бере на себе роль фінансового вирівнювача і тим самим контролює однаковий та збалансований рівень надання різного роду послуг по всій території країни. Цей процес реалізується завдяки трансфертам, які надає держава, та контролю за станом надання послуг органами місцевого самоврядування [48].

Але необхідно враховувати і об'єктивну реальність, як зазначають С. Коч та Ю. Узун, що, незважаючи на декларацію фінансової децентралізації, прослідковується така тенденція, що обласні та районні рахунки не є повністю «децентралізованими», в результаті чого фінансові показники переоцінюють частку субнаціонального рівня. Значна частина ОТГ не є індивідуалізованими в системі загальнодержавних розрахунків та керуються за так званою «моделлю матрьошки». Тому зазначити, що фінансова децентралізація має значний прогрес – важко [221].

Отже, у процесі бюджетної децентралізації, вважаємо, особливу увагу варто надати збалансованому регіональному розвитку, тому що саме від рівня та якості збалансованості залежить політична, економічна та культурна стабільність країни, що забезпечить закріплення позицій на міжнародній арені, а у світлі сучасних подій збільшить шанси на вступ до Європейського Союзу.

Дотичним до теми бюджетної (фінансової) децентралізації є поняття «фінансовий потенціал». Дослідники Л. Лисяк, Б. Биков, А. Кушнір вважають, що фінансовий потенціал – це реальна та потенційна можливість і здатність органів місцевого самоврядування акумулювати й використовувати наявні і найбільш повно задіяти потенційно можливі ресурси, а під час розробки механізму стабільної та довгострокової фінансової спроможності ОТГ необхідно використовувати метод програмно-цільового планування [87].

Предметом пильної уваги науковців є правове забезпечення реформи. Нормативна база реформи у більшості своїй сформована, але потребує вдосконалення, тому правова основа децентралізації стає об'єктом дослідження науковців.

В юридичній площині процес децентралізації сприяє утворенню на місцевому рівні територіальної громади, яка має статус юридичної особи. Відповідно до цього науковці виокремлюють три юридичні ознаки територіальної громади:

1. Права юридичної особи. ТГ є представницькими органами, основне завдання яких полягає у представленні інтересів усіх членів громади, що реалізується у вигляді актів посадових осіб ОМС, які автоматично відносяться до самої місцевої громади.

2. Справи місцевого значення. Це поняття передбачає, що конкретний ОМС має право втручання у тих сферах, що належать до його компетенції.

3. Право приймати рішення. Ця ознака за умови реальної, а не фіктивної децентралізації, передбачає, що місцеве населення обирає місцеві органи влади, які є єдиною гарантією самостійності по відношенню до центральної влади. Децентралізація відбувається лише тоді, коли є відповідне законодавство, яке

надає право виборним ОМС право приймати рішення щодо справ місцевого рівня [69].

Як і будь-яка реформа, яка має на меті внести якісні зміни, реформа повинна будуватися на певному законодавчому полі, яке буде постійно коригуватися, трансформуватися та доповнюватися. Реформа децентралізації не є винятком. Децентралізація вимагає внесення коректив у закони України, які б сприяли більш якісному розвитку реформи. Ґрунтовний аналіз законодавчої бази реформи подають О. Коркуна, І. Коркуна та О. Цільник. Одним з основних законів, які регламентували діяльність ОТГ, став ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015р. № 157-VIII. На думку авторів, основне положення закону полягає у створенні правових основ та наданні можливостей для утворення та функціонування ОТГ на початковому етапі. Цей закон забезпечив дієздатність та стабільність новоутворених громад, а також унормував систему формування нових ефективних рад та виконавчих органів, що, у свою чергу, створило можливості для сталого розвитку утворених ОТГ через використання власних бюджетних надходжень і тим самим призвело до покращення якості життя та підвищення рівня надання різного роду послуг. Розвитку громад сприяв ЗУ «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. № 1508-VII, з приводу якого автори зазначають, що проєкт даного Закону було розроблено на засаді кращих практик Європейського Союзу. У Законі прописані механізми співробітництва ОТГ, фінансування, контролю та стимулювання, а також умови припинення співробітництва у разі виникнення несприятливих обставин [74].

Необхідність міжмуніципального співробітництва розкриває О. Полякова, яка зазначає, що, наприклад, у однієї ОТГ є сміттєзвалище, яким користується і сусідня громада, а для того, щоб цей об'єкт був розвинутим та екологічним, необхідно, щоб громади уклали міжмуніципальний договір про співробітництво щодо даного об'єкту [142].

Не менш важливим для подальшої перспективи розвитку реформи децентралізації та взагалі реалізації стратегій державного регіонального

розвитку є ЗУ «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII, який започаткував реалізацію 325 проєктних договорів, фінансування яких складало від 0,5 до 20 млрд грн. Завдяки цій можливості було утворено близько 1000 ОТГ [152].

О. Коркуна, І. Коркуна та О. Цільник наголошують, що усі зазначені закони повинні враховувати низку особливостей, таких як адміністративно-територіальний-устрій, види населених пунктів, Державний реєстр та повноваження ОТГ, інші закони про вибори, місцеве самоврядування та ін. Також автори зазначають, що для більш якісного процесу децентралізації варто розробити та прийняти ще цілу низку законів, які б регулювали законність рішень ОМС, місцевий референдум, муніципальні варти, розподіл податків та ін. [74].

Зауважимо, що реформа децентралізації влади відбувається на засадах принципу субсидіарності, тож це питання також знайшло відображення у працях науковців. Наприклад, І. Дробуш зазначає, що саме принцип субсидіарності є обов'язковим у становленні та розвитку інституціональної організації влади і управління. Ключовою ідеєю субсидіарності є чітке розуміння того, що політична влада має право втручатися тільки в тих межах, за яких суспільство не в змозі задовольнити різноманітні потреби [51].

Отже, бачимо, що у науковому полі склалося декілька напрямів дослідження децентралізації, які сукупно дають цілісне уявлення про децентралізацію як інструмент трансформації різних сфер життя України та її суспільства. Децентралізація вважається однією з найефективніших та найбільш успішних реформ за часи Незалежності України, але варто відзначити, що, як і будь-який процес, націлений на розвиток, вона стикається з перешкодами та різного роду викликами, які у підсумку демонструють або здобутки, або слабкі місця реформи. Ключовою засадою дослідження реформи місцевого самоврядування та процесу децентралізації є політична та управлінська складова, вивчення якої здатне розкрити переваги і недоліки реформи, а також запропонувати механізми її покращення.

Н. Шибаєва до перешкод децентралізації відносить слабкий місцевий адміністративний потенціал. Звісно, розвиток громади залежить і від тих, хто обирає владу, і тих, хто обирається у владу. Від якості місцевої політичної еліти залежить дуже багато, одним з основних чинників є наявність відповідних управлінських знань, вмінь та навичок, але все ж таки основним є людський фактор – наскільки голова громади, депутати та виконавчий апарат прагнуть до якісних змін та наскільки здатні використовувати надані інструменти і боротися за інтереси громади на вищих адміністративних рівнях. Наступною перешкодою є брак фінансових ресурсів, який виникає через нерівномірний розподіл ресурсів, відсутність планів фінансової спроможності та амбіцій до трансформації фінансових можливостей [212].

Н. Шибаєва посилається на Ч. Шарма, який визначив 8 передумов, які б могли послабити «загрози» децентралізації. Отже, сюди входять: 1) готовність мешканців громади до громадської активності та наявність механізмів запобігання захопленню влади та контролю за прийняттям та виконанням рішень; 2) політична прихильність та послідовність; 3) ініціативність громадськості та зацікавленість у розвитку потенціалу громади; 4) ОМС повинні працювати як високоефективна організація; 5) об'єктивні аргументи на користь вибору курсу на децентралізацію влади; 6) цілі та наміри формування громад; 7) ефективна судова система та цивільний нагляд; 8) ефективне функціонування антикорупційних органів на регіональному рівні [212; 232].

Отже, бачимо, що ефективність децентралізації залежить як від центральних органів влади, які здійснюють нормативне забезпечення реформи і реалізують загальне керівництво, так і від місцевої еліти та громадськості, які повинні розуміти, що демократія та децентралізація – це не лише про можливість об'єднання з сусідніми населеними пунктами, але це також і колективна відповідальність як перед самими собою, так і перед тими, хто з тих чи інших причин не здатен захистити та відстояти свої права на краще життя в громаді [212].

Позитивні наслідки та ключові проблеми реформи обґрунтував дослідник М. Горбатюк. З позитивних трансформацій, зумовлених децентралізацією, він відзначив субсидіарність, яка розширила повноваження органів місцевого самоврядування і надала можливість самостійно ранжувати пріоритети вирішення місцевих проблем. Також це можливість налагодження міжнародного партнерства, що надало можливість новоствореним громадам отримати грантову дорогу для стабільно позитивного подальшого розвитку, та розмежування податків між різними рівнями бюджетів. Окрім якісних змін, децентралізація стикнулася з низкою проблем. Одна з вагомих проблем, яка гальмувала розвиток децентралізації, а саме наводила значний сумнів на українців щодо доцільності добровільного об'єднання в громади, була спричинена відсутністю ефективної комунікації між владою та громадянами. Новостворені громади стикнулися з низкою проблем в адміністративно-правовому полі, що виявлялось у неузгодженості повноважень між ОМС та органами виконавчої влади, а також функцій та повноважень між місцевими радами ОТГ і районними державними адміністраціями (РДА) та районними радами. Таким чином, був відсутній механізм перерозподілу районного бюджету на утворену громаду, тому що, якщо у районі громада утворювалася в середині року, вона чекала наступного календарного року задля ухвалення від району свого бюджету [29].

Сучасні проблеми децентралізації влади в Україні окреслюються науковцями аспектами функціонально-праксеологічного та екстраординарного порядку. Перший аспект вказує на протиріччя, які виникають у процесі державного розвитку. Так, в Україні фіксують повільний темп соціального розвитку, незважаючи на проведення реформ, а такі процеси як бюрократизація та корупція гальмують подальший розвиток держави. Екстраординарний порядок функціонування держави вказує на те, що розвиток державного управління в Україні здійснюється в умовах ведення війни з РФ, що у свою чергу чинить деструктивний вплив на організацію та розвиток державної влади [129].

Науковці аналізують досвід інших країн, що допомагає орієнтуватися на кращі практики організації самоврядування на місцях. Якщо аналізувати досвід

реформи 2015-2019 років, то в Україні було утворено 982 ОТГ [133]. Такі результати є достатньо позитивними, тому що запропоновані субвенції від добровільного об'єднання, закордонні програми заохочування та гарні перспективи за відносно недовготривалий час зуміли мотивувати українців змінювати управлінські цінності та почати самостійно розбудовувати власну громаду. На добровільних засадах було об'єднано трохи більше ніж половину країни. Досвід добровільного формату об'єднання не новий, свого часу його намагалися застосувати Естонія та Латвія [172]. Однією з перепон добровільного об'єднання в Естонії виступала місцева еліта, яка не бажала втрачати місце роботи, аргументуючи це тим фактом, що їх громада є перспективною і без об'єднання [50]. Така поведінка могла свідчити про відсутність розуміння важливості проведення трансформаційних процесів в адміністративно-територіальній сфері. Ще одним фактором, який би міг гальмувати сприйняття добровільного об'єднання, було радянське бачення сфери управління більшістю керівників, що вже не могло бути дієвим у сучасних умовах. Неготовність естонських урядовців до надання більшості повноважень громадам пов'язувалася із загрозою сепаратизму [50]. З цими проблемами стикнулася і українська влада під час реалізації реформи децентралізації на добровільних засадах, але, вважаємо, що певною мірою реформа децентралізації в Україні розпочалася ще у більш складних та більш ризикованих умовах наслідків політичної кризи 2013-2014 років та початку війни на Донбасі. Ці обставини, з одного боку, ускладнювали процес децентралізації, а з іншого боку, мотивували громадськість до якісних змін у країні.

Щодо латвійського досвіду, то свій шлях до добровільного об'єднання Латвія розпочала наприкінці 1990-х років. Він, як і в Україні, відбувався за умови надання дотацій за добровільність, але результат не тішив латвійський уряд, і за шість років утворилося лише 20 громад [216]. Загалом процес реформування у Латвії тривав з 1993 р. до 2009 р. За цей час правовий сегмент зазнавав змін відповідно до зовнішніх та внутрішніх викликів. Одна із редакцій Закону зазначала, що в країні було встановлено однорівневу систему поділу

муніципалітетів замість дворівневої. Також були скасовані округи, а міста, приміські території і повіти були об'єднані в 110 країв. Закон також встановлює, що кількість депутатів у представницькому органі залежить пропорційно від кількості населення. Основними повноваженнями представницького органу є прийняття місцевого бюджету, розгляд та виконання внутрішніх підзаконних актів, розробка, прийняття й реалізація локального генерального плану та, відповідно, реалізація інших регламентних аспектів та ін. Дія цього закону разом із проведенням реформи адміністративно-територіального устрою 2009 року свідчила про впровадження засад процесу децентралізації, сутність якого полягає у перерозподілі повноважень [146].

Основною причиною реалізації адміністративно-територіальної реформи стали саме амбіційні євроінтеграційні настрої Латвії. Пріоритетними завданнями реформи було створення фундаменту для економічного розвитку території, а також забезпечення населення якісними адміністративними послугами. Реформа реалізовувалася за принципом добровільності об'єднання [208]. Але через низьку вмотивованість населення добровільність не отримала масової підтримки. Однією з причин низької спроможності до добровільного об'єднання стала відсутність жорстких правил щодо формату об'єднання. Таким чином голови волостей, які ніби планували об'єднання, не враховували інтереси сусідніх волостей, а тому ті сформовані об'єднання, що утворилися на добровільній основі без чітких правил, виявилися неефективними. Після тривалих спроб у 2009 році було створено нові адміністративно-територіальні одиниці, які були представлені у вигляді країв з повноцінним місцевим самоуправлінням, волость формально залишилася, але уже без власного самоуправління. Утворення країв відбувалось фактично у вимушеній формі, тому що стимулювалося урядом країни у вигляді фінансових компенсацій [186].

На підставі розглянутого можемо зазначити, що у процесі реалізації Україною перших кроків реформи місцевого самоврядування були враховані певні помилки Латвії. В Україні добровільне об'єднання з самого початку мотивувалося як з боку держави, так і з боку європейських партнерів. І тому,

порівнюючи досвід добровільного об'єднання без адміністративного втручання держави в Україні та Латвії, зазначимо, що у нашій країні етап добровільного об'єднання був значно ефективнішим. Незважаючи на той факт, що підготовка до реформи та сама реформа в Латвії тривали достатнього довгий час, країна таки досягла успіхів. Враховуючи регіональну строкатість Латвії, яка певною мірою схожа на українську, зробимо висновок, що для нас існують певні обґрунтовані надії на вдале завершення реформи. Отже, бачимо, що впровадження реформи місцевого самоврядування як у Латвії, так і в Україні демонструє певну схожість, а саме у питанні інструменту добровільного об'єднання та його сприйнятті населенням. Корисним для України із досвіду Латвії є запозичення комплексного підходу до впровадження реформи, який включає правову та економічну сферу. Тому що, як показує досвід України, певні законотворчі рішення у цих сферах приймалися вже за необхідністю, а не на упередження [115].

Як бачимо, добровільний формат об'єднання лякає суспільство, особливо небезпечне таке впровадження у країнах, де ні суспільство, ні управлінська еліта не готові брати на себе відповідальність. У разі запровадження реформи децентралізації та вибору форми об'єднання необхідно було провести дослідження щодо готовності до трансформацій самостійним шляхом. Помилки Естонії та Латвії показують відсутність комунікації між урядом і управлінською вертикаллю та суспільством. Щодо добровільно утворених ОТГ в Україні, звісно, цей процес теж пройшов не ідеально, але все ж таки, вважаємо, що, не дивлячись на той факт, що процес децентралізації в Україні розпочався значно пізніше, ніж у сусідніх країнах, то добровільність утворення саме і надала реформі децентралізації статус однієї з найбільш успішних реформ в Україні. Актуальною проблемою серед деяких добровільно утворених громад стало питання невключення їх до перспективних планів областей у 2020 році через те, що їх не бачили як перспективні. Такі дії ставлять під сумнів компетенцію обласних адміністрацій, які на початку реформи не приділили вагомої уваги громадським ініціативам, знецінюючи їх діяльність.

Протилежною добровільній формі утворення ОТГ є примусова форма. Час на добровільну форму утворення в Україні був вичерпаний, і у силу вступив примусовий метод утворення громад. Примусова форма утворення ОТГ засновується на певних правилах перспективності громади з врахуванням усіх ресурсів та можливостей. Але, як демонструє український досвід, не усі громади, що утворилися у такий спосіб, є життєздатними та перспективними, тому що деякі потенційно перспективні громади стали жертвами політичних та бізнесових махінацій. До примусової форми утворення громад зверталися Польща, Франція, а також і після невдалої добровільної децентралізації Естонія та Латвія. Сутність примусової форми полягає у тому, що на основі консультацій з суспільством, фінансової спроможності та вже без залучення дотацій утворюються громади. Певна частина громад, які утворюються таким шляхом, є не перспективними та не життєздатними, тому що були утворені ситуативно, під певний прошарок політичної еліти того краю. Отже, бачимо, що примусова форма утворення ОТГ теж не є панацеєю, і на подальших етапах свого розвитку громади, сформовані таким шляхом, стикаються з певними проблемами своєї нежиттєздатності. До переваг примусової форми ОТГ можна віднести швидкість проведення реформи та контрольованість урядом. До недоліків можна віднести той факт, що утворені громади можуть бути нерівносіильними, а у подальшому будуть не перспективними та, відповідно, не життєздатними. Таким чином, бачимо, що кожна із вказаних форм має як недоліки, так і свої переваги. Застосування тієї чи іншої форми повинне залежати від центрального керівництва країни, де основним повинно бути розуміння того, наскільки суспільство готове до проведення добровільної децентралізації та наскільки центральна та регіональна влади здатні до якісного примусового утворення ОТГ [127].

М. Горбатюк зазначає, що проблемою реформи також стала відсутність паралельної взаємодії реформи децентралізації з освітньою і медичною реформами, через що реалізовувалися непопулярні рішення, такі як закриття шкіл та лікарень. Ці дії у свою чергу знижували рівень підтримки

децентралізації. На локальному рівні існувала також низка причин супротиву об'єднання у громади. В економічному аспекті це було небажання ділитися матеріальними ресурсами з сільськими громадами, які повинні були приєднатися. Також села не хотіли об'єднуватися з містами через побоювання втрати контролю за місцевим бюджетом та втратою соціально важливих об'єктів інфраструктури на користь міських. Наступною причиною є соціокультурна відмінність сусідніх населених пунктів, які вигідно було б об'єднати, але через різну історичну спадщину, відмінні погляди на розвиток громади і країни, ментальну та культурну відмінності населення не бачило спільного майбутнього. Відсутність комунікаційної складової під час впровадження реформи децентралізації зумовила появу психологічного супротиву у сприйнятті утворення громад, що проявилось у недовірі до центральної, регіональної, районної та місцевої влади, страху закриття підприємств і, відповідно, втрати робочих місць. Також це супроводжувалось нерозумінням доцільності та перспективності реформи. Отже, бачимо, що деякі причини із завершенням першого етапу децентралізації були ліквідовані, і децентралізація довела свою спроможність. Стосовно ролі психологічних та економічних чинників, які мали вплив на проведення реформи, М. Горбатюк наголосив на необхідності продовження роботи як у економічному полі, так і в інформаційно-психологічному напрямі [29].

На основі розглянутого можемо зазначити, що процес децентралізації в Україні є об'єктом та предметом дослідження багатьох наук: політології, публічного управління, економіки, права, соціології та ін. Все вказує на те, що цей процес є комплексним, оскільки зачіпає політичні, управлінські, економічні, соціокультурні аспекти життєдіяльності суспільства, отже, й досліджувати його необхідно із застосуванням підходів та методів різних соціогуманітарних наук. Як бачимо, процес децентралізації в Україні представляє собою актуальний і цікавий напрям дослідження політичної науки. На сьогодні активно проводяться дослідження щодо сутності та особливостей децентралізації в Україні в умовах повномасштабного вторгнення та з огляду на євроінтеграційний вектор

розвитку, який обрала Україна. Спираючись на аналіз причин успіхів і невдач, порівнюючи український досвід реформи з досвідом інших європейських країн, науковці пропонують низку перспективних рішень, які цілком ймовірно сприятимуть більш ефективному впровадженню децентралізації на теренах України.

1.3. Методологія дослідження трансформації регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні

З метою дослідження процесу трансформації регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні варто застосувати певні наукові принципи, підходи та методи дослідження.

Під час дослідження зазначеної теми ми використали такі принципи: принцип наукової обґрунтованості, об'єктивності, системності, історизму та інші.

За своєю сутністю *принцип наукової обґрунтованості* передбачає, що форми та засоби управління суспільними процесами повинні мати наукову основу і бути перевірені практикою. Реалізація цього принципу можлива лише за умови обов'язкового збору, аналізу та огляду економічної, правової, соціологічної й іншої інформації [211, с. 67]. Дотримання принципу було важливим також під час розробки прогнозу, що полягає у: 1) наявності системних знань про закономірності розвитку досліджуваного об'єкта; 2) урахує реалії економічної, політичної, соціальної та інших сфер життя країни, 3) враховує загальні тенденції розвитку об'єктів [171]. Відповідно до мети та завдань дисертаційного дослідження принцип наукової обґрунтованості використовується з метою більш детального розуміння процесу децентралізації з наукової точки зору, тобто з врахуванням результатів проведених теоретичних та практичних досліджень. Завдяки цьому принципу можна зрозуміти об'єкт дослідження у контексті наявних умов, зокрема, впливу регіональних особливостей на реалізацію децентралізації.

Принцип об'єктивності: під об'єктивністю варто розуміти філософське поняття, яке дає характеристику предмета, зміст знання чи спосіб існування, сутність якого полягає у його незалежності від людської свідомості (суб'єкта пізнання) [174, с. 441]. В. Волошин у контексті застосування принципу об'єктивності у рамках соціально-гуманітарного знання розглядає його як «ідеал-орієнтир у конвенційно встановленій пізнавальній системі координат; як повага до істини на фоні плюралізму рівноправних релігійних систем та дослідницьких парадигм. Об'єктивне знання розуміється як гіпотетичний та відкритий для фальсифікації когнітивний ресурс, у якому екстерналістська складова знання домінує над інтерналістською» [23]. Таким чином, принцип об'єктивності дозволяє розглянути реформу місцевого самоврядування та територіальної організації влади як з позитивної, так і з негативної сторони, уникаючи суб'єктивного бачення. Його застосування допомагає дослідити об'єктивно вплив різноманітних регіональних факторів на трансформаційні процеси, які виникають завдяки децентралізації.

Вважаємо, що у соціально-політичних дослідженнях доречними та ефективними є три таких дослідницьких принципи, як принцип всебічності, принцип історизму та принцип комплексності [38, с.161]

Принцип всебічності полягає у змозі виявити в об'єкта, що досліджується, як внутрішні, так і зовнішні зв'язки з навколишнім середовищем [178]. Сукупне вивчення об'єктивних і суб'єктивних факторів розвитку процесу як окремо регіоналізму, так і процесу децентралізації дало можливість утвердити принцип всебічності. Його використання сприяло визначенню та дослідженню різного роду об'єктивних (еволюція законодавчої бази) і суб'єктивних (характеристика готовності суспільства до адміністративних змін) чинників, які мали безпосередній і опосередкований вплив на розвиток децентралізації в Україні.

У межах соціально-політичного розвитку з'являється можливість виявлення закономірностей суспільного, політичного та державного розвитку. *Принцип історизму* дозволяє вивчати об'єкт у широкому історичному контексті, розкривати механізми і закономірності його історичного розвитку та

продемонструвати, як під впливом тих чи інших умов і факторів суспільного розвитку відбувається його трансформація [130]. Це дозволяє виявити закономірності, особливості виникнення й розвитку досліджуваного об'єкта, [131] закономірності переходу від одного якісно визначеного ступеню до наступного, що важливо для подальшого наукового передбачення у пізнавальній та практичній діяльності. Отже, на основі цього принципу було досліджено особливості розвитку регіоналізму як політичного явища, його трансформацію відповідно до існуючих соціально-політичних умов у країні та визначено можливі перспективи його подальшого розвитку.

Принцип комплексності полягає у залученні до наукового дослідження не лише профільних фахівців, а й фахівців із суміжних галузей наук. Застосування принципу сприяє інтеграції різних наукових напрямів і вимагає застосування методів багатьох наук для вивчення будь-яких об'єктів [177, с. 104]. Під час написання роботи для дослідження регіоналізму та особливостей реалізації реформи місцевого самоврядування та територіального устрою були використані дослідження представників суміжних наук, таких як: публічне управління та адміністрування, право, економіка, соціологія та ін.

Досягнення мети наукової роботи можливе лише за допомогою комплексу систематизованих наукових підходів та методів.

Одним із таких є *системний підхід*, сутність якого полягає у розчленуванні досліджуваного об'єкта на елементи, які розглядають у єдності, тобто як систему [135]. Як зазначає Г. Первий, застосування системного підходу у соціально-гуманітарному знанні дало змогу узагальнити наші уявлення про суспільство і змінило базове уявлення вчених про стан і еволюцію соціуму [145]. Виходячи з цього, вважаємо, що підхід дотичний до будь-якої наукової галузі, у тому числі і до політології. Системний підхід сприяє формуванню комплексного взаємозв'язку досліджуваного політичного об'єкта з іншими об'єктами. Політична наука будується на основі причинно-наслідкового зв'язку, і саме принцип системності допомагає досягнути його більш глибоко та детально. У контексті теми даної роботи принцип системності дозволяє розглянути процес

децентралізації влади в Україні та її регіонах як певну систему комплексних дій, починаючи з вивчення законодавчої бази реформи, дослідження об'єктивних даних за усі періоди впровадження реформи і завершуючи аналізом реальних питань та проблем, які виникають на місцевому та регіональному рівнях в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Сутність *структурно-функціонального підходу* полягає у розчленуванні об'єкта на складові, вивченні зв'язків між ними й визначенні місця і ролі всіх складових у функціонуванні об'єкта як цілого за умови збереження ним своєї цілісності [22]. Застосовуючи структурно-функціональний підхід, ми розглядаємо децентралізаційний процес як систему, у якій функціонують певні інститути (державної влади та місцевого самоврядування) та відбуваються процеси, які знаходяться у постійному взаємозв'язку.

Інституційний підхід у загальному розумінні передбачає аналіз політичних інститутів у нормативно-правовому полі, що впливає на всі типи взаємин у політичній системі суспільства [9]. У вузькому сенсі під інститутами мають на увазі органи державної влади (законодавча, виконавча та судова), цивільні адміністрації та військову бюрократію, які приймають рішення та виробляють стратегії й тактики суспільного розвитку. Дослідження будь-якого уряду чи політики держави було б неповним без вивчення її офіційних інститутів. Інститути, що вивчаються, мають юридичну приналежність і визнаються як Конституцією, так і законодавством країни. Більшість політологів вважають, що політика – це дослідження уряду, держави чи інших пов'язаних з нею інститутів. У контексті даної роботи важливими є рішення Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, які на інституційному рівні сприяли реформуванню місцевого та регіонального рівнів влади і їх якісній трансформації. Відповідно, належна увага у роботі приділена політичним інститутам субнаціонального рівня.

Нормативно-ціннісний, або нормативний підхід націлює дослідника до надання об'єктивної оцінки досліджуваному політичному явищу. В його основі лежить врахування норм моралі та справедливості, тому що саме ці категорії

здатні сформулювати політичну діяльність таким чином, щоб вона була зосереджена на формуванні загального блага [32, с.216]. Регіоналізм за своєю сутністю передбачає різноманітні форми політичної та соціально-культурної самоідентифікації суспільства, а процес децентралізації за своїми установками сприяє розвитку регіоналізму в Україні. Саме застосування нормативно-ціннісного підходу актуалізує тему дослідження даної роботи, тому що сприяє більш глибокому дослідженню сутнісних особливостей реформи місцевого самоврядування, визначенню його політичного впливу на суспільство та формуванню нових цінностей в управлінській вертикалі.

Емпіричний підхід допомагає дослідити особливості навколишньої реальності шляхом досвіду, експериментів та спостережень. Висновки такого дослідження засновані на вивченні конкретних даних (предмета дослідження) [55]. Його застосування зумовлене тим, що автор активно спостерігає за перебігом реформи децентралізації з 2017 року. Саме зацікавлення трансформацією якості життя утворених ОТГ сприяли вибору теми дисертаційної роботи. Емпіричний підхід у процесі написання роботи сприяв використанню комплексу практичних методів дослідження трансформації регіоналізму в умовах децентралізації в Україні.

Наукові методи є необхідним елементом будь-якого наукового дослідження. Методи допомагають об'єктивно відобразити параметри, структуру та інші характеристики досліджуваних елементів роботи. Метод як такий включає у себе способи дослідження феноменів, систематизацію, коригування нових і отриманих раніше знань. Для написання дисертаційної роботи було використано як загальнонаукові методи дослідження, так і ті, які притаманні гуманітарним соціально-політичним наукам.

Метод аналізу у загальному розумінні передбачає вивчення предмета за допомогою мисленого або практичного розділення його на складові елементи [100, с. 254]. За допомогою методу аналізу було розглянуто окремі чинники формування регіоналізму в Україні, у тому числі у контексті трансформаційних змін та викликів сьогодення.

Для того, щоб досягнути загальні особливості трансформаційного впливу, було застосовано *метод синтезу*. Цей метод сприяє відновленню цілісності досліджуваного об'єкта, явища чи процесу в розмаїтті проявів [100, с. 25]. Таким чином були написані висновки до кожного підрозділу, розділу та загальний висновок за результатами дисертаційної роботи. Також метод допоміг сформулювати загальне розуміння сутності регіоналізму в Україні на основі детального політологічного аналізу.

Застосування аналізу та синтезу тісно пов'язані з індукцією та дедукцією. *Індукція* – це рух пізнання від окремих фактів до загальних висновків. Індуктивні умовиводи наближають до підсумкової думки, до загального визначення щодо предмету дослідження [100, с. 24]. За допомогою цього загальнонаукового методу розглянуто вплив децентралізації та інших чинників на трансформацію регіоналізму, а саме досліджені: законодавча база, виборчий процес, партійна система, рівень сприйняття населенням реформи, активізація громадянського суспільства, вплив війни, перебіг євроінтеграції та ін. Всі ці чинники допомогли визначити загальний стан регіоналізму в Україні та простежити його еволюцію.

Дедукція за своєю сутністю є протилежною індукції, тому її використання передбачає перехід від загального до конкретного. Цей метод допомагає довести судження до того рівня, коли істинність одного встановлюється на основі істинності іншого. Також дедукція надає форму умовиводу, відповідно до якої стає зрозумілим сам процес доведення, тим самим відбувається структуризація і формалізація процесу дослідження. Результатом дедукції є побудова висновку, заснованого на логічній послідовності. Сутність дедукції полягає у русі думки від загальних тверджень до тверджень про окремі предмети чи явища [100, с. 25].

Наступним методом, який допоміг виявити кількісні та якісні показники досліджуваного об'єкта, є метод порівняльного аналізу. Застосування цього методу дозволяє оцінити зміст явищ і процесів, класифікувати та упорядкувати отримані знання. Процес порівняння – це встановлення загального та відмінного між предметами та явищами. Порівняння здійснюється лише за умови об'єктивної спільності між об'єктами, процесами та явищами за головними та

суттєвими ознаками [99]. За допомогою методу було зроблено порівняльний аналіз особливостей місцевих виборів у міській ОТГ у 2015 та 2020 рр. на прикладі Запорізької області. Також порівнювалися показники сприйняття реформи децентралізації до початку повномасштабного вторгнення та після. Крім того, у роботі було порівняно досвід добровільного та адміністративного об'єднання громад в Україні та Латвії. У свою чергу отримані дані продемонстрували особливості впливу децентралізації на політичне середовище.

Метод експертного опитування передбачає збір первинних даних, заснований на використанні знань та досвіду експертів. Цей метод є одним із інструментів підвищення надійності наукових і управлінських проблем. Емпіричне дослідження, проведене у рамках написання дисертаційної роботи, передбачало використання індивідуального виду експертного опитування, особливість якого полягає у тому, що експерти не знали думок інших фахівців. Основним завданням такого експертного опитування є отримання індивідуальних думок експертів, які незаангажовані від стороннього впливу [54]. Цей метод експертного опитування мав характер методу незалежних оцінок. Він дозволяє надати узагальнену оцінку одного явища на основі огляду думок різних експертів. Саме зіставлення та порівняння різних думок експертів допомогло сформулювати об'єктивне бачення щодо досліджуваної проблеми [71]. Метод експертного опитування дозволив проаналізувати актуальні думки сучасних українських експертів, які прямо чи опосередковано дотичні до організації роботи влади на місцевому чи регіональному рівнях. Перед проведенням експертного опитування було прописано гайд. Під гайдом варто розуміти документ, що містить теми та блоки питань, спрямовані на розкриття основної мети дослідження. Як правило, гайд складається із серії відкритих питань, вільних до інтерпретації модератора. Таким чином, інтерв'ю може проводитися за заготовленою структурою, але з використанням гнучких формулювань [8, с. 357]. Структура гайду для експертного опитування включала актуальні питання щодо чинників впливу на розвиток субнаціонального рівня управління:

війна, євроінтеграція, громадські активності, а також щодо поточного стану реформи та перспектив її подальшого розвитку.

Метод прогнозування передбачає розроблення планів, програм, проєктів. За його допомогою розглядаються можливі подальші перспективи досліджуваного явища. Основою прогнозу є: оцінка перспектив розвитку майбутнього стану досліджуваного об'єкта; екстраполяція на майбутнє певних тенденцій та закономірностей; моделювання передбачуваного стану. У роботі було використано метод сценарного прогнозування, який передбачає встановлення логічної послідовності подій з метою визначення альтернатив розвитку досліджуваної системи. Для написання прогнозів застосовуються аналітичні матеріали. Для створення сценарію необхідним є визначення часового інтервалу досліджуваних подій, тлумачення їх сутності та надання кількісної оцінки. Прогнозні сценарії передбачають розробку кількох прогнозованих варіантів, а саме: оптимістичного, реалістичного та песимістичного.

Застосування *методу екстраполяції* передбачає поширення висновків, отриманих від спостереження за однією частиною явища, певної реальності, на іншу частину. У прогнозуванні метод екстраполяції – це поширення на майбутнє певних елементів соціальних процесів з минулого і сучасного [28, с. 36]. Цей метод був використаний для розробки реалістичного прогнозу.

Застосування сценарного прогнозування на основі виокремлених факторів дозволило нам запропонувати оптимістичний, реалістичний та песимістичний сценарії розвитку регіоналізму в умовах децентралізації влади у найближчій перспективі.

Таким чином, у процесі дослідження теми було використано комплекс наукових принципів, підходів та методів, які уможливили розкриття сутності та особливостей децентралізації в регіонах України. Були використані такі принципи – наукової обґрунтованості, об'єктивності, всебічності, історизму, комплексності, які допомогли зосередити увагу на основних компонентах процесу децентралізації. Серед підходів були застосовані системний, структурно-функціональний, інституційний, нормативний та емпіричний.

Загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також методи експертного опитування, прогнозування та екстраполяції надали роботі практичного характеру. Ці методи дали можливість дослідити явище регіоналізму у контексті впливу на нього процесу децентралізації з об'єктивної точки зору.

У сукупності вказані підходи та методи допомогли досягти мети роботи та виокремити особливості реалізації реформи децентралізації влади в Україні і охарактеризувати її вплив на регіоналізм.

Висновки до першого розділу

Дослідження сутності та особливостей регіоналізму і регіоналізації, проведені вітчизняними і закордонними науковцями, характеризуються багатоплановістю та застосуванням різних підходів до розуміння цих явищ. Інтерес до означеної проблеми з боку вітчизняних науковців здебільшого почав формуватися лише наприкінці 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. внаслідок формування політичної регіоналістики як наукового напрямку досліджень та зростання ролі регіонів у політичному процесі. Регіон у розумінні політичної регіоналістики виступає як політичний суб'єкт, тобто територіальна соціально-політична система, що має історичну, економічну, культурну специфіку. У проблемному розрізі слід відзначити наявність праць, у яких розкриваються сутність та особливості регіоналізму, його співвідношення з регіоналізацією та децентралізацією. У той же час відсутнє стратегічне бачення щодо особливостей розвитку регіоналізму у контексті реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

У процесі аналізу наукового доробку вітчизняних та закордонних науковців було доведено, що слід чітко розмежовувати сутність таких понять, як «регіоналізм», «регіоналізація» та «децентралізація». Варто розуміти, що регіоналізм можна розглядати і як світовий (глобальний) політичний процес, так і дію, що відбувається в рамках однієї країни відповідно до її регіональних

особливостей. Загалом під регіоналізмом слід розглядати політичну діяльність, яка охоплює низку інших суспільно важливих процесів, таких як: культурний, історичний, географічний, економічний, що у загальному вимірі формує певне стратегічне бачення щодо розвитку того чи іншого регіону на засадах збереження регіональних особливостей. Поняття «регіоналізм» є полісемантичним, оскільки в залежності від напрямку дослідження воно може набувати різноманітних характеристик. У контексті даної роботи вважаємо, що саме політичний напрямок дослідження регіоналізму при комплексному врахуванні усіх інших сфер може дати максимально об'єктивне розуміння регіоналізму; враховуємо, що саме низка регіональних особливостей (історичних, економічних, політичних тощо) формує регіональну різноманітність, що у свою чергу впливає на загальне сприйняття регіоналізму. Під регіоналізмом ми розглядаємо механізм, в якому задіяні як політичні еліти регіону, так і його населення. Основним завданням цього процесу є позиціонування, відстоювання та захист власних регіональних інтересів.

Наступним поняттям є «регіоналізація», яка є наслідком регіоналізму. Варто зазначити, що цей процес, як і попередній, може досліджуватися як на світовому рівні, так і в рамках однієї країни. Отже, під регіоналізацією варто розуміти перерозподіл повноважень «зверху до низу», коли враховуються особливості регіону. Сутність такого механізму полягає у збалансованому перерозподілі повноважень та ресурсів між центральним та регіональними рівнями. Як процес регіоналізація спрямована на створення політико-економічної системи, яка може забезпечити особливий статус регіональних утворень у політичній системі держави. Виходячи з цього, розуміємо, що регіоналізація як така у правовому вимірі надає регіонам законодавчі повноваження, низку компетенцій, до того ж відсутній безпосередній контроль з боку центру. Оскільки Україна є унітарною державою, хід регіоналізації має свої особливості. Як бачимо, перебіг регіоналізації на прикладі України демонструє, наскільки вагомим є виважений процес перерозподілу влади між центральною

владою та регіонами країни, тому що саме збереження регіональних традицій під егідою національної єдності сприятиме збалансованому державному розвитку.

Враховуючи особливості регіоналізації та демократичні виклики, які стоять перед унітарними державами, одним із ключових політичних процесів сучасності є децентралізація влади. Саме таку модель регіоналізації влади обрала Україна. Децентралізація стала своєрідним послідовним продовженням регіоналізації і простежується саме у напрямі поглиблення територіальної децентралізації. Під процесом децентралізації варто розуміти передачу значних повноважень та бюджетів (фінансова децентралізація) від державних органів до органів місцевого самоврядування так, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближчі до людей, і на тому рівні, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно. Саме тому одним із засадничих принципів децентралізації є принцип субсидіарності. Як бачимо, цей процес ще більш комплексно дозволяє розвивати регіон саме за рахунок того, що найнижчий рівень влади отримує значні переваги та привілеї. Український досвід демонструє, що децентралізація зумовила не лише перерозподіл повноважень, але й також укрупнення громад (утворення ОТГ), укрупнення районів, у перспективі утворення на регіональному (обласному) рівні замість обласних адміністрацій префектур.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛІЗМУ У ПЕРІОД РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

2.1. Реформа децентралізації в Україні та її вплив на регіональний розвиток

Сучасні європейські та світові тенденції диктують свої правила побудови адміністративно-територіального устрою та управління. Саме тому реалізація реформи децентралізації була необхідною для України задля можливості бути стабільним партнером на міжнародній арені. Але варто пам'ятати, що тільки грамотне використання потенціалу та можливостей регіонів України дає країні шанс на успішний розвиток. Позитивний вплив на розвиток регіонів можливий лише при успішному впровадженні та реалізації децентралізації, яка потребує комплексного законодавчого забезпечення, раціонального перерозподілу повноважень, удосконалення інституціональної організації та проведення фінансової децентралізації. Лише при реалізації спільної політичної, адміністративної та фінансової децентралізації можливе зростання в усіх галузях. На сьогодні реформа децентралізації стикається з низкою проблем, а саме: втрата виробничого потенціалу, низький рівень підприємницької активності, що зумовлений як високими податками, так і початком повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року та, відповідно, низьким рівнем якісних змін.

Необхідність впровадження децентралізації в Україні зумовлена низкою чинників. Одним із вагомих аргументів щодо впровадження децентралізації в Україні була наявність позитивного європейського досвіду впровадження реформи децентралізації. Однак не передбачалося сліпе копіювання зарубіжного досвіду, адже умови реалізації, стартові позиції та сприйняття громадськістю є різними, отже, і кінцевий результат може різнитися. Натомість існували конкретні причини й аргументи, які впливали з необхідності вирішення суто українських проблем на регіональному й місцевому рівнях.

Зокрема, для обґрунтування необхідності впровадження децентралізації в Україні використовувалися статистичні дані, які засвідчують надмірну подрібненість територіальних громад. Так, згідно зі статистичними даними, на початок реформи у 92% сільських громад проживало менше 3 тис. жителів, близько 11% сільських громад мали менше 500 жителів. У сільських громадах дотаційність складала понад 70%. 483 територіальні громади взагалі на 90% утримувалися за рахунок дотацій. Отже, бачимо, що до початку укрупнення громад усі можливі ресурси (матеріальні, людські та ін.) використовувалися нерационально. Тому постало важливе завдання об'єднати громади і зробити їх більш спроможними та ефективними. Одним з основних лозунгів децентралізації став лозунг «Спроможні громади – сильна держава». Необхідність запровадження громад була аргументована так: 1) забезпечення жителів громад роботою та різного роду послугами – соціальними, адміністративними та комунальними, які наближені до місця проживання; 2) отримання громадами у своє розпорядження основного ресурсу місцевого самоврядування – землі, отримання права на встановлення місцевих податків і зборів задля забезпечення можливості виконання власних повноважень та стимулювання економічного розвитку в громадах; 3) об'єднання фінансових, майнових та інтелектуальних ресурсів об'єднаної громади для можливості покращувати якість освітніх, медичних та ін. послуг і утримання місцевої інфраструктури; і зовнішній фактор – 4) позбавити РФ впливу на Україну як частину СРСР або можливості утворення нового федеративного округу російськомовної імперії за участі України, тим самим відійти від радянської моделі просторово-територіальної організації суспільства і управління. Ця позиція розглядається як така, що децентралізовану країну не можна інтегрувати в тоталітарну систему та складно її федералізувати; 5) отримання фінансової міжнародної допомоги для порятунку України як держави [207; 213]. Зазначені фактори впровадження децентралізації в Україні були розроблені Асоціацією міст України.

Спроможні громади формують сильні регіони і, як результат, сильну країну. Спроможність ОТГ можлива лише за умови чітко прописаної стратегії

розвитку громади, враховуючи усі «за» та «проти», можливості, перепони і кризові обставини, що в сучасному світі зумовлені фінансовою кризою та пандемією і війною. Ця стратегія повинна включати у себе зростання інтересу до розвитку громади, як у населення, так і у інвесторів. Також це виокремлення пріоритетів, від розстановки яких залежить подальший розвиток громади. Виходячи з аналітичних, законодавчих та урядових документів, зазначимо, що спроможна громада – це така ОТГ, котра здатна самотійно або через відповідні органи місцевого самоврядування здатна забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема, у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, ЖКГ та ін. [97, с. 11].

Перерозподіл повноважень та нова територіальна організація влади повинні мати на меті оптимізацію спроможності держави, а саме центральних органів влади, місцевої виконавчої влади та органів самоврядування, які мають бути спроможними надавати різного роду послуги громадянам, створювати умови для функціонування економічної сфери, формувати гідний рівень соціального забезпечення, будувати екологічно безпечне виробництво, розбудовувати та розширювати горизонти й напрями міжнародного співробітництва. Для належного використання розподілу повноважень необхідною є правова та фактична спроможність територіальних громад виконувати надані їм повноваження та використовувати потенціал місцевого розвитку. Єдність правової та фактичної (фінансової, економічної, соціальної, екологічної, управлінської, кадрової та ін.) спроможності формує інституційну основу для виведення громад і регіонів на новий рівень розвитку України. Використання внутрішнього потенціалу розвитку громад та регіонів залежить від вміння використовувати низку інструментів, що сприяють розвитку економічної діяльності на місцях.

Отже, проведення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні було викликане нагальними проблемами, які накопичувалися протягом тривалого періоду. Ще однією причиною стало зростання ролі локального чинника у політиці; ця тенденція заповонила чимало

країн світу в умовах глобалізації. Актуально у цьому контексті звернутися до експертної думки, адже у рамках написання дисертаційного дослідження було проведене експертне опитування, під час якого експерти відповідали на ключові питання щодо особливостей субнаціонального розвитку в умовах децентралізації влади.

У рамках проведення експертного опитування фахівцям було задане питання *«Яку роль у політичних процесах України виконують регіони як політичні актори?»*. Відповідаючи на нього, експерти дуже по-різному оцінили роль регіонів. Так, наприклад, Директор агенції регіонального розвитку Запорізької області та депутат Запорізької обласної ради А. Ашурбеков зазначив, що: *«Дуже важливу роль з урахуванням у цілому реформи децентралізації. Ця роль збільшується, фактично є різноманітність регіонів України, і достатньо, враховуючи специфічність регіонів, які дуже суттєво впливають на загальну державну політику. І з реформою децентралізації цей вплив тільки підвищився, він підвищився в плані політичного впливу, в плані економічного впливу, в плані взагалі такого транзиту еліт з регіональних до загальнодержавних»* [116].

Представниця Лабораторії законодавчих ініціатив Т. Лукеря зазначила, що *«Роль регіонів вагома, особливо зараз, коли Україна робить кроки до повноцінного вступу в ЄС. Проте наразі регіональна гілка влади є слабкою, і простежується значна диспаритетність між регіонами. Це можна пояснити, з одного боку тим, що повномасштабна війна не дозволила завершити децентралізацію. З іншого боку, в умовах воєнного стану на рівні регіонів (а також у деяких населених пунктах) у нас функціонують військові адміністрації»* [116].

Інші експерти акцентують увагу на своєрідній політичній ролі регіонів. Так, керівник Офісу Конгресу місцевих та регіональних влад при Президентові України В. Негода зауважив, що *«Регіональні клани намагаються створювати замкнуті економічні системи»*. А начальник Дніпрорудненської міської військової адміністрації Василівського району Запорізької області А. Козирев наголосив на тому, що *«Всі регіони в різній ступені приймають участь у*

політичному житті країни. Тобто всі ми пам'ятаємо період нашої Незалежності, умовно 30 років. Перший час у нас були дніпропетровські, потім донецькі, ну а потім, як не крути, Україна періоду П. Порошенка – це вінницькі». На основі отриманих відповідей можемо зазначити, що сьогодні ще існує думка про те, що регіон у політичному сенсі представлений у контексті розуміння бізнес-кланів, мета яких – досягти влади на національному рівні. Навіть вітчизняні дослідники зазначають, що значна частина українських партій у своїй політичній діяльності спирається на певний регіон. Це деякою мірою є проявом особливостей українського регіоналізму, а такий підхід є процесом лобіювання інтересів місцевих бізнес-еліт [66, с. 121]. Але, на нашу думку, зрушення щодо розуміння політичної ролі регіону відбуваються саме завдяки процесу децентралізації. Хоч фактор війни і гальмує завершення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, ми бачимо, що все одно регіони стають більш самодостатніми та, відповідно, ефективними у вирішенні власних проблем [116].

Процес децентралізації, який є вагомим частиним адміністративно-територіальної реформи, базується на низці нормативно-правових актів, а саме: Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Законах України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», змін до Бюджетного і Податкового кодексів щодо фінансової децентралізації [156; 151; 149].

Стосовно Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 року, то вона дала старт для початку процесу децентралізації в Україні. Основною метою Концепції відповідно до напрямів реформування ОМС та АТУ є становлення інститутів прямого народовладдя та узгодження інтересів громад і держави паралельно із створенням гідного життєвого середовища для українців. Глобальна трансформація базується на низці принципів, виокремимо ключові: верховенство права, відкритість, прозорість, субсидіарність, повсюдність МС, підзвітність та підконтрольність ОМС як державі, так і населенню та ін. Виходячи з цих принципів, бачимо, що основними засадами впровадження

реформи є демократична побудова владної вертикалі, де ОМС займають посередню позицію між державою та українським народом.

Основними шляхами цільових змін, згідно з Концепцією, є розмежування повноважень між ОМС та органами виконавчої влади на засаді субсидіарності і децентралізації, залучення населення до прийняття управлінських рішень та визначення територіальної основи для діяльності ОМС і виконавчих органів влади, що здатні надавати якісні та своєчасні публічні послуги.

Завданнями Концепції є: 1) забезпечення доступності та якості публічних послуг; 2) досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади; 3) визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг; 4) створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень. Як бачимо, саме ці завдання є основними засадами поширення та впровадження ідеї децентралізації [157].

Проведення реформи місцевого самоврядування стало можливим завдяки прийняттю Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII [151]. Відповідно до ЗУ, основними суб'єктами добровільного об'єднання є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст. Основними вимогами до формування добровільних ОТГ є те, що територія нової ОТГ є нерозривною, розташованою у межах однієї області, а під час об'єднання до уваги беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади [151].

Вважаємо, що ця умова свідчить про певні мікрорегіональні засади формування ОТГ. При утворенні ОТГ також враховувалося, що адміністративним центром ОТГ визначається той населений пункт (село, селище, місто), який має розвинену інфраструктуру. Також варто зазначити, що

в населених пунктах, які об'єдналися в ОТГ, обирається староста на строк повноважень місцевої ради. Староста має власні повноваження, серед яких: 1) представлення інтересів жителів села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради; 2) сприяє жителям села, селища у підготовці документів, що подаються до ОМС; 3) бере участь у підготовці проєкту бюджету ОТГ та вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного населеного пункту, який він представляє. Обирається відповідно до законів України та виконує обов'язки, зазначені у Положенні про старосту [151].

Одним із важливих ключових нормативно-правових актів, що сприяли впровадженню реформи, є Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 року № 1508-VII [156]. Закон прописує основні засади, форми та особливості реалізації співробітництва між ОТГ. У Законі визначено форми співробітництва: 1) делегування виконання окремих завдань; 2) реалізація спільних проєктів; 3) спільне фінансування (утримання) та/або утворення суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єктів інфраструктури; 4) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень. У контексті форм співпраці ОТГ бачимо, що ОТГ можуть скооперуватися для посилення спроможності кожної у вирішенні спільних проблем та покращення умов якості життя для мешканців кожної з громад, яка налагоджує співробітництво. Якщо до реалізації можливостей, наданих цим ЗУ, підійти з чітким розумінням перспектив, то бачимо, що співпраця між ОТГ виходить на новий якісний рівень. Якщо розглядати модель співробітництва ОТГ у контексті регіоналізму, то співробітництво фактично сприяє утворенню певного мікрорегіону всередині області, адже ОТГ співпрацюють на засадах не лише матеріальної вигоди, але й завдяки наявності спільних регіональних ознак.

Як бачимо, основний функціонал реформи зосереджений навколо стану, сутності, особливостей повноважень органів місцевого самоврядування. Тому

доречним буде переглянути основні законодавчі засади місцевого самоврядування. Отже, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР, який майже щороку зазнавав законодавчих змін. ЗУ подає таке визначення місцевого самоврядування: «гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [154].

У контексті процесу децентралізації бачимо, що це здатність місцевих владних органів вирішувати проблеми громади відповідно до ЗУ та КУ. У рамках впровадження реформи місцевого самоврядування особливу увагу варто звернути на ст. 6 «Територіальні громади», яка зазначає, що «первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста». У цій статті також вказується, що ТГ можуть об'єднатися в ОТГ та утворити єдиний орган місцевого самоврядування, але також можуть і вийти з даного об'єднання відповідно до ЗУ. У ЗУ також розкриваються повноваження ОМС у сферах соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку, бюджету, фінансів і цін, управління комунальною власністю, житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку, будівництва, у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності, регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, соціального захисту, зовнішньоекономічної діяльності, оборонної роботи, організації та забезпечення цивільного захисту, вирішення питань АТУ, забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, первинної правничої допомоги, відзначення державними нагородами України. Всі ці повноваження в залежності від їх особливостей та законодавчої бази

поділяються на власні (самоврядні) та делеговані. Розглядаючи перелік повноважень, можемо зазначити, що ОМС наділені абсолютною більшістю повноважень, які регулюють життєдіяльність соціуму. Отже, вагому роль у вирішенні тих чи інших питань відіграють саме ОМС [154].

Сильні й спроможні ОМС здатні забезпечити сталий розвиток регіону. Для реалізації адекватного регіонального розвитку надзвичайно важливе усвідомлення тенденцій формування ефективної регіональної політики. Основним інституціональним фундаментом її реалізації на засадах децентралізації є нормативно-правове забезпечення, що повинно мати гнучкий характер до змін та постійно пристосовуватися до умов, у яких відбуваються регіональні процеси [43, с. 75-85].

Доречно буде розглянути Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. №156-VIII. Ключовим для цього ЗУ є розуміння сутності державної регіональної політики як «системи цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, ОМС та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [152].

Отже, бачимо, що це комплексна діяльність всіх органів влади, яка націлена на покращення життя українців з урахуваннями всіх можливих ресурсів. У контексті діючого в Україні воєнного стану з 24.02.2022 р. актуальним відповідно до цього ЗУ стало розуміння того, що відновлення регіонів і територій, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, передбачає комплекс першочергових організаційних, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорене відновлення об'єктів інфраструктури та об'єктів житлового і громадського призначення до стану, що сприятиме відновленню пошкоджених регіонів.

Як вже було вище зазначено, бюджетна складова є однією з основних у реформі децентралізації, відповідно до чого було прийнято ЗУ «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів ОТГ» від 26.11.2015 р. № 837-VIII. Було представлено особливості системи формування та виконання бюджетів громад. Щодо прямих міжбюджетних відносин ОТГ з Міністерством фінансів України йдеться в ЗУ «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин». Питання представництва інтересів жителів ОТГ було прийнято в ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статуту старости села, селища» від 09.02.2017 р. № 1848-VIII. У законі зазначені повноваження старости та його правовий статус [149; 150].

Отже, ці та інші закони визначають особливості децентралізації в Україні, яка виступає одним із ключових чинників впливу на регіоналізм. Проте відповідні зміни до Конституції станом на сьогодні ще не внесені.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні відбувається за декількома напрямками. Інституційний напрям передбачає розвиток системи перерозподілу повноважень між центральною, регіональною та місцевою владою. Функціональний напрям окреслює функції та повноважень усіх суб'єктів управління регіонального розвитку. Цей напрям окреслений у відповідному законодавстві, яке організовує засади функціонування різних рівнів влади. Інфраструктурний напрям відповідає за якість та модернізацію послуг для суспільства. Фінансовий напрям передбачає удосконалення фінансових механізмів реалізації завдань забезпечення розвитку регіонів на засадах фінансової децентралізації [98].

Почнемо із дослідження процесу удосконалення системи територіальної організації влади, або, як більш відомо широкому загалу, особливостей укрупнення територіальних одиниць. На базовому/місцевому рівні відбулося укрупнення муніципалітетів у вигляді ОТГ, на районному – укрупнення районів. В інформаційному полі дуже часто виникало питання, особливо у перші роки впровадження, чи не призведе затверджена офіційним курсом України

децентралізація до поширення федеративних та сепаратистських рухів. Вважаємо, що реформа сприяє розвитку регіонів через фундаментальне зміцнення громад, тим самим впливаючи на утворення такого явища як локалізм, під яким ми розуміємо посилення пріоритету локального чинника внаслідок зміщення центру суспільно-політичного життя на рівень громад.

Створення ТГ у контексті реформи децентралізації України дає такі можливості: 1) фінансову незалежність через інструментарій залишення місцевих податків в громаді і, як результат; 2) розширення владних повноважень місцевого самоврядування у соціальній сфері; 3) можливість використання інфраструктури для населених пунктів, що приєдналися до центротворюючого населеного пункту громади; 4) швидке прийняття рішень, без бюрократичного очікування рішень від вищих владних рівнів; 5) вирішення питання трудової сфери, а саме збільшення кількості робочих місць, регулювання питання трудової міграції в громаді та підвищення конкурентоздатності серед працездатного населення [10].

Такий розвиток подій, звісно, оптимістичне явище, але варто розуміти, що це ідеальний сценарій, дуже далекий від людських можливостей, побажань, наявних вмінь, навичок та вище згаданого людського фактору. Певна частина громад, що утворилися, стикнулися з низкою проблем, до яких належать: 1) невідповідність координації управлінських дій та цілям ОТГ; 2) невідповідність місцевої політики державній; 3) дезінтеграція місцевого самоврядування, що унеможливорює якісне виконання публічних послуг; 4) власні амбіції виконавчого апарату, що суперечать цілям та розвитку громади; 5) недостатня кількість самофінансування, через неграмотно утворені громади; 6) низька кваліфікація місцевих управлінців, що призводить до реалізації помилкової політики розвитку [10].

Таким чином, у функціонуванні громад існують як переваги, так і недоліки. Вказані недоліки, вважаємо, можна викоринити через раціоналізацію нормативно-правових документів, освітню складову для місцевих політиків та активну громадськість, яка постійно тримала б у балансі місцеве

самоврядування. Виконання цих рекомендації сприятиме розвитку громад та, як наслідок, розвиватиме регіони.

Остаточне затвердження кількості та меж утворених ОТГ в Україні відбулося 12 червня 2020 року. Кабінет Міністрів України прийняв 24 розпорядження про визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. У підсумку створено 1469 територіальних громад (у т.ч. 31 тергромада на непідконтрольній території у межах Донецької та Луганської областей, станом до 24.02.2022). 25 жовтня 2020 року пройшли перші вибори місцевих голів та депутатів місцевих рад відповідно до нового виборчого законодавства та нового територіального поділу громад і районів [185].

Процес удосконалення системи територіальної організації влади торкнувся не лише об'єднання територіальних громад, але й об'єднання районів з метою оптимізації адміністративно-управлінського процесу. Так, було ліквідовано 490 старих районів і утворено 136 нових районів. Якщо процес укрупнення громад тривав певний час та здійснювався на добровільній основі, то процес укрупнення районів відбувся у прискореному режимі. Однією із основних причин стала необхідність проведення місцевих виборів на новій територіальній основі. Основним аргументом на користь укрупнення районів було розуміння, що воно призведе до збільшення ресурсного потенціалу районів та зростання ступеня їх самодостатності. Але цю тезу коло експертів ставить під сумнів, оскільки формування нового районного поділу викликало в областях України шквал критики через те, що воно характеризується суттєвими розривами як за територіальними, так і за демографічними критеріями [33].

Отримана самодостатність нових районів після процедури укрупнення може нести в собі загрозу, адже отримані ресурси райони можуть використати у конфліктах із органами державної влади. Як зазначають А. Дуда та Г. Макаров, ця тенденція може виникнути у прикордонних районах, це зумовлено тим, що саме там існує ризик прийняття ОМС, у тому числі під впливом зовнішніх чинників, рішень сепаратистського характеру. Але фахівці зазначають, що із розширенням території районів паралельно відбувається фактичне звуження

можливостей їхніх ОМС. Одним із методів уникнення самоправства новоутворених районів є створення системи державного адміністративного нагляду за їх діяльністю, формування якої прописане в проєкті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації влади в Україні» (реєс. 30.10.2020 р. №4298, прийнятий у першому читанні 2 березня 2021 р.). Він передбачає, що ОДА наділять наглядовими повноваженнями із забезпечення законності під час здійснення місцевого самоврядування, зокрема, стосовно районних рад [52, с. 11].

Впровадження цього механізму дало б змогу на основі наглядового контролю сприяти уникненню вище зазначених загроз, а за можливості також скорегувати територіальні неузгодженості утворених районів. Проблема зумовлена тим, що районний рівень є проміжним між обласним рівнем та ОТГ. Але, як зазначають фахівці у сфері реформування, саме районний рівень потрібен для реалізації державного нагляду на субрегіональному рівні, тому сфера повноважень повинна більше гуртуватися на чіткому розумінні відмінностей між обласними й районними адміністраціями. Укрупнення районів продемонструвало, наскільки вагомою є ефективна та доцільна комунікація між владою і суспільством [126]. Вважаємо, якби до обговорення відповідних законопроектів і постанов були залучені громадські представники, більшості негативних проявів об'єднання районів можна було б уникнути.

Як бачимо, запровадження та реалізація децентралізації – складний процес, бо він розширює коло суб'єктів управління, адже при децентралізації право на прийняття рішень має не лише центральна влада, а й регіональна влада та місцеве самоврядування, громадські структури й бізнес. Багатосуб'єктне управління вимагає узгодженості як серед фізичних, так і юридичних осіб. Отже, децентралізація значно послабляє ієрархічність серед органів влади різних адміністративно-управлінських рівнів. Така управлінська багатосуб'єктність ускладнює забезпечення стратегічного розвитку регіонів. Складність полягає не лише у відсутності загальної згоди у вказаних суб'єктів, але й у розумінні

стратегії, її сутності та методичності, аспекти якої важливі для прийняття виважених рішень та управління у цілому.

Стратегія розуміється як процес вибору і прийняття сукупності (або одного) рішень, якого притримується суб'єкт управління протягом певного часу. Стратегія, регіональна або місцева, повинна носити довготривалий характер. Стратегічна поведінка повинна будуватися на засадах ієрархічності прийняття рішень. У країні повинна функціонувати одна, генеральна стратегія, якій будуть підпорядковуватися інші стратегії. Стратегії розвитку регіонів затверджують обласні ради; вони повинні включати в себе план реалізації заходів на дво- або трирічний період, до яких належить опис пріоритетних проєктів та заходів, забезпечувати досягнення цілей, визначених стратегіями, і передбачати щоквартальну та щорічну звітність ОДА з їх виконання. Проблемою регіонального розвитку України є те, що стратегії регіонального розвитку не співпадають та не ідентифікують спільні інтереси розвитку зі стратегіями розвитку ОТГ. Хоча варто розуміти, що згідно зі статтею 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» саме інтереси ОТГ повинні ставати засадою стратегічного розвитку районів та регіонів. Отже, перетином місцевих і регіональних стратегій розвитку є лише можлива економічна складова у вигляді надання коштів або з обласного бюджету, або з Державного фонду регіонального розвитку, проєктів і програм міжнародної технічної допомоги.

Відсутність співвідношення спільних цілей місцевих та регіональних стратегій позначається на характері об'єктів, що обираються в регіонах створеними регіональними комісіями, мета яких – профінансувати місцевий розвиток з Державного фонду регіонального розвитку. Як показує досвід, більшість стратегічних проєктів сільських, селищних та міських ОТГ не співпадають з регіональними стратегіями розвитку.

Варто зазначити, що стаття 10 ЗУ «Про засади державної регіональної політики» зазначає, що регіональні стратегії повинні розроблюватися з урахуванням розвитку депресивних територій та стратегій розвитку районів, сіл, селищ та міст [152]. Але у законодавстві, на жаль, не вказані механізми

врахування. Отже, без такого механізму регіональні стратегії носять лише декларативний характер, не призводять до бажаного розвитку регіонів і гальмують розвиток як громади, так і регіону.

Можливість узгодження регіональних інтересів і стратегії громад виникає завдяки ЗУ «Про співробітництво територіальних громад», згідно з яким співробітництво між ОТГ та регіоном може реалізовуватися на таких засадах: 1) один суб'єкт управління делегує іншим суб'єктам співробітництва виконання кількох завдань з передачею необхідних ресурсів; 2) реалізація колективних проєктів, що передбачає спільну координацію суб'єктів співробітництва та вкладення ресурсів на певний період, мета яких – реалізація спільних заходів; 3) спільне утримання суб'єктами управління тих інфраструктурних об'єктів, що є спільними для громад; 4) створення спільних комунальних підприємств та інших організацій і інфраструктурних об'єктів, тобто при утворенні загальних об'єктів буде утворено спільні органи управління [156].

Одним із найбільш суперечливих напрямів впровадження децентралізації в Україні є трансформація інституціональної організації влади, яка передбачає ліквідацію старих посад (голова обласної державної адміністрації та голова сільської/селищної ради). Якщо після місцевих виборів 2020 року посада голови сільської/селищної ради була трансформована відповідно до ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад», то питання про утворення посади префектів на сьогодні залишається відкритим. Розглянемо більш детально сутність та особливості посади префекта. Відповідно до засад реформи місцевого самоврядування передбачається, що буде ліквідовано обласні та районні державні адміністрації. Замість них передбачається впровадження префектури. Передбачається, що префектура здійснюватиме лише нагляд за дотриманням законності органами місцевого самоврядування. Ці зміни аргументовані тим, щоб в утворених укрупнених громадах та районах унеможлиблювався процес перевищення посадових обов'язків [183].

Питання запровадження інституту префектів набуває неабиякої актуальності під час дії в країні воєнного стану. Це зумовлено тим, що Україні

необхідно продовжувати діяти на засадах демократії та дотримання законів. Оскільки однією з основних цілей процесу децентралізації є стимулювання розвитку регіонів, то виникає необхідність чіткого розмежування владних компетенцій. На сьогодні процес впровадження префектів, або представників Президента України, знаходиться лише на стадії проєкту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо децентралізації влади). Запровадження даної інституції на практиці передбачатиме, що «виконавчу владу в районах і областях, у Києві та Севастополі здійснюють префекти. Префекта призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України Президент України. Префект під час здійснення своїх повноважень відповідальний перед Президентом України, підзвітний та підконтрольний Кабінетові Міністрів України» [159]. Префекти впливатимуть на відповідальність, прозорість, підзвітність органів місцевого самоврядування. Основним завданням запровадження посади префекта є забезпечення балансу загальнодержавних інтересів і прав місцевого самоврядування [159].

Однією із причин затримання впровадження префектури та ліквідації традиційних ОДА та РДА на конституційному рівні є те, що в Україні ніколи не існувало окремого спеціального органу, який би контролював місцеве самоврядування відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування. Тому врегулювання особливостей повноважень префекта потребує юридично виваженого відповідного закону. Станом на 2024 рік існують лише законопроєкти, які не набули масової підтримки в органах влади. Варто розуміти, що доцільність такого ЗУ повинна бути обґрунтованою з точки зору цілей діяльності префекта та його місця у системі органів виконавчої влади. Посада префекта передбачає утворення відповідного інституту префекта як одноособового місцевого органу державної виконавчої влади. Відповідно до законопроєкту «Змін до Конституції України» планується надати префекту статусу державного службовця та змінювати його кожні три роки. Підконтрольність префекта КМУ та Президенту свідчить про ймовірну політизацію даної посади, тому для уникнення цього процесу необхідно чітко

визначити низку питань, а саме: 1) співвідношення повноважень регіональних (обласних) і районних префектів; 2) співвідношення повноважень префектів і голів виконкомів обласних та районних рад та голів обласних і районних рад і територіальних органів центральних органів виконавчої влади на місцях; 3) професійна підготовка префектів [210, с. 199].

Також діяльність префекта повинна підпорядковуватися певним принципам: об'єктивності, політичної неупередженості, невтручання у міжпартійну конкуренцію; уникнення ситуації дублювання повноважень та ін. Префект не повинен блокувати діяльність ОМС, а лише оскаржувати незаконні акти. Як бачимо, ключовою ознакою префекта є наглядова діяльність за ОМС, яка не передбачає вседозволеності і свавілля, оскільки щодо його діяльності передбачені дієві обмеження. Префект повинен бути професійним державним службовцем, а не політичним призначенцем. Основною метою діяльності префекта повинно бути забезпечення верховенства права і законності у діяльності ОМС через їх консультивання, підтримку та контроль [104]. Отже, бачимо, що в ідеалі впровадження нових управлінських інституцій та ліквідація старих передбачає осучаснення та європеїзацію вертикалі влади з метою демократичного та децентралізованого розвитку.

У контексті утворення нових інституцій доцільним є дослідження перерозподілу повноважень між рівнями влади внаслідок процесу децентралізації. Повноваження обласного, районного та місцевого рівнів влади зазначені у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014 р. Розглянемо більш детально кожен рівень окремо. Почнемо із первинної (базової) одиниці в системі адміністративно-територіального устрою – об'єднаної територіальної громади, яка представляє рівень місцевого самоврядування. Основними повноваженнями ОМС є: місцевий економічний розвиток (контроль податків та залишення їх на місцях), розвиток та утримання місцевої інфраструктури, забудова та благоустрій території ОТГ, освіта (дитячі садочки та школи), культура (в т.ч. фізична культура), ЖКГ, соціальна допомога, швидка допомога та первина

медицина, муніципальна поліція та планування розвитку ОТГ [157]. Як бачимо, реформа децентралізації надає можливість вирішувати більшість місцевих проблем самостійно, не чекаючи рішень районної та обласної влади. Такий підхід дозволяє покращити якість місцевих послуг, звужити коло відповідальних осіб та частково дебюрократизувати процес отримання послуг.

Рівень районної влади відповідає за виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю і надання медичних послуг вторинного рівня. Як бачимо, коло повноважень значно вужче, що у свою чергу дозволяє виконувати їх на якісному рівні.

Регіональний (обласний рівень) є відповідальним у сфері регіонального розвитку, охорони навколишнього природного середовища, розвитку обласної інфраструктури, професійно-технічної освіти; надання високоспеціалізованої медичної допомоги (третій рівень), розвитку культури, спорту, туризму [157].

Отже, бачимо, що відбувається процес трансформації відповідальності відповідно до управлінського рівня, коли кожен рівень влади виконує свої повноваження у чітко визначеній сфері відповідальності. Незважаючи на те, що Концепція прийнята майже 10 років тому, і процеси євроінтеграції та децентралізації тривають, кардинально якісних змін поки що не простежується як на державному рівні, так і на регіональному, як в економічній галузі, так і в сфері політичного менеджменту. Ці процеси вимагають фактичних трансформацій у реалізації глибинних реформ, зокрема, регіональної політики. Основна мета регіональної політики повинна полягати в розвитку розвиненого місцевого самоврядування, яке неможливе без активних територіальних громад [77].

Реформа територіальної організації влади та місцевого самоврядування (децентралізація) створила потужний стимул для активізації та використання важелів, інструментів і чинників, які раніше або не використовувалися, або взагалі були відсутніми. За роки реалізації реформи збільшилася кількість інструментів, які використовуються для стимулювання спроможності територій.

Значну роль відіграють міжнародні проєкти та різні громадські організації, що підсилюють спроможність громад [43, с. 75-85].

Звернемося до експертної думки стосовно значення децентралізації. Опитані експерти у відповіді на питання *«Як Ви оцінюєте вплив реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на розвиток територіальних спільнот (на регіональному та місцевому рівнях)?»* майже одногolosно зазначили про позитивний вплив реформи місцевого самоврядування на територіальні громади. Так, консультант з регіонального розвитку та директор з питань науки та розвитку Інституту громадянського суспільства А. Ткачук наголосив, що «В нас реформа зробила дві речі, по-перше, вона територіальні громади зробила більш спроможними, вони отримали достатньо багато ресурсів і отримали можливість сформувати собі органи управління, є багато людей, є різні середовища, і відтак, якщо проводити вільні демократичні вибори, можна відсіяти нормальних людей для управління». Отже, бачимо, що внаслідок перерозподілу повноважень ОТГ як в управлінському, так і в економічному сенсі стали більш ефективними та спроможними. Про економічну спроможність зазначив і А. Ашурбеков, стверджуючи, що «Це, напевно, одна з ключових реформ, яка в цілому призвела до економічного зростання територіальних громад, до принципового підвищення якості наданих послуг населенню. Я маю на увазі і речі, які пов'язані з сервісною медициною, освітою, адміністративні послуги. Тобто збільшення кількості ресурсів фінансових на місцевому рівні призвело до підвищення якості життя». Таким чином, бачимо, що реформа здійснила комплексний вплив на трансформацію ролі і ефективності територіальних спільнот на місцевому рівні. Це підтверджує позитивний ефект субсидіарності як основного принципу реформи для громад. Тому що у міру самостійне керування основними потребами ОТГ наблизило до людей можливість актуалізовувати ті чи інші проблеми, тим самим підвищуючи якість їх вирішення [116].

Що до впливу реформи на регіональний рівень, то, як зазначив В. Негода, «Водночас на регіональному рівні суттєвих змін не відбулося і система

територіальної організації влади в особі обласних рад і обласних адміністрацій законсервована. Субрегіональний рівень недореформований у частині розмежування повноважень органів публічної влади». На сьогодні трансформація на регіональному рівні в більшості своїй відбувається на рівні дискусій чи на папері. У першу чергу це зумовлено тим, що в країні триває війна, і розгляд відповідних законопроектів відкладений до «кращих часів». Через те, що відповідні рішення та дії не були реалізовані своєчасно, та фактор повномасштабної війни, на сьогодні ми бачимо, що обласні військові адміністрації певною мірою стають авторитарними, а роль обласних рад нівелюється [116].

Не менш важливу роль у загальному процесі децентралізації відіграє фінансова децентралізація. Її основна мета полягає у забезпеченні незалежності місцевих бюджетів від державного бюджету і створенні можливості планування розвитку територій та втілення реальних проєктів [199]. Відповідно до засад фінансової децентралізації утворені ОТГ отримали більше фінансових ресурсів, яких певною мірою достатньо для реалізації місцевого чи регіонального проєкту розвитку. В. Хребтій зазначає, що на проміжних рівнях управління (обласний та районний) фіксується наявність елементів лише часткової політичної децентралізації, у тому числі наявність власного бюджету, і саме завдяки розподілу фінансів між регіонами та ОТГ виникає можливість спільного фінансування проєктів. А завдяки тим коштам, що залучені на договірній основі з місцевих бюджетів громад, відкривається можливість реалізації культурних та соціально-орієнтованих програм. На його думку, якщо у громаді відсутні власні податки, які створені відповідними радами виконкомів, що підконтрольні та підзвітні радам, то цей рівень місцевого самоврядування є стагнуючим та не здатним до регіонального розвитку [203].

Крім того, освоєння локальних бюджетів (однієї ОТГ/сукупності громад/району) разом з бізнес-структурами близьких до регіональних груп впливу надає ресурси для саморозвитку. Тим самим ОТГ вирішують найбільш актуальні та затребувані проблеми (ремонт доріг між населеними пунктами, у

самому населеному пункті, внутрішньодомові дороги, ремонт лікарень, шкіл тощо) і загальні суспільні запити (парки, громадська інфраструктура, творчі школи). Тим самим регіональні групи впливу отримують капітал, який інвестується у локальні інвестиційні проблеми (розвиток торгівлі, туризму, культури). Але на сьогодні простежується дефіцит ресурсів та можливостей для впровадження масштабних бізнес-ідей на регіональному рівні [134, с. 55-57].

Отже, регіональні еліти не здатні конкурувати з великим українським олігархічним бізнесом та міжнародними корпораціями-меценатами. Це можна пояснити через фактичний опір регіональних груп впливу на входження масштабних інвестицій до зони впливу регіональних еліт. Але все одно простежується брак інвестицій. Таким чином, бачимо, що тактика стримування інвестицій зумовлена також і конфліктами між регіональним та (між)національним бізнесом [134, с. 56].

Традиційна обмеженість ресурсів для розвитку регіонів сприяє поширенню у владних структурах тези, що пріоритетне вкладання ресурсів може сконцентровуватися лише на тих галузях регіонів, що за невеликий проміжок час зможуть надати вищий результат та будуть мати вплив не лише на один регіон, але й на сусідні регіони. Але субвенції, які надаються регіонам та громадам під окремі галузі, не завжди мають позитивний ефект. Простежується низька спроможність використання державних субвенцій на регіональний розвиток, які надавалися після утворення громади. Основними факторами неефективності є: 1) спрямування основної їх частини фінансування на реалізацію дрібних проєктів (реконструкції закладів бюджетної сфери), таким чином відбувається розпорошення державних коштів; 2) непрозорий механізм розподілу коштів соціально-економічної субвенції; 3) неефективне, нераціональне та безсистемне управління коштами, головними розпорядниками яких є профільні міністерства і розпорядники на місцях – обласні державні адміністрації та ОМС [43, с. 75-85].

Отже, реалізація реформи децентралізації з 2014 року зумовила послідовну зміну вектору місцевого розвитку з регіонального рівня до рівня територіальних

громад. Спроможність громад, що зумовлена впровадженням децентралізації, має позитивне значення, тому що шанси на позитивні перетворення стають значно реалістичнішими та наближають фактичні перетворення до реалізації інтересів та потреб людей. Вказаний вище перерозподіл влади й ресурсів до ОТГ призводить до так званого «вимивання» ресурсів з регіонального рівня, тим самим зменшується його дієздатність. Практика гармонійної побудови місцевих органів на засадах «сильні громади – сильний регіон» не набула поширення. Таким чином, бачимо, що значної уваги потребує побудова гармонійних управлінських відносин на рівні «громада-регіон», тому що конфлікт взаємовідносин може призвести до згорання децентралізації як такої, тому одним із варіантів може стати повернення до централізованої моделі управління [43, с. 75-85].

Науковці розглядають декілька викликів, що стоять перед децентралізацією та її впливом на регіональний розвиток.

Одним із викликів є активні військові дії та тимчасова окупація частини території Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та анексія Криму. Ці виклики спричинили різкі зміни у функціонуванні економічного потенціалу регіонів. Актуалізувалася потреба переформатування міжрегіональної взаємодії. Виникли також дотичні до зазначених викликів завдання щодо відбудови зруйнованих територій, переналагодження транспортної, енергетичної, комунальної інфраструктури, облаштування ВПО. Регіональна політика отримала низку нових завдань: визначення нової ролі регіонів в умовах значних змін рушійних сил їх розвитку (забезпечення безпеки та переформатування економіки прикордонних областей до територій, де ведуться активні бойові дії, ініціація пов'язаних із цим спільних міжрегіональних проєктів (транспортних, екологічних, соціальних, гуманітарних, виробничих та ін.) [43, с.75-85].

Вважаємо, що реалізація виваженої державної політики з регіонального розвитку є особливо важливою для розвитку регіоналізму в Україні. Це питання особливо актуальне на сьогодні, тому що від якості його вирішення залежить

подальша доля країни. Для повноцінного розуміння необхідності регіонального розвитку варто досягнути глибинну сутність регіональної політики та основні принципи її ефективної реалізації. Отже, як зазначає А. Кіншак, «регіональна політика держави – це цільові дії держави, спрямовані на збалансування умов діяльності регіонів та їх результатів, підвищення ефективності використання сукупних регіональних ресурсів і можливостей» [68]. Тобто регіональна політика – це рівномірна та цілеспрямована діяльність держави, яка націлена на розвиток регіонів. Щодо принципів реалізації державної регіональної політики, то українські науковці виокремлюють такі: 1) пріоритет інтересів регіону; 2) пріоритет загальнонаціональних інтересів; 3) комплексне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів регіонів; 4) об'єктивність; 5) партнерство; 6) субсидіарність; 7) врахування специфіки та ресурсного потенціалу кожного з регіонів; 8) законність та відкритість та ін. [41].

Українські науковці М. Бутко і О. Хомик зазначають, що «регіональну політику слід розглядати як сукупність цілей, завдань і системних заходів з управління соціо-економіко-екологічним розвитком країни в її регіональному аспекті, що базується на гармонізації відносин між державою та регіонами, регіонів між собою» [11]. Отже, нова політика щодо регіонального розвитку має відбуватися на засадах узгодження інтересів різних суб'єктів такої регіональної політики.

Згідно із ЗУ «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) державна регіональна політика має низку напрямків, а саме: стимулювання та підтримка місцевих ініціатив, зменшення територіальної диференціації, відновлення регіонів і територій, формування конкурентоспроможності регіонів, запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, адаптація регіональної економіки та ін. [152]. Як бачимо, цей ЗУ певною мірою є симбіозом економічного, соціального, політичного розвитку, націленого саме на регіональний компонент. Державна регіональна політика реалізується на основі Державної стратегії регіонального розвитку України, яка

визначає тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, стратегічні та оперативні цілі, основні завдання, етапи та механізми їх реалізації, моніторинг і оцінку її реалізації. У законі також окреслені функціональні типи територій: 1) території відновлення; 2) регіональні полюси зростання; 3) території з особливими умовами для розвитку; 4) території сталого розвитку [152].

На нашу думку, зазначені функціональні типи територій певною мірою можуть бути спірними, тому що, з одного боку, цей поділ можна вважати раціональним для чіткого розуміння спроможності територій. З іншого боку, він може, навпаки, сприяти пригніченню територій відновлення та територій з особливими умовами для розвитку, тому що вони можуть сприйматися як нерентабельні, а тому не буде стояти питання пріоритету їх розвитку, що, в свою чергу, призведе до розбрату та негативно вплине в цілому на країну. Вважаємо, що цей закон відповідно до сучасних викликів повинен бути в пріоритеті, тому що кожен регіон України заслуговує на комплексну увагу та розвиток, що особливо актуально в умовах війни та повоєнного відновлення.

На основі розглянутого можемо зробити проміжний висновок, що зміни, зумовлені децентралізацією влади в Україні, торкнулися одночасно декількох сфер: нормативно-правова сфера, фінансово-економічна та адміністративно-управлінська. Реформа місцевого самоврядування реалізовується на основі принципу субсидіарності, відповідно до якого механізм управління суспільством має будуватися «знизу вгору». Саме цей принцип є засадничим в усіх розглянутих нами напрямках децентралізації. Досліджуючи засади децентралізації, ми також побачили, що, окрім трансформацій на рівні ОТГ, децентралізація має також значний вплив на регіональний розвиток країни. Цей процес зумовлений тим, що об'єднані громади, які володіють достатнім обсягом фінансових ресурсів і є спроможними, поступово набувають інституційної стійкості, організовують власну діяльність згідно до власних потреб та інтересів, формують структуру суб'єктів реалізації регіональної політики завдяки зміцненню низового (фундаментального) рівня територіального управління. На

нашу думку, це засвідчує зростання впливу локального чинника на регіональні політичні процеси, а це дає змогу говорити про те, що регіоналізм під впливом реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади трансформується (набуває ознак) локалізму.

2.2. Політична трансформація у регіонах та зміна векторів політичного впливу в умовах децентралізації влади

Одним з основних показників політичної трансформації є зміни у виборчому та партійному середовищі, такі зміни простежуються і під час адміністративно-територіальної реформи децентралізації. Це зумовлено створенням низки регіональних партійних проєктів, основними засадами популяризації яких є розвиток регіону на нових управлінських та політичних засадах. Одночасно відбувається посилення ролі місцевих і регіональних еліт, що є одним з проявів сучасного регіоналізму.

Оскільки реформа бере початок у 2014-2015-х рр., то, відповідно, певні проміжні висновки щодо політичної трансформації можна починати робити з місцевих виборів 2015 року. Звісно, тоді тільки розпочався процес утворення громад на добровільній основі, але певні тенденції у політичному середовищі вже почали простежуватися. Експертне середовище побоювалося, що реформа децентралізації спровокує поширення ідеї автономізації, або так званої «феодалізації» регіонів, та поширення ідеї сепаратизму. Такі страхи були зумовлені тим, що центральне керівництво згідно з основним принципом реформи децентралізації – субсидіарністю – надало частину повноважень органам місцевого самоврядування, для яких характерним був невисокий рівень ефективності управління через низьку професійну кваліфікацію місцевих управлінців та високий рівень корумпованості місцевих еліт. Місцеві вибори 2015 року продемонстрували факт регіоналізації у партійному різноманітті. За результатами виборів до місцевих органів самоврядування як районних, так і обласних рад потрапили представники 80 непарламентських політичних партій. Дослідники зазначають, що непарламентські партії, які пройшли до регіональних

владних структур, можна поділити на декілька категорій. Отже, до першої категорії належать партії загальнонаціонального рівня, які були відомі у більшості регіонів України на той час та вже проходили до обласних рад. До таких партій належали «Наш край», ВО «Свобода», «УкрОП» та інші. Поширеним було явище, коли загальнонаціональні партії мали скромні результати на місцевих виборах, а їх представники у власній біографії зазначали свій безпартійний характер. Це означає, що основне завдання кандидатів полягало не у розвитку партій, а у отриманні від партій брендів, що використовувалися місцевими кандидатами, які за нової виборчої системи не могли висуватися інакше, як від партії [42, с. 27-32].

Наступною є категорія регіональних партій (фактично регіональні, формально всеукраїнські), які досягли успіху лише на районному рівні. До таких партій відносять ВО «Черкащани», партія «За конкретні справи» у Хмельницькій області, «Партія місцевого самоврядування» у Херсонській області, «Народний Рух України», «Українська Галицька партія» та Конгрес Українських Націоналістів – західні області України, «Прогрес» (Рівненська область) та інші. Варто зазначити, що більшість таких партій є суто регіональними проєктами, мета яких полягає саме у функціонуванні у межах області. Подібного роду партії є майданчиком для входження місцевої еліти до регіональних управлінських структур. Варто зазначити, що у Закарпатській області в 11 з 13 районних рад депутатів перші місця на виборах посіли саме такі непарламентські партії [42, с.27-32]. Вважаємо, що така ситуація склалась через особливості розташування регіону на мапі країни та його трансрегіональний характер.

Варто зазначити, що така атомізація партій у регіонах у 2015 році простежувалась переважно в Одеській, Житомирській, Хмельницькій, Київській та західних областях України. Меншою мірою – у Луганській, Донецькій та Миколаївській областях. Попит на утворення регіональних партій був зумовлений впровадженням пропорційної виборчої системи до органів місцевого самоврядування, тому що до влади можна було потрапити через партійні списки. Не менш важливою причиною поширення партійного

регіоналізму стала політична криза всеукраїнських партій після Революції Гідності [42, с. 28].

Розширення реформи децентралізації та збільшення кількості утворених ОТГ на добровільній основі приводять до логічного висновку, що на місцях та у регіонах влада отримує більше владних повноважень та можливостей, що має збільшити інтерес до регіональних партій, але на досвіді ми побачили протилежну картину. Активізація процесів у політичній системі, яка була зумовлена президентськими та парламентськими виборами 2019 року, продемонструвала активну роботу в регіонах всеукраїнських, загальнонаціональних партій. Партії, які мали шанс потрапити до парламенту нового скликання, активізували свою роботу в ОТГ, що проявилось у розширенні свого представництва і впливу у регіонах. Як результат, прохідні парламентські партії, маючи бюджет та спроможність більші, ніж регіональні партії, змогли розширити своє представництво і в місцевих радах. На фоні цього частина регіональних проєктів була поглинута всеукраїнськими партійними об'єднаннями, а регіональна еліта віддала перевагу партійним силам всеукраїнського масштабу. Виходячи з цього виникає питання, наскільки ефективно загальноукраїнські партії здатні представляти та захищати інтереси громад в умовах реформи децентралізації? Якщо більш детально переглянути біографії депутатів, обраних від загальнонаціональних партій до місцевих рад, то ми зрозуміємо, що це найчастіше представники саме певного населеного пункту/ОТГ/району/регіону, а тому вони розуміються на специфіці функціонування краю. Таким чином, бачимо, що реформа децентралізації спонукає всеукраїнські партії до більш активної роботи в регіонах, розвиваючи в областях партійну мережу. Така партійна діяльність усуває вагомий недолік всеукраїнських партій, як «столичність». Розвиток регіонального представництва у подальшому визначатиме напрями роботи політичних парій на загальнонаціональному рівні, і як результат сприятиме розвитку регіонів та ОТГ [42, с. 27-32].

Але варто зазначити, що розвиток регіональних проєктів є певним ризиком для політичної системи країни. Значна партійна автономізація партійного середовища при негативному сценарії може призвести до підривної діяльності центрального керівництва країни у разі політичної кризи всередині країни. У перспективі існуюча структура центральної влади та реформа децентралізації повинні стати балансоутворюючими системами розвитку країни, через баланс повноважень та впливу на економічні й політичні чинники розвитку. Також варто зазначити, що надання ширших повноважень громадам певною мірою зменшує ризик автономізації на регіональному рівні [42, с. 28-38].

Децентралізація, хоч і після 100%-го покриття території України об'єднаними громадами та укрупненими районами, ще вважається незавершеною. Доказом цього є недопрацювання у законодавчій, конституційній та управлінській (інститут префектів) площинах. Через початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України акценти щодо першочергових завдань з боку політичного керівництва країни змістилися, тому реформа децентралізації якоюсь мірою стала на паузу. Отже, варто більш детально розглянути стан реформування регіонів після місцевих виборів 2020 року та до початку повномасштабної війни.

Експертне середовище відзначає, що останнім часом простежується тенденція до збільшення впливу регіональних еліт. Це спровоковано тим, що у 2020 році після місцевих виборів посилювалося прагнення до збереження влади в руках одних і тих же формацій регіональних еліт. Така тенденція стала протилежною до реалій у центральній владі 2019 року, які характеризувалися персональним оновленням політичного класу. З одного боку, посилення регіональних еліт викликане розчаруванням від оновленої владної верхівки, а з іншого, зумовлене можливостями реформи децентралізації, яка надала регіонам інструмент реалізації власних намірів та амбіцій. Таким чином, еліта підтримала реформу, тому що якоюсь мірою регіони стали ще більш впливовими, ніж національні політичні гравці. Не менш вагомий вплив зробило і законодавче середовище та реалізація державної політики, яка помітно знижувала вплив

центру на регіони. У таких умовах регіональні еліти почали окреслювати зони і території впливу. Як результат починає формуватися вище вказана загроза для центрального керівництва, відповідно до якої вона стає непотрібною «надбудовою», що просто намагається забрати частину регіональних ресурсів. Дослідники виокремлюють декілька типів регіональних груп впливу, які простежуються на сьогодні [134, с. 21].

Першими та більш поширеними є власне регіональні групи впливу, особливість яких полягає у тому, що вони поширюють свій вплив у межах одного регіону (області) та намагаються нарощувати його. Наступні – це субрегіональні групи, які сформувались на рівні району, а потім у процесі політичної трансформації збільшили свій вплив на регіон у цілому; у перспективі їх посилення може призвести до інтеграції спочатку в регіональну політичну групу впливу, а потім і у центральну політику. Відповідно до ранжування, наступною є група так званих «локальних олігархів», які є сформованими на основі місцевих бізнесів та у перспективі можуть поширитися на наступні, вищі рівні впливу та управління. Та так звані «варяги», особливість яких полягає у тому, що це групи впливу, які сформувалися в певних регіонах, але через певні причини «зайшли» в інші регіони, шукають та отримують нових компаньйонів в усьому регіоні і готові використовувати цей регіон як базу для свого розвитку [134, с. 21-22].

Як зазначає Український інститут майбутнього (далі УІМ), місцеві вибори 2015, 2017 та 2020 рр. продемонстрували зростання політичної активності регіональних груп впливу, а також розвиток і утворення локальних партій. Маються на увазі партії, які діють лише на субрегіональному рівні та не претендують на загальнонаціональне визнання. Це підтверджує статистика: якщо у 2015 році локальних партій, що брали участь у місцевих виборах, нараховувалося 39, то у 2020 році таких партій вже було 71 [134, с. 30].

Варто звернути увагу і на 2017 рік, коли відбулися масштабніші вибори до утворених на добровільній основі ОТГ, які стали для політичних партій середовищем для позиціонування своїх кандидатів на посаду голови ОТГ. Вибори певною мірою започаткували тенденцію розвитку партійних структур на

найнижчому рівні управління, тому партії цілеспрямовано формували кандидатів на посади голови ОТГ та місцевих депутатів. Це підтверджує той факт, що значну частину обраних голів ОТГ склали висуванці від політичних партій. І особливо яскрава партійна конкуренція простежувалася на виборах до великих міських ОТГ, тому що відповідно до законодавства кандидати можуть висуватися лише від місцевих організації політичних партій [141].

Також спостерігається тенденція, коли головами обласних рад стають не представники провладної, пропрезидентської партії, а представники локальних партій. Певною мірою вибір голови облради демонструє електоральні настрої регіону. Варто зазначити, що у 2015 році представники регіональних партійних проєктів очолювали облраду тільки в 2 областях, а вже у 2020 році цей фактор був представлений вже в шістьох областях [134, с. 30]. Отже, бачимо, що існує тенденція збільшення довіри до регіональних партійних проєктів, що почасти зумовлено високим рівнем довіри саме до регіональних груп впливу. Також є приклади, коли на початку побудови політичної кар'єри в регіонах місцеві політики у першу каденцію позиціонували себе як представники всеукраїнської партії, але, балотуючись на другу каденцію, ставали представниками регіональних партійних проєктів. Ця тенденція зумовлена слабкістю всеукраїнських партій, тому що протриматися в лідерах загального рейтингу більше однієї каденції важко. А партії локального/регіонального типу є менш політично заангажованими, ніж всеукраїнські.

УІМ зазначає, що у 2020 році мав місце процес збільшення рівня впливу та посилення позицій регіональних партій, у середньому по країні 37% депутатських місць обласних рад належало саме регіональним партіям. Але була і низка областей, де кількість кандидатів на отримання депутатського мандату від регіональних партійних проєктів зменшилася: Закарпатська область – на 7,81%, Запорізька область – на 7,14%, Одеська – на 1,19% та Сумська – на 6,25% [134, с.31]. Вважаємо, що причинами низької спроможності регіональних партій у цих областях є: 1) низький рівень довіри до регіональних груп впливу; 2) ще незаангажований корупційними справами рейтинг пропрезидентської партії;

3) спроба перейти із загальнонаціональної до новоутвореної регіональної партії представників політичної місцевої влади, які при цьому мають низький персональний рейтинг довіри.

Але є низка областей, у яких, навпаки, зросла кількість рад, де рівень представництва локальних політичних сил мав понад 50% голосів. У 2015 році ця тенденція була помічена в Закарпатській і Харківській областях (ці області є прикордонними та, у порівнянні з іншими областями, представників національних меншин тут значно більше). Якщо розглядати результати виборів 2020 року, то таких областей стало більше, це: Хмельницька – 56,25%, Харківська – 52,5%, Закарпатська – 51,57%, Чернігівська – 51,56% [134, с. 31].

Така трансформація свідчить про те, що рівень довіри до регіональних та місцевих політичних проєктів формується частіше за все через фінансові групи впливу (ті чи інші політико-партійні проєкти регіонального рівня відносяться до великих підприємств регіону). Хоч на місцевому регіональному рівні від загальнонаціональних партій висувуються теж місцеві кандидати, асоціативний ряд з політичними персонами, відомими на всю країну, кидає негативний відтінок на сприйняття будь-якої місцевої персони.

Відповідні тенденції демонструють також зміни у депутатському корпусі міських рад. Так, за час впровадження реформи має місце посилення контролю місцевих еліт над міськими радами. Цей фактор вираховується за тим, скільки мерів можуть мати свою фракцію у міськраді. Отже, станом на 2015 рік усього 7 міських голів мали у своєму розпорядженні свою партійну фракцію, яка складалася з 40% та більше від числа обраних депутатів. Якщо розглядати результати місцевих виборів 2020 року, то кількість обраних мерів з власними фракціями зросла до 9. Серед них у п'яти ОТГ (Вінниця, Івано-Франківськ, Рубіжне, Хмельницький і Чернігів) міські голови мають власну депутатську монобільшість у міськраді. Також варто засвідчити процес посилення місцевих проєктів. Таким чином збільшився відсоток кандидатів у місцеві депутати від локальних партій (відповідно, спостерігається і процес посилення ролі місцевих партійних проєктів), а саме з 32,76% у 2015 році до 45,57% у 2020 році [134,

с. 39]. Ці приклади частково пояснюють, чому міськими головами стають найчастіше представники регіональної місцевої влади.

Ще одним доказом посилення регіональних угруповань, зумовлених реформою децентралізації, є те, що у 16 регіонах України активно діє одна й та ж регіональна політична група, яка має вплив як на міськраду обласного центру, так і на облраду, а у Вінницькій, Харківській, Чернігівській областях вона має частковий або повний контроль на обох рівнях. В інших 13 регіонах простежується вплив місцевих еліт на ухвалення рішень на рівні облради. Не менш важливим є те, що у всіх вище вказаних регіонах жоден з місцевих лідерів не є представником загальнонаціональної партії. У перспективі такі регіональні партії як «За майбутнє», «Пропозиція», «Об'єднання «Самопоміч» можуть увійти до партій загальнонаціонального рівня [134, с. 46].

Хоча, якщо переглянути склад Верховної Ради України IX скликання, то побачимо, що там функціонує депутатська група «За майбутнє». А це свідчить, що певні регіональні представники можуть об'єднатися вже у процесі отримання влади. Вона складається з 23 позафракційних народних депутатів-мажоритарників, обраних в одномандатних виборчих округах. Іншою особливістю цієї ситуації є те, що у згаданих 16 регіонах жоден з місцевих лідерів не є членом національної партії. З певними застереженнями можна стверджувати, що претензії на майбутнє представництво в парламенті мають партії «Пропозиція», «Об'єднання «Самопоміч».

Як бачимо, базовим рівнем розвитку регіональних еліт є саме обласний рівень, тому у разі гіпотетично можливого об'єднання областей, вважаємо, може виникнути два варіанти розвитку подій. Перший, це у разі, коли об'єднання регіонів призведе до посилення регіональних еліт і, відповідно, країна може розколюватися зсередини. Другий варіант, це коли регіональні еліти не матимуть бажання об'єднуватися і створять умови для поширення політико-партійної конкуренції в об'єднаному регіоні. У свою чергу це може призвести або до якісної конкуренції, яка буде сприяти розвитку регіону, або до занепаду регіону через постійні політичні конфлікти. На нашу думку, така ситуація, навпаки,

призведе до кризи всередині регіонів, тим самим дискредитує ідею об'єднання областей.

Саме на обласному рівні формуються й найбільш впливові регіональні групи впливу, чому сприяє як адміністративно-територіальний поділ України, так і тривала традиція політичного та економічного впливу з обласного центру. Вагому роль у функціонуванні й розвитку регіональних еліт відіграє голова обласної державної адміністрації (ОДА). Особа, яка опиняється на даній посаді, виконує роль арбітра, а саме формує комунікацію між центральними органами влади та регіональною елітою. Голова ОДА та близька до нього регіональна еліта формують такий собі «регіонально-політичний режим», функціонування якого враховує як економічні, так соціальні особливості регіону. Регіональні еліти формуються не в інституційному порядку, це є не формальними утвореннями, вони вже потім за допомогою впливу на суспільство та виборів стають представниками влади. У перспективі голів ОДА не буде, будуть префекти, які матимуть менше повноважень [134, с. 10-11].

Місцеві вибори 2020 року стали не менш важливим етапом для розвитку та поширення впливу регіональних груп впливу. Як ми вище вказували, результати останніх виборів продемонстрували, що актуальним є не партійне представництво, а боротьба за збереження та посилення персональних позицій регіональних еліт. Саме це і визначає засади політичної поведінки основних регіональних політичних акторів. Регіональні еліти оцінили рівень підтримки серед населення національних та регіональних партій, рівень довіри і, відповідно, прогнозували відсоток тих, хто точно пройде до місцевої ради [134, с. 15].

Як бачимо, український регіоналізм характеризується комплементарністю. Це зумовлено тим фактом, що в Україні різні регіони можуть мати різні політичні цінності та мати різні прояви. Так, для однієї групи регіонів пріоритетним у розвитку регіонів буде наявність економічного розвитку та соціальних програм, а для інших перевагою будуть ідеологічні цінності та харизматичний лідер [184, с. 10].

Розглянемо більш детально особливості розвитку регіональної еліти на прикладі міських територіальних громад Запорізької області з населенням більше 50 тис. До таких належать: Бердянська, Енергодарська, Запорізька та Мелітопольська міські територіальні громади.

Почнемо детальний розгляд з обласного центру Запорізької області. У 2015 році головою Запорізької міської ради став Володимир Буряк. На той час це була невідома особистість у політичних колах Запоріжжя. До обрання мером міста працював головним інженером МК «Запоріжсталь». Найбільш цікаво, що він балотувався на посаду як безпартійний самовисуванець. Але варто відзначити, що на той час МК «Запоріжсталь» керував Ростислав Шурма, який був головою Запорізької регіональної організації «Опозиційний Блок» [12]. Масована та тиражована політична реклама для збільшення впізнаваності кандидата В. Буряка на посаду мера в 2015 році свідчила, що його виборча кампанія мала великого спонсора. Ознайомлення з його політичними діями та гаслами показувало, що цей кандидат перебуває під протекцією «Опозиційного блоку» та Запоріжсталі. Але для того, щоб у суспільства не виникало питань, пан Буряк балотувався як самовисуванець. Фактичну приналежність до «Опозиційного блоку» підтвердив той факт, що у 2019 році він балотувався до Верховної Ради саме від партії «Опозиційний Блок» [12].

Під час першого туру виборів на посаду міського голови Володимир Буряк став відносним фаворитом, набравши 31,8%, друге місце зайняв представник «Блоку Петра Порошенка» Микола Фролов з результатом 12,96%. Третім став Ярослав Гришин, який балотувався від актуального та поширеного на той час партійно-політичного проєкту «УКРОП» [165]. Відповідно, у другому турі зустрілися Володимир Буряк та Микола Фролов. Оскільки партія БПП «Солідарність» не мала дуже високої підтримки у м. Запоріжжі, то Микола Фролов, будучи народним депутатом VIII скликання від 76 округу (м. Запоріжжя) та паралельно ректором Запорізького національного університету, набрав у другому турі лише 41,52%, тоді як Володимир Буряк отримав 58,48% голосів [12]. Звісно, вибори не обійшлися без скандалу зі

звинуваченням з боку БПП на адресу Буряка в ймовірному підкупі виборців та використанні адміністративного ресурсу..

Схожа ситуація відбулася із виборами депутатів до Запорізької міської ради. Згідно з результатами виборів, до складу міської ради увійшли такі партії: 1) «Опозиційний блок» – 31,25%; 2) «УКРОП» – 14,06%; 3) «Нова політика» – 14,06%; 4) БПП «Солідарність» – 12,50%; 5) «Наш край» – 9,38%; 6) Об'єднання «Самопоміч» – 9,38%; 7) «Батьківщина» – 9,38% [165]. Як бачимо, «Опозиційний блок» займав лідерські позиції у 2015 році в Запоріжжі. У той період масову підтримку ця партія мала саме в Південно-Східних регіонах країни. Але у 2020 році ситуація змінюється, партії трансформуються, а депутати змінюють партійність з метою збереження мандатів.

У 2020 році на посаду міського голови знов балотується В. Буряк, але вже від власної партії «Єднання». Офіційно політична партія «Єднання» була заснована ще наприкінці 2015 року. Але фактично існування власної партії було констатовано, коли В. Буряк як мер на міській сесії у січні 2020 року заявив про свій намір повторно балотуватися. З того часу партія змінила назву, і дотепер ця партія позиціонує себе як «Партія Володимира Буряка «Єднання». Тоді ж Буряк зазначив, що збирає до себе в команду депутатів, яких поведе до виборів у наступну каденцію. Оскільки серед запоріжців В. Буряк вже був відомою персоною, з відносно адекватним рейтингом, частина депутатів, які балотувались від інших партій у 2015 році, у 2020 році стали депутатами вже від «Єднання» [103]. На місцевих виборах Володимир Буряк знову переміг з результатом 59,99%. Друге місце зайняв Валерій Прозапас з «Європейської солідарності» – 11,39%. Третім став Віталій Тишечко зі «Слуги народу» – 11,39% [167]. Як бачимо, результати виборів у порівнянні з 2015 роком відносно повторилися, переміг В. Буряк, а друге місце зайняв кандидат від партії П. Порошенка. Але за цей час В. Буряк став самостійною політичною фігурою, яка здатна об'єднати навколо себе як досвідчених, так і молодих політиків. Окрім мерської перемоги, «Партія Володимира Буряка «Єднання» стала і лідером серед отриманих депутатських мандатів до Запорізької міської ради, набравши 25%.

По 20% отримали «ОПЗЖ» та «Слуга Народу», «Європейська солідарність» – 17%, «Нова політика» – 9% та «Партія Шарія» – 8% [204].

Бачимо, що чверть мандатів належить саме партії В. Буряка, а це у свою чергу засвідчує, що сильний мер може утворити свою локальну (у даному випадку регіональну, оскільки 9 представників цієї партії увійшли і до Запорізької обласної ради) партію, яка матиме високий рівень довіри. Отже, формується регіональна політична еліта, яка має високий рівень підтримки на відміну від загальнонаціональних партій, оскільки усі загальнонаціональні політичні партії так чи інакше мають скандальну історію у Запоріжжі. Проблемою будь-якої партії у Запоріжжі є відсутність циркуляції еліт. Це проявляється у тому, що одна й та сама особа за час своєї політичної кар'єри може змінити декілька політичних партій, тому будь-яка новоутворена партія має у своєму складі того, хто раніше був представником тієї партії, яка нині має значний антирейтинг. Отже, для голів партійних осередків це значна проблема: знайти досвідчених політиків з незаплямованою репутацією. Така ситуація має місце і в партії «Єднання», але у більшості своїй рейтинг партії тримається саме завдяки імені В. Буряка.

Розглянемо більш детально ситуацію у м. Бердянську. У 2015 році у Бердянську за посаду мера змагалися Олексій Бакай, якого підтримав «Опозиційний блок», та представник партій «Наш Край» Володимир Чепурний, який до 2014 року очолював районну державну адміністрацію й був депутатом облради від Партії регіонів [7]. Перемогу у другому турі отримав В. Чепурний з результатом 52,74%, його опонент отримав на 10% менше [6]. Стосовно депутатів міської ради, то у 2015 році до її складу входили партії «Наш край», «Опозиційний блок», БПП «Солідарність», «Батьківщина», «Соціалісти», «Відродження» та партія ветеранів Афганістану [175].

Отже, бачимо, що у 2015 році у Бердянську велику підтримку отримали партії, які нині заборонені за проросійську ідеологічну позицію. Це не дивно, оскільки Бердянськ зазнав вагомого впливу російської пропаганди, і більшість населення сподівалась та вірила у можливість налагодження відносин з Росією.

Також результати виборів свідчать, що на посаду мера балотувалися особистості, які так чи інакше пов'язані з Партією регіонів. Кардинально не відрізнялась ситуація і на виборах 2020 року, тоді депутатами Бердянської територіальної громади стали представники таких партій: «ОПЗЖ» – 39%, «Слуга народу» – 21%, «Наш край» – 18%, «Європейська солідарність» – 11%, «Опозиційний блок» – 11% [204]. Хоч регіональних партій у Бердянську і немає, але бачимо, що вагому частку депутатського корпусу складають партії-послідовники Партії регіонів: «ОПЗЖ», «Опозиційний блок» та «Наш край». Стосовно виборів мера, то у 2020 році за цю посаду у другому турі змагалися Валерій Баранов від партії «За майбутнє» та Олександр Свидло від «ОПЗЖ». У першому турі перемігав О. Свидло – 35,3%, а В. Баранов отримав 30,9%, у другому турі результати були відповідно 47,22% та 49,98% [191].

Варто зазначити, що ці вибори відзначалися низкою політичних скандалів. Також бачимо, що В. Баранов, який неодноразово був мером Бердянська, балотувався від партії «За майбутнє», але ця партія навіть не висувалася на вибори до Бердянської міської ради, тобто у мера не було своєї партії, на яку він міг би спиратися. Тому В. Баранов зазнавав великого тиску від проросійських партій та через рік пішов у відставку [144]. З огляду на цю ситуацію треба зробити висновок, що балотуватися на посаду мера від партії, яка потенційно не може або взагалі не збирається бути представленою у міській раді, немає сенсу, тому що у такому випадку мер буде зазнавати тиску більшості депутатського корпусу, а це гальмуватиме роботу міської ради.

Відсутність локальних партій простежується і в Енергодарі. У 2015 році на посаду мера у другому турі змагалися Павло Музика від «Опозиційного блоку» та Іван Самойдюк як самовисуванець. Тоді на виборах переміг П. Музика з результатом 29,23%, а І. Самойдюк отримав 22,83% [17]. Каденція П. Музики характеризувалися низкою корупційних скандалів, тому й не дивно, що у 2020 році він балотувався вже від іншої партії та програв. У 2020 році на посаду мера Енергодара балотувалося 17 кандидатів. Тоді на виборах переміг Дмитро Орлов від партії «За майбутнє» з результатом 27,14 %, а П. Музика від партії «Партія

Володимира Буряка «Єднання» програв вибори, набравши майже вдвічі менше голосів [132].

Стосовно виборів депутатського корпусу, то у 2015 році до Енергодарської міськради пройшло сім політичних сил, а саме: «Опозиційний блок» – 28,7%, «БПП – Солідарність» – 12,4%, Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна» – 10,1%, «Нова політика» – 9,4%, Партія захисників Вітчизни – 7,8%, ВО «Батьківщина» – 7,5% та «УКРОП» – 5,4% [166]. У 2020 році партійний склад Енергодарської міської територіальної громади став таким: «ОПЗЖ» – 35%, «За майбутнє» – 26%, «Слуга народу» – 15%, «Європейська солідарність» – 12%, та «Нова політика» – 12% [204]. Як бачимо, як у 2015, так і в 2020 році перевагу мали нині вже заборонені «опозиційні» партії, що також свідчить про вагомий вплив російської пропаганди на Енергодар. Стабільний відсоток підтримки має партія П. Порошенка, а щодо інших партій, то бачимо, що деякі з них взагалі зникли з політичної арени або ж стали непрохідними. Позитивним моментом є те, що перемогу на виборах мера Енергодара в 2020 році здобув представник партії «За майбутнє», як і у Бердянську, і що вагомий відсоток представників цієї партії представлений у міській раді, чого не було у Бердянську.

Розглянемо детально Мелітополь, у якому простежуються схожі тенденції із Запоріжжям. Так, у 2015 році під час другого туру виборів на посаду мера Мелітополя зустрілися кандидати від БПП «Солідарність» Сергій Мінько та Опозиційного блоку Олексій Рябіков, які набрали 52,74% та 42,71% відповідно [95]. Отже, що є нетиповим для запорізького регіону, так це перемога кандидата від БПП. Варто зазначити, що С. Мінько у своїй політичній кар'єрі пройшов шлях від місцевого «регіонала» до створення власної партії. Так, протягом каденції С. Мінька «БПП» втратила значну підтримку серед мелітопольців, і С. Мінько, як В. Буряк у Запоріжжі, утворив власну регіональну партію, яка набула поширення у Мелітополі та декількох сусідніх громадах. На виборах у 2020 році в Мелітополі С. Мінько поступився місцем представнику своєї «іменної» партії «Команда Сергія Мінька» Івану Федорову, який переміг з результатом 60,83%. Основними його опонентами були Павло Маслов від

«ОПЗЖ» та Віталій Балицький від «Опозиційного блоку» [94].

Стосовно складу міськрад, то після місцевих виборів 2015 року міськрада виглядала таким чином: 50% депутатів від «Опозиційного блоку»; 19,04% – БПП; 14,28% – «Самопоміч»; 9,52% – «Партія ветеранів Афганістану» та 7,14% – «Наш край» [95]. У 2020 році ситуація стосовно партійного представництва кардинально змінилася і виглядала вже так: Політична партія «Команда Сергія Мінька» – 45%; «ОПЗЖ» – 26%; «Опозиційний блок» – 12%; «За майбутнє» – 10% та «Європейська солідарність» – 7% [204].

У порівнянні бачимо, що «Опозиційний блок» значно втратив підтримку у Мелітополі, але якщо брати до уваги, що Опозиційний блок та ОПЗЖ – це так звані партії «сестри-близнючки», то електорат у 2020 році, на відміну від 2015 року, просто поділився за симпатіями до двох партій. Команда экс-мера зробила тактично вірно, утворивши нову партію, тим самим відсторонивши від гучних скандалів тих осіб, які стоять за ОПЗЖ, Опозиційним блоком та партією П. Порошенка. Відсутність у списку «Слуги народу» демонструє політичні настрої мелітопольського краю, вважаємо, що саме наявність власної партії С. Мінька не допустила розпорошення електорату на інші партії, у т.ч. і «Слуг народу».

На основі розглянутих результатів виборів до міських рад у 2015 та 2020 роках найбільших міських територіальних Запорізького регіону можемо сформулювати низку висновків. У Запоріжжі та Мелітополі простежується тенденція до збільшення впливу регіональних еліт. Це проявляється у тому, що мери міст, які були на посаді з 2015 по 2020 роки, утворили власні іменні партії, тим самим позбавившись від негативної репутації партій, з якими вони були прямо чи опосередковано пов'язані у 2015 році, а це дозволило вагомому відсотку депутатів «зайти» в місцевий орган влади від їхньої партії. Якщо розглядати регіон у цілому, то видно, що як у 2015, так і в 2020 році мав місце вагомий відсоток підтримки проросійських партій, що було характерне взагалі для Південно-Східного регіону країни. Вважаємо, що такі результати певною мірою стали одним з приводів для окупації Запорізького регіону з боку

російських загарбників. Сподіваємося, що після деокупації більшість населення обміркує свій потенційний вибір і не допустить до влади прихильників «руського миру» [114].

Посилення ролі місцевого самоврядування у зв'язку з наданням більших повноважень через реформу децентралізації стає для регіональних еліт все більш цікавим та корисним елементом для політичного впливу, який у свою чергу відкриває різноманітні фінансові можливості. Відбувається процес формалізації відносин між громадою та центром, і саме завдяки місцевому самоврядуванню відбувається легітимізація локальних еліт. Роль місцевої та регіональної еліти у забезпеченні економічної спроможності громади є провідною, тому що саме від амбіцій локальної політичної еліти залежить і якість життя в ОТГ/районі/області. З початком реформи місцевого самоврядування місцева еліта, окрім децентралізації повноважень, отримала й можливість фінансової децентралізації.

Цікавими щодо цього є соціологічні дослідження. Отже, згідно з результатами опитування, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, у травні 2021 року 51,1% громадян зазначили, що після реалізації фінансової децентралізації (зростання місцевих бюджетів) не відчули жодних якісних змін. 15,2% опитаних зазначили, що відчули погіршення. Позитивні трансформації відчули лише 24,3%. Отже, бачимо позитивні зміни (у 2015 р. – 16,5%) в оцінці суспільством реформи децентралізації. Але, на жаль, позитивні трансформації відбуваються занадто повільно. Регіональні еліти продовжують пасивно реагувати на запити від суспільства [140]. У цілому фінансова ефективність є одним із факторів, який демонструє, наскільки якісно місцева еліта здатна виконувати свої повноваження, керувати існуючими ресурсами та сприяти їх збільшенню.

Це дослідження також фіксує той факт, що поширення реформи децентралізації супроводжується посиленням негативних оцінок щодо регіонального рівня. 31,9% опитаних зазначили, що результатом реформи децентралізації стало поширення такого явища, як «місцеве князівництво».

Розглянемо цей аспект більш детально. В утворених ОТГ почала розвиватися тенденція до автономізації або, так би мовити, набув поширення процес утворення так званих «царків», «вотчин» або «князівств». Цей негативний досвід проявляється за рахунок різного роду корумпованих або неконтрольованих дій новообраних голів ОТГ, депутатського складу та виконкому громад. Поширена практика, коли голова громади самостійно приймає рішення про розмір заробітної плати, призначає надбавки собі та своїм колегам з виконавчого комітету та випишує премії за «інтенсивність розвитку громади», «у зв'язку зі святкуванням ювілею» та з інших причин, які об'єктивно не обґрунтовані та невимірювані [125].

Поширення схильності до автономізації ОТГ та замкнутості місцевого самоврядування зумовлена декількома факторами: низьким рівнем громадської свідомості у місцевих жителів, що не проводять відповідного громадського контролю та не вимагають від влади конкретних дій і відповідальності за бездіяльність або за перевищення службових повноважень (корупційні правопорушення, безліч незаконних дій) та, відповідно, бездіяльність місцевих правоохоронних органів.

Території, які мають певну ресурсну базу (підприємства, стратегічно важливі географічні об'єкти тощо) частіше за все є епіцентрами корупційних дій. Отже, у громадах, які були утворені на таких територіях, місцева влада робить так, що її корупційні дії дискредитують реформу децентралізації. Таким чином, якщо раніше корупція була «нагорі», а «внизу» був розподіл, то тепер вона просто перенеслася у межі утвореної громади. Виникає ситуація, коли громади стають безпорадними й неефективними, голова формує громаду, яка працює на приватні інтереси, а не на користь людей, які проживають у цій громаді. Очевидно, для продовження реалізації реформи децентралізації необхідною є паралельна реалізація реформи правоохоронної системи [125].

Окрім цього ризику, варто виокремити і низку інших ризиків децентралізації. Одним із них є потенційна втрата статусу, ресурсів та відповідних інфраструктурних переваг деякими ОТГ, що тим самим сприятиме

активізації протидії децентралізації з боку суспільства. Звісно, питання неузгодженості розподілу владних повноважень може призвести до послаблення контролю з боку держави за діяльністю ОМС. Ще одним ризиком є неприйняття суспільством реформи децентралізації внаслідок низького рівня довіри до місцевих органів або через недостатню поінформованість, або через високий рівень корупції [83].

Через те що, тематика корупції є завжди актуальною як для суспільства, так і для представників місцевого самоврядування, на сьогодні існує запит на впровадження та використання певних напрямків боротьби з корупцією, а саме: 1) цифровізація усіх державних послуг на засадах комплексної інклюзивності; 2) ліквідація недоліків антикорупційного законодавства стосовно визначення особливостей повноважень та напрямів співпраці антикорупційних органів; 3) виховання у молоді відразливого сприйняття корупції як соціального та політичного явища шляхом впровадження відповідних тем у навчальних дисциплінах на всіх освітніх рівнях [60].

Майже у кожній області є громади, процес утворення та нинішнє функціонування яких викликає сумнів та занепокоєння щодо нинішнього й подальшого функціонування, спроможності й доцільності утворення громади саме у такому складі. Проблема полягає у тому, що громади повинні були утворюватися згідно методики формування спроможних громад, але, як показав час, їх утворення суперечить даному документу, склад громади залежить від амбіцій місцевої еліти або так званих місцевих «феодалів». Таким чином виникає ситуація, коли громади утворюються в інтересах або голови громади, або наближених до керівництва громад осіб, які з приватних інтересів формують склад громади, нехтуючи потребами та можливостями громад. Такий стан характерний для місць, де функціонують стратегічно важливі підприємства. У результаті такого необ'єктивного розподілу територій громад їх мешканці, які сподівалися на позитивні зміни, натомість отримали ситуацію, гіршу за попередню. Такі дії спричиняють невисоку бюджетну спроможність громад, а з цього випливає неконкурентність та, як результат, від'їзд молодого покоління з

громади і швидке старіння населення в ОТГ. Або ж має місце катастрофічно високий рівень корумпованості громади та відсутність інтересу обраного місцевого самоврядування до розвитку власної громади.

І, на жаль, у наведеному дослідженні Центру Разумкова лише 14,4% вказали, що децентралізація здатна відкрити нові можливості впливу на владу. Такий низький показник повинен стати для місцевої еліти тривожним знаком та у перспективі змусити її таки дослухатись до населення [140].

Отже, якщо на початку впровадження реформи децентралізації локальні та регіональні еліти намагалися об'єктивно відображати інтереси суспільства, то на сьогодні цей процес є зворотнім. Місцева та регіональна еліта для більшості населення поступово займає позицію опонентів. Показовим є той факт, що під час місцевих виборів 2020 року, які проходили вже за умов створення ОТГ по всій країні, регіональна та місцева еліти трансформувалися в головного «вигодонабувача» перетворень. Як зазначають експерти, ця тенденція стала одним з непрогнозованих ефектів від реформи децентралізації.

Посилення впливу регіональних еліт на місцеву політику через незавершення децентралізації призводить до розвитку та закріплення регіональних політичних режимів. У науковому просторі це явище характеризується найчастіше як «субнаціональний політичний режим». Дослідженням даного вектору в українській політичній науці активно займається В. Гнатюк. На основі синтезу низки поглядів інших вітчизняних науковців на цей процес дослідник зазначає, що це «конфігурація владних сил у субнаціональній одиниці, який постає як даність через циклічне функціонування інституту місцевих виборів» [26, с. 48-49]. Розглядаючи ж іноземні дослідження, В. Гнатюк наголошує, що досліджуваний процес є ширшим, і як результат зазначає, що це територіальний спосіб організації влади через систему акторів та політичних інститутів, які уособлюють владний контекст та здійснюють управління більшістю/всіма політичними процесами на цій території завдяки ресурсам різного роду, що їм підконтрольні [27, с. 131]. У контексті нашого дослідження ми сприймаємо регіональний політичний режим як політичне

явище, яке зумовлене сукупністю зовнішніх (загальнополітична тенденція в країні, політична система країни, нормативно-правове забезпечення, виборча система та ін.) та внутрішніх (регіональна особливість – політична, культурна, історична, географічна, інфраструктурна та ін.) факторів, які у підсумку формують унікальний спосіб організації влади в залежності від особливостей діяльності регіональної політичної еліти.

Завдяки реалізації основних принципів децентралізації вплив державної влади на регіони (а також райони та окремо ОТГ) є непрямим. У таких умовах регіональні групи впливу формують «політичну надбудову» для розвитку регіональних політичних режимів, які реалізуються завдяки формуванню та функціонуванню локальних/регіональних партійних проєктів.

На сьогодні перспектива розвитку й функціонування регіональних еліт та, відповідно, самих регіонів в умовах децентралізації не є чітко окресленою, а тому виокремлюють декілька варіантів розвитку подій.

Одним з більш-менш вірогідних варіантів є так зване «наведення порядку» центру в регіонах. Основними засадами реалізації цього варіанту є протистояння центрального керівництва та регіональних груп впливу. Регулювання виборчого й партійного законодавства може стати основним інструментом вирішення кадрового питання у регіонах. До крайніх методів «наведення порядку» у регіонах належить застосування силових структур. Але варто зазначити, що такий варіант є можливим за умови рішучості й здатності центральної влади реалізовувати такий сценарій. Але навіть його реалізація навряд чи погіршить стан регіональних груп впливу, а, скоріше, навпаки, зганьбить імідж центрального керівництва, зробивши його антидемократичним. Це зумовить вихід регіональних груп впливу на національний рівень в якості опозиції до центральної влади. У розрізі таких подій можливим є формування міжрегіональних союзів та об'єднання їх сил у політичну партію. Тобто діяльність центрального політичного керівництва може виступати стимулюючим фактором для розвитку горизонтального міжрегіонального діалогу. Сформульований спільний порядок денний колаборації регіональних

еліт з різних регіонів дає підстави для появи нових політичних лідерів, які мають політичні амбіції та у перспективі стають альтернативою для правлячих сил. Але варто розуміти, що така інтеграція регіональних сил до центральної політики реалізується через взаємозв'язок з олігархічними та адміністративно-бюрократичними групами. Реалізація такого сценарію є руйнівною, тому що створює загрозу національній безпеці країни. Цей сценарій має сумнівний характер через шкоду національним інтересам країни [134, с. 67].

Звісно, якщо видалити олігархічний компонент, то такий сценарій має більш оптимістичний варіант розвитку. Але все одно, утворення міжрегіональних політичних союзів буде здійснюватися на засадах географічної близькості регіонів/областей, тому може виникнути інша проблема: знову буде спекулюватися тема регіонального поділу країни за вже відомим нам принципом «Захід-Схід», тому розвиток подібного сценарію теж не є оптимістичним для нашої країни, коли потрібна взаємна інтеграція регіонів, а не навпаки.

Наступним ймовірним сценарієм є «реінтеграція» регіонів та їх еліт у загальноукраїнське політичне поле. Цей сценарій передбачає пошук площин для розвитку діалогу між державою та регіональними групами впливу, на засадах чого повинна сформуватися узгоджена політика місцевого (регіонального) та державного керівництва щодо подальшого розвитку регіону. Не дивлячись на інституційну несумісність державного апарату та регіональних груп, їх (регіональне) визнання як фактичною та спроможною силою повинне стимулювати сторони до пошуку механізмів співпраці. Тонка майстерність політичного центру в галузі комунікації та стратегічного розвитку може відновити інтерес у регіональних еліт до амбіцій щодо всеукраїнського розвитку [134, с. 68].

Цей сценарій є найбільш балансоутворюючим для розвитку країни у подальшому. Саме сприйняття державою кожного регіону та її представників на засадах пріоритетності й унікальності здатне сформувати взаємовигідні відносини на благо розвитку як держави, так і регіону в цілому.

Третій сценарій розвивається на засадах врахування існуючих поточних тенденцій та екстраполювання їх у майбутнє. Його реалізація має на увазі такі напрямки, як:

1. Посилення впливу регіональних еліт і, відповідно, поява чітко окреслених суперечностей між регіонами та державою. Розвиток цього напрямку є ймовірним у разі збереження реформи децентралізації у тому вигляді, у якому вона зараз є, слабкої регіональної політики центру та послаблення всеукраїнських політичних партій;

2. Фактична підміна державного порядку (виконання законів, постанов і т.д) на місцевому рівні, діяльність неформальних та неінституційних регіональних груп впливу, які формують порядок денний та приймають рішення поза законодавчими процедурами і реалізують їх з використанням органів самоврядування та (частково) державних інституцій. Послаблення центральної влади призведе до того, що регіональні еліти на свій розсуд вирішуватимуть питання державного значення, тим самим формуючи свою діяльність на засадах так званої «клаптикової структури» держави;

3. Так зване «капсулювання» регіонів. Мається на увазі, що конкуренція між регіонами зводиться до мінімуму, що сприяє формуванню монополізації всередині регіонів [134, с. 67].

Щодо вказаних сценаріїв, варто зауважити, що у сучасних політичних реаліях ці напрямки можуть спрацювати як окремо, так і в поєднанні, утворюючи нові альтернативні варіанти, які можуть нести як загрози, так і перспективи. Отже, для недопущення критичних сценаріїв розвитку взаємодії центральне керівництво повинно завершити реформу децентралізації та унормувати правила щодо особливостей співробітництва центрального керівництва та регіональних еліт. А основним завданням регіональної політики є об'єднання регіональних груп впливу на рівні країни та створення таких умов, які б унеможливили розвиток федералізації на території України. Це завдання повинно стати основним для профільних комітетів і міністерств, що вимагає корекції розвитку регіональної політики на основних напрямках.

Процес налагодження відносин між регіонами й центральною владою в умовах децентралізації повинен носити комплексний характер та включати в себе засади реконструкції та модернізації, налагодження політичної й громадської комунікації, ефективної інформаційної політики, міжрегіональної економічної, політико-партійної інтеграції та стратегічного планування.

На думку експертів, модернізаційний компонент має відбутися на засадах визнання регіональних груп як неформального інституту регіональної політики. Цей процес повинен супроводжуватися дослідженням особливостей функціонування та специфіки роботи регіональної еліти і враховувати особливості політичного режиму кожного з регіонів. Це дозволить сформувати відносини на основі довіри, відкритості та демократизму, що, у свою чергу, забезпечить специфічний та унікальний розвиток регіонів з розумінням того, що вони є потрібними для держави [134, с. 65].

Як ми вже зазначали, основними представниками інтересів регіональних еліт на рівні області є регіональні чи локальні політичні партії, тому налагодження політико-партійної діяльності в регіонах є необхідним та обов'язковим. Основним завданням у цьому напрямі є пошук механізмів для посилення інституційної ролі регіональних партій. Для цього варто стимулювати розвиток партійної діяльності на локальному та регіональному рівнях. На нашу думку, держава повинна забезпечувати як теоретичну (навчання, тренінги), так й інтелектуальну підтримку партійних організацій.

У рамках проведеного експертного опитування актуалізовувалося також і питання щодо ролі політичних партій місцевого та регіонального типу. Питання до експертів виглядало так: *«Наскільки доцільною є реалізація партійних проєктів регіонального (місцевого) типу в умовах децентралізації влади?»*. Це питання викликало у експертів жвавий інтерес. Спершу розглянемо думку Т. Лукері, експертка зазначає, що «Вибори 2020 р. позначили тенденцію до радикального зниження актуальності національного порядку денного на рівні регіонів. І вони не мають мети виходити на національний рівень, проте значною мірою можуть контролювати ситуацію на місцевому рівні. Це можна

підтвердити тим, що на місцевих виборах 2015 і 2020 рр. в жодній обласній раді не було «партії більшості». Зросла кількість локальних партій, що брали участь в місцевих виборах – у 2015 р. таких партій було 39, а в 2020 р. – 71. Однак відсутність системної партійної роботи з розвитку місцевих структур може призвести до зворотного результату, пошуку центральною владою «домовитись» з регіональними чи локальними політичними партіями». Як бачимо, робиться акцент на тому, що реформа децентралізації вплинула на формування партійних проєктів на регіональному/місцевому рівнях. Така відповідь дозволяє припустити, що подібного роду партії є ефективними лише на відповідному рівні, але за певних умов ці партії можуть стати інструментом впливу всеукраїнських партій на локальні громади [116].

Про вплив всеукраїнських відомих партій на подібні партії регіонального типу говорить і А. Ткачук: «Оскільки партії у нас на національному рівні толком не мають і не будують структури, то по суті йде продаж франшиз національних партій на місцевому рівні. Це говорить про формування політики на місцевому та регіональному рівні під якимись політичними знаменами. З іншого боку, якщо структурованість і прив'язки до територій ми отримали, то в обласних радах не представлена абсолютна більшість територіальних громад області. У великих ОТГ, де партійна система запроваджена, не представлена більшість територіальних спільнот ОТГ. Це погано, тому що це розмиває спільноту, це розмиває довіру». Як бачимо, роль та ефективність політичних партій регіонального/місцевого рівня зводиться до особливостей виборчої системи та до питання, наскільки взагалі сучасні політичні партії є ефективними. Адже може виникнути ситуація, коли партія місцевого типу, зі своїми лідерами, повністю підпорядковується якійсь національній партії із низьким рівнем підтримки. Тоді може виникнути конфлікт інтересів: чому інтереси однієї, непопулярної партії поширюються на місцевому рівні за рахунок впливової партії місцевого/регіонального типу?

Інші експерти у відповідях акцентували увагу на ролі ідеології політичних партій та їх ефективності. Так, А. Козирєв зазначив, що «В нас немає чіткої

ідеологічної структури. Ліві – праві. Капіталісти там, більшовики. Регіональні партії, ну дивіться, є та сама Америка, є федеральна влада, є регіональна влада. Я не бачу зараз, якщо казати про держапарат і економіку та децентралізацію. Але політично я би об'єднував країну. Я просто став депутатом майже отакої партії, яка навіть в обласному центрі не набрала, але в Кам'янці-Дніпровці взяла, в Дніпрорудному взяла. Тобто всі ці локальні бренди, вони наразі лише бренди, а не ідеологія. Немає у нас партій, які там враховують ідеологію Запорізького краю. Ну от у нас був «Наш край», чим він ідеологічно підтримував Запоріжжя? Чим? Якщо його перечитати, там нічого немає. Взагалі. Тобто я не бачу якоїсь користі від містечкових партій» [116].

Трохи відрізняється думка А. Ашурбекова, який зазначає, що «Я впевнений, що в умовах децентралізації та нинішньої політичної конфігурації тенденції на кшталт, знаєте, партія Донецького краю, партія Запорізького краю, такі проекти насправді не будуть мати на сьогодні поки що великого успіху. Успіх будуть мати якісь локальні речі, базуючись на локальних успіхах. Чому там, умовно кажучи, Команда С. Мінька мала підтримку в районній раді, в міській раді, тому що був успішний приклад Мелітополя. Аналогічна участь з Буряком: є відносно стабільна ситуація в Запоріжжі, і вони мали підтримку в громадах біля Запоріжжя. Тобто це все базується на соціально-економічному порядку денному і плюс на захисті своїх інтересів». На основі двох останніх коментарів можемо зробити проміжний висновок, що сучасна партійна система потребує більшого ідеологічного наповнення для того, щоб політична партія, відповідно до її сутності та особливостей, відігравала якусь вагому роль на політичній арені. Щодо питання актуальності та доцільності партій місцевого/регіонального характеру, зауважимо, що в умовах децентралізації, коли ОТГ наділені значними повноваженнями, існує запит на діяльність локальних місцевих партій. Під питанням, звісно, залишається роль партій регіонального типу. Адже, як наводиться в одній із відповідей, є партії, які ніби позиціонують себе як регіональні, але в якісному аспекті ця партія нічого не зробила вагомого для регіону і по факту була лише регіональною франшизою

більш відомої партії на всеукраїнському рівні. Щодо ідеологічного сегменту партійної діяльності, то це питання відкрите [116].

Тому для ефективної діяльності політичних партій регіонального чи локального типу необхідною є умова бути відповідною до регіонального чи локального політичного простору та враховувати ці територіальні особливості у своїй політичній діяльності. Для партій регіонального типу, щоб залишатися в рейтингу підтримки, необхідним є: 1) врахування специфічних характеристик регіону в партій діяльності; 2) контроль за трансформацією суспільної свідомості стосовно базових регіональних цінностей; 3) здатність відповідати на виклики, які є характерними для даного регіонального простору [201].

Отже, політичне структурування суспільства завдяки регіональним та локальним партіям було б альтернативним варіантом неформальних регіональних структур. На жаль, партійна політика в країні слабка. Але у перспективі саме розвиток регіональних партій та вихід їх на національну політико-партійну арену могли б забезпечити вирішення проблеми регіонів.

Щодо стратегічного блоку, то після початку впровадження адміністративно-територіальної реформи децентралізації у політичних, управлінських та наукових колах ведеться дискусія щодо впровадження двопалатного парламенту. Це питання актуалізується у зв'язку з посиленням ролі в регіонах регіональних груп впливу. Отже, рішення варто шукати за межами традиційних політичних інститутів. Основний напрямок – це формування умов для представництва інтересів регіонів на рівні державної політики. Вважаємо, що це повинно стати одним з основних завдань децентралізації. Оскільки регіональні еліти є неформальними, центральна влада повинна їх включити до процесу взаємодії. Одним із варіантів є запровадження другої палати парламенту. Основним контраргументом цієї ідеї є порівняння з федералізмом. Але, якщо враховувати досвід країн ЄС, то двопалатний парламент успішно працює і в унітарних країнах – Франції, Польщі, Італії. Основне завдання реалізації цієї ідеї полягає у забезпеченні репрезентативності та високого рівня представництва інтересів регіонів на національному рівні. Це дозволить

інституалізувати регіональні групи впливу, тим самим створити сталий орган регіонального представництва та узгодження інтересів регіонів на рівні держави [134, с. 74].

Вище було зазначено, що до регіональних груп впливу, у тому числі й до місцевої влади, спостерігається значно вищий ступінь довіри, ніж до центральної влади. Якщо переглядати результати соціологічних досліджень літа 2021 року, то має місце певний контраст, а саме: рівень довіри до ОМС складав приблизно 43%, тоді як рівень довіри до Президента України становив 27%, а до ВРУ – нижче 20% [49].

Конфліктогенна ситуація між центральною владою та ОМС виникає не лише з приводу бюджетних та політичних питань, а також внаслідок тих подій, що стали на повістці дня буквально нещодавно. До таких можна віднести усі проблеми, які виникли з початком пандемії коронавірусу та повномасштабної війни в Україні, а саме: перекладання відповідальності центральною владою на ОМС за впровадження карантинних обмежень, зростання тарифів на опалювання, гарячу воду й енергоносії та формування думки, що місцеве самоврядування повинне фінансувати ЗСУ. Таким чином, бачимо, що конфлікти розгортаються саме в цьому напрямку, прикладом є конфлікт центральної влади з мером Києва В. Кличком через те, що він займає одночасно дві посади, а саме: демократичним шляхом отриману посаду міського голови та одночасно голови КМДА. Конфліктна ситуація виникла і у мера Чернігова В. Атрошенка через обшуки в комунальних підприємствах міста, розпочаті СБУ та Національною поліцією [194, с. 35; 101].

На основі розглянутої специфіки розвитку регіоналізму в умовах децентралізації влади доцільно звернути увагу на його особливості у попередній період. Дослідниця трансформації регіоналізму в Україні І. Дегтярьова виокремлює такі етапи його розвитку: 1) виникнення ініціативних груп в регіонах, які здатні артикулювати інтереси регіону, датується 1991 роком; 2) 1992-1993 роки – утворення інституціоналізованих регіональних політичних об'єктів; 3) наступний етап, логічний для новітньої історії України, позначається

легітимацією політичних регіональних об'єднань, що співвідноситься з виборами 1994 року; 4) період затухання, або латентної фази регіоналізму, що датується 1995-2000 рр.; 5) період 2001-2003 рр., коли регіоналізм використовують політики, а саме міжрегіональну нерівномірність розвитку та суперечності, заради досягнення власних політичних амбіцій, та 6) датується з 2004 року і характеризується як активізація регіональних рухів [37]. Оскільки науковиця проводила дослідження у 2009 році, можна продовжити логічну побудову до сьогодення. Отже, 6 етап тривав до 2009-2010 рр., наступний етап – це 2010-2013 рр., який характеризується паузою, викликаною авторитарним режимом В. Януковича. А ось 8-й етап розпочався з 2014 року і був зумовлений появою розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Але певні прихильники як у науковому, так і в політичному середовищі зазначають, що потенційно наступним етапом регіоналізму може стати затвердження на законодавчому рівні можливості укрупнення (об'єднання) областей на засаді політичної, економічної, культурної близькості.

На нашу думку, український регіоналізм в умовах децентралізації влади на сьогодні лише починає свій шлях. Впровадження реформи місцевого самоврядування активізувало партійний інтерес на місцях як загальновідомих політичних партій, так і політичних партій регіонального та локального типу. Щодо цього процесу існує декілька точок зору. З одного боку, завдяки реформі політична влада стала ближчою до суспільства, а з іншого – значна кількість партій сприяє дезорганізації політичного простору в межах регіону та ОТГ. Відповідно, неоднозначною є активізація політичної ролі регіоналізму, бо, знову таки, з одного боку, є загроза виникнення надмірної регіоналізації, яка може призвести до негативних тенденцій (сепаратизм, іредентизм), а з іншого боку, регіоналізм може вивести на новий якісний рівень розвитку як регіони, так і ОТГ. Ключовий фактор тут належить суспільству – наскільки воно готове і спроможне впливати на даний процес.

Щодо майбутнього українського регіоналізму, то зауважимо, якщо на меті стоїть збалансований стратегічний розвиток регіонів, орієнтований на підвищення якості життя, то необхідно усвідомлювати всю складність цієї процедури та осмислювати її як громадянським суспільством, так і владними колами різних рівнів.

На основі розглянутого можемо зазначити, що політологічний аналіз трансформації регіоналізму в умовах децентралізації влади певною мірою заснований на виборчому компоненті, який визначає особливості політичних еліт і формує засади внутрішньої регіональної конкуренції.

Щодо виборчого компоненту, то останні місцеві вибори (2015 та 2020 років), які відбувалися на засадах децентралізованої системи місцевого самоврядування, продемонстрували запит з боку суспільства на активну діяльність та функціонування регіональних політичних сил, що представлені у вигляді політичних партій, які функціонують зазвичай у межах або мікрорегіону (політична партія, яка висувається на виборах та отримує значну підтримку в одній чи декількох ОТГ), або регіону в цілому (представники партії балотуються та отримують посади як у мікрорегіоні, так і на обласному рівні). Вважаємо, що ця тенденція зумовлена як зниженням рівня довіри до загальнонаціональних партій (що представлені у ВРУ), так і є наслідком реформи місцевого самоврядування та впровадження процесу децентралізації, який передбачає перерозподіл владних повноважень на користь місцевого самоврядування. Усвідомленість регіональною владною елітою позитивних сторін реформування та обізнаність щодо специфіки місцевого/регіонального рівня розвитку сприяла поширенню такої тенденції.

Зауважимо, що зазначена тенденція може сприйматися як позитивно, так і негативно. Все залежить від того, наскільки центральна влада готова взаємодіяти з регіонами та відповідати на ті чи інші регіональні виклики.

Негативний сценарій зумовлений відсутністю законодавчих трансформацій у напрямі чіткого розподілу повноважень регіонального (обласного та районного) рівнів влади, ігнорування потреб та запитів регіонів

взагалі, ігнорування потреб одних регіонів на користь інших, відсутність комплексної комунікаційної складової взаємовідносин. Така діяльність несе загрозу підриву засад національної безпеки, що у свою чергу може призвести до розпаду держави на підставах міжрегіональних чвар та неконтрольованої самодіяльності регіональних еліт.

Реалізації позитивного сценарію сприятиме своєчасна виважена законотворча діяльність, цілеспрямована та комплексна регіональна політика, а також постійний діалог між владою та регіональними елітами, коли розвиток кожного регіону країни стане основним пріоритетом для держави.

Отже, політичну трансформацію у регіонах та зміну векторів політичного впливу в умовах децентралізації влади було пов'язано з розробкою регіональних партійних проєктів, посиленням ролі місцевих і регіональних політичних еліт та їх взаємодією з центральною владою.

2.3. Громадськість як суб'єкт розвитку регіоналізму в умовах децентралізації

Ефективне функціонування регіонів залежить від системних трансформацій, які відбуваються на рівні громад. Комплексний характер реформи спричиняє трансформацію суспільної свідомості, адже громадськість усвідомлює важливість своєї участі в управлінському процесі. Успіх впровадження та ефективність реформи децентралізації також залежать від того, наскільки суспільство розуміє сутність, особливості та інструменти реформи. Простежується трансформація сприйняття від «технократичного» до інтегрального розуміння функціонування ОМС та їх вагомості ролі у розвитку регіонів і країни у цілому. Перший етап реформи є фундаментальним у розвитку децентралізації, тому що саме у цей час відбувався процес утворення громад та з'явилася можливість вертикальної й горизонтальної координації управління регіональним розвитком. Саме це дало можливість посилити дієвість ОТГ та регіонів, поширити ідею стратегічного, фінансового та організаційного розвитку і відповідного інструментарію для розвитку громад і регіонів. Отже, реформа

децентралізації повинна не лише змінити адміністративно-територіальний устрій, зробивши його більш доцільним та раціональним, але й сприяти мобілізації громадської свідомості з точки зору розуміння пріоритетності розвитку громади та регіону.

Оскільки реформа децентралізації має комплексний характер, вона повинна стати ключовою у досягненні низки цілей, що призведе до трансформації суспільної свідомості. До таких цілей належать: 1) трансформація принципів суспільного розвитку; 2) вмотивованість представників ОТГ до кращого розвитку; 3) економічний розвиток ОТГ залежить від грамотного розпорядження наявними ресурсами; 4) сприяння розвитку місцевого бізнесу та поширення приватного партнерства як між громадами, так і на міжрегіональному рівні; 5) інклюзивність місцевого розвитку; 6) колективна ідентичність мешканців ОТГ; 7) активна співпраця представників ОМС з населенням громади, 8) долучення ОТГ до прийняття рішень загальнорегіонального значення; 9) у перспективі капіталізація людських ресурсів за умови розвитку соціального капіталу громади; 10) розвиток локальної мережі взаємодії (протидія олігархії); 11) демократичні принципи в місцевому самоврядуванні; 12) «м'яка» та ефективна субсидіарність; 13) раціоналізація управління земельними ресурсами та майновим фондом громад; 14) розвиток стратегічних засад місцевого та регіонального розвитку [43, с. 99-110].

Ця сукупність цілей надасть максимально широку можливість для ефективного місцевого та регіонального розвитку. Зазначені компоненти дозволять вивести місцевий та регіональний розвиток на новий якісний рівень, а загалом це продемонструє важливість кожного компоненту як складника комплексного розвитку громади.

Суспільна інформатизація та активні політичні трансформації у країні зумовили зростання соціальної активності (у порівнянні з першими роками Незалежності України). Активно розвивається громадянське суспільство, яке готове ініціювати проекти з розвитку громади та регіонів і брати

відповідальність за їх реалізацію й результати. Така активізація формує суспільний запит на формування партисипативних регіональних громадських інститутів для розвитку громади та регіону [43, с. 99-110].

На сьогодні в українській управлінській сфері передбачено питання залучення суспільства до процесу прийняття рішень та розробки стратегії розвитку громади. Це зумовлено тим, що ОМС та місцеві органи виконавчої влади зобов'язані взаємодіяти не лише між собою, а й з громадою (у тому числі – організаціями громадянського суспільства). Така співпраця дозволяє досягнути ефективного задоволення та захисту її інтересів. Цей процес базується на низці нормативно-правових актів, а саме: Законі України «Про звернення громадян» (1996), Законі України «Про доступ до публічної інформації» (2011), Постанові Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Постанові Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 №976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [101]. Кожен із зазначених документів так чи інакше впливає на процес взаємодії населення з місцевою владою.

Сучасний етап взаємодії та залучення населення не обмежується лише нормотворчими документами. Фахівці у сфері комунікації виокремлюють інструменти та форми взаємодії влади й громадськості на місцевому рівні. Основними інструментами є: 1) місцевий референдум; 2) громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади; 3) консультації з громадськістю; 4) громадські ради; 5) загальні збори громадян за місцем проживання; 6) органи самоорганізації населення [197]. Ці інструменти зазвичай належать до механізмів формування традиційної демократії. У сучасному світі для того, щоб демократичний режим як інструмент управління ставав більш ефективним, популярним стає дорадницький підхід в організації консультацій з громадськістю у територіальній громаді. Він є однією з форм демократії, відповідно до якої процес обговорення є ключовим під час прийняття рішення, виступаючи основним джерелом легітимності. Виокремлюють декілька форм

дорадчих заходів: 1) групові обговорення («світове кафе»); 2) дружня бесіда (фокус-група); 3) вуличне опитування; 4) дослідницька прогулянка; 5) дослідницька фотовиставка; 6) майстерня ідей (воркшоп); 7) відкрита зустріч (таун-хол); 8) документальна вистава з обговоренням та ін. [162, с. 17].

Як бачимо, осучаснення процесу залучення громадян до процесу прийняття рішень набуло нетрадиційних форм як для управлінської сфери. Вважаємо, що такий підхід сприятиме більш ефективному залученню населення до прийняття стратегічних рішень розвитку громади.

Не менш важливим є розвиток мережевої комунікації, яка допомагає активно вирішувати проблеми громади самостійно; цей напрямок активізувався через поширення ролі інтернет-комунікацій і, як наслідок, це допомагає значно швидше оволодіти організаційними інструментами розвитку ОТГ. Такі можливості сприяють тому, що ОМС може зробити управління громадою більш інклюзивним і забезпечити консолідовані інтереси територій та прозорий регіональний розвиток. Отже, впровадження реформи децентралізації і розвиток громадянського суспільства дають підстави вважати громади суб'єктами прийняття рішень. Вважаємо, що суб'єктність громад дає потужний імпульс для територіального й регіонального розвитку.

Ті громади, які лише набувають ознак спроможності, схильні розробляти та впроваджувати нові ідеї й ефективні моделі розвитку ОТГ. Патерналістські настрої для них не характерні, громади вважають, що влада не повинна обмежувати розвиток громади. Такі умови надають можливість втілювати у життя ресурсоутворювальну стратегію. Основним завданням громад є генерування такої кількості ресурсів, які б допомогли досягти стратегічних цілей. Але такі громади частіше за все у гонитві пошуку ресурсів зациклюються на внутрішніх проблемах. У таких умовах виникає потреба у збалансованій регіональній політиці, без якої деконцентрація повноважень може викликати зростання територіальної диспропорційності.

Але простежуються і гальмівні фактори у цілепокладанні громад. Найбільш поширеною проблемою є брак управлінських компетенцій. Окрім

цього, новостворені громади стикаються з низкою проблем, а саме: 1) внутрішні пріоритети розвитку занижуються, як мінімум – це вирішення соціальних питань, як максимум – дорожня інфраструктура (такі зміни не приводять до якісного розвитку, для подальшої перспективи розвитку громади варто шукати ресурси поза ОТГ); 2) стратегування носить формальний характер, що зумовлено браком знань та культури у галузі стратегування (стратегічні плани мають обмежений характер, мають на меті лише отримання фінансування на прямі проєкти, які не приносять ресурси для розвитку громади або мають лише системний ефект); 3) територіальна автаркія, викликана неефективністю рішень ОМС, зумовлена низьким рівнем довіри між територіальними спільнотами, низький рівень інформаційної циркуляції, відсутність міжмуніципальної співпраці; 4) низька або обмежена спроможність ОТГ (причиною є централізованість важливих процесів або повільний рівень впровадження секторальної децентралізації); 5) відкриті або латентні внутрішні конфлікти між громадами зумовлені занадто великим впливом (пресингом) регіонального олігархату, формуванням «місцевого олігархату», внутрішнім дисбалансом розвитку громад [43, с. 99-110].

У загальній сукупності всі ці фактори сприяють тому, що реформа місцевого самоврядування та її основний процес – децентралізація – дискредитується місцевими владними органами в очах мешканців громад, що у свою чергу демотивує населення до суспільного внеску в розвиток ОТГ та, відповідно, регіону, адже саме ОТГ виступають структурними складовими регіону.

Як демонструє вже наявний досвід, середньостатистичні спроможні громади базують свій розвиток на традиційних моделях з оптимізацією наявних ресурсів. Такі громади не ініціативні, пасивні, виступають частіше як реципієнти політичних рішень «згори». Частіше за все мотивація до диверсифікації джерел існування відсутня, як і впровадження інновацій в управлінні. Характерним є патерналізм, а планування й стратегування носять умовний характер, при якому

стратегія використовується як організаційний план для регулювання наявних ресурсів, що не передбачає структурних змін.

Як бачимо, формування суб'єктності громад та, відповідно, регіонів можливе лише за умови залучення суспільства до процесу прийняття рішень. На жаль, простежується тенденція, коли населення громад частіше лише критикує місцеву владу, а не бере участь у виважених обговореннях щодо подальшої стратегії розвитку. Ця проблема яскраво проявляється і під час виборів. Це зумовлено тим, що коли у країні проходять вибори до центральних органів влади (вибори Президента та парламентські вибори), відсоток тих, хто взяв участь, є значно більшою, ніж під час місцевих виборів. Це, у свою чергу, утворює певну парадоксальну ситуацію, сутність якої полягає у тому, що більшість важливих рішень приймають саме представники місцевого та регіонального рівнів (ОТГ, районна та обласна ради), але водночас чимало виборців ігнорують місцеві вибори. Однією із причин цього може бути відсутність чіткого розуміння принципів поділу повноважень між рівнями влади та впливу їх рішень на життя суспільства. Також постає питання масштабності, коли під час виборів до ЦОВ суспільство почуває себе більш впливовим, оскільки вирішує долю усієї країни, а під час місцевих виборів має місце синдром меншовартості, що негативно впливає на формування легітимних органів влади у регіоні. Але, тим не менш, будь-який вибір та рішення – це про відповідальність населення перед самими собою за вибір чи просування того чи іншого кандидата, за стратегічно важливі ідеї розвитку громади/регіону.

Суб'єктний характер ОТГ надає можливість розвивати ефективно управління саме з нижнього рівня, через поширення партнерства громад з бізнесом. Розвиток відносин громад з бізнесом зміцнює рівень соціальної відповідальності бізнесу, який збільшує інвестиції у розвиток громади. Таке партнерство громади та бізнесу формує соціально-інтегральний капітал території, що стає засадами для розвитку позитивної самоідентифікації громад. Але, на жаль, партнерство громад та бізнесу може опинитися під загрозою через різного роду конфлікти. Одним із чинників конфлікту може стати надмірна

суб'єктизованість громади через прагнення ОМС отримати більше ресурсів для поширення впливу на соціально-відповідальний бізнес, через накладення обтяжливих обмежень. Сприйняття таких обмежень бізнесом залежить від рівня територіальної ідентичності цього бізнесу [43, с. 99-101].

Варто зауважити, що формування й розвиток таких конфліктів в Україні пов'язані з особливостями децентралізації, а саме: 1) бізнес не є цільовою групою децентралізації, через це ОТГ не мають чітких та унормованих зобов'язань перед бізнесом; 2) інституціоналізація громади як впливового суб'єкта, яка робить відчутною детінізуючу роль ОТГ; 3) громади стають спроможними конкурентами неідентифікованих місцевих олігархів щодо можливих ресурсів. Іншим джерелом конфлікту інституціоналізованого ОМС ОТГ та рештою громади є те, що вона залишається об'єктом, а не суб'єктом територіального розвитку. У таких громадах панівними є патерналістські настрої, які заперечують суб'єктивність, що, як результат, обмежує розвиток громади, таким чином і виникає конфліктогенна ситуація, а саме: 1) вплив місцевих олігархів громади, які імітують демократичний характер самоврядування, з метою просування власних інтересів на засадах недобросовісної конкуренції; 2) використання ресурсів ОТГ в інтересах регіонального або районного рівня бізнесу, який негативно впливає на малий бізнес [43, с. 101-110].

Для того, щоб вийти із зазначених конфліктів, варто реалізовувати суб'єктивізацію громади на одній площині великого та дрібного бізнесів. Для цього слід створити умови для реалізації людського капіталу громади. Цей процес варто реалізовувати, лише коли місцева економіка вже диверсифікована та орієнтована на внутрішній розвиток, при цьому коли є можливість для ефективного використання людського капіталу, зокрема на смарт-спеціалізаціях. Допомогою у цьому буде: 1) прийняття вагомих рішень, що вирішують подальшу долю громади разом ОМС з бізнесом; варто зауважити, що ці рішення повинні прийматися на засадах прозорості; 2) партнерські відносини місцевої влади та бізнесу реалізуються на засадах публічного приватного партнерства;

3) створення спеціалізованих площин (бізнес-інкубаторів, індустріальних парків) для розвитку та реалізації бізнесу й стартапів; 4) створення та розвиток місцевих інституцій стратегування і планування (агенції місцевого/регіонального розвитку) [43, с. 99-110].

Отже, ефективність реформи децентралізації при реалізації наступного етапу повинна бути закріплена дієвістю громад на всіх шляхах розвитку секторальної (освіта, охорона здоров'я, громадська безпека, інфраструктура тощо) децентралізації. Під час реалізації секторальної реформи децентралізації варто враховувати регіональний та територіальний виміри. Це надасть нового змісту децентралізації та сприятиме комплексному територіальному розвитку. На сьогодні простежується інституційна недостатність для повноцінного розподілу адміністративних повноважень та компетенцій, тому варто почати реалізовувати інституційну модель співпраці між рівнями управління за умови збільшення повноважень у галузі секторальної децентралізації [173].

Для того, щоб посилити ефективність секторальної децентралізації, окрім виважених урядових та парламентських рішень, регіони та громади як окремі політичні й адміністративні актори повинні виконувати певну роль та низку завдань, а саме:

1. Формування локальних ринків праці, що спеціалізуються у регіоні;
2. Рушієм на попит виробництва є локальні інвестиції у підприємства на місцевому та регіональному рівнях;
3. Створення на регіональному рівні спеціального середовища для смартспеціалізації;
4. Створення та функціонування локальних інститутів розвитку;
5. Регіональний рівень концентрує та узагальнює специфічні проблеми розвитку регіону;
6. Залучення регіонів та ОТГ до компенсації та послаблення негативних наслідків структурної політики [43, с. 99-110]. Розуміння цих факторів та впровадження їх у практичне середовище здатне довести, наскільки ефективним може бути регіональний рівень прийняття рішень та, відповідно, спонукати до

активізації трансформаційних процесів, пов'язаних з децентралізацією. Одним із основних компонентів цієї трансформації може бути управлінська ініціатива, яка повинна бути узгоджена як суспільством (управлінська ініціатива може бути заснована на громадській думці), так і підтримана відповідним владним органом та поширена на територію відповідальності органу влади.

Як ми вище зазначили, регіоналізм та децентралізація тісно пов'язані з процесом глобалізації, тому врахування глобалізаційних трендів у розвитку громади буде не менш корисним для становлення ОТГ як актора політичного розвитку. Так політика громади здатна продемонструвати іноземним партнерам привабливість та ефективність реалізованих власних проєктів, ця спроможність підтверджує перетворення ОТГ на самостійних суб'єктів глобалізаційних процесів. Дієвість громад, які демонструють позитивну динаміку конструктивної співпраці з іноземними партнерами, показує, що громада здатна реалізовувати не лише успішні локальні проєкти, а й налагодити довготривалу співпрацю на міжнародному рівні. У контексті цього актуальним буде поширення в Україні транскордонного співробітництва між громадами й регіонами України, з одного боку, та адміністративними одиницями Центрально-Східних європейських країн. У цьому процесі громади виступають як точки локального соціально-економічного зростання та співробітництва. Таке міжмуніципальне партнерство є актуальним зі стратегічної точки зору, тому що західноукраїнські прикордонні території завдяки культурній та ментальній схожості з прикордонними країнами ЄС дають можливість громадам бути потужними та привабливими для реалізації масштабних міжекономічних проєктів. Не менш важливим є те, що такі громади є драйверами посилення євроінтеграції, отже, мають потенціал для розвитку транскордонної взаємодії за певними напрямками: 1) створені міжнародні кластери відкривають можливість практичного впровадження проєктів у різноманітних галузях: науковій, туристичній, природоохоронній та інших, які надають можливість для спільного просторового розвитку спільних прикордонних регіонів; 2) створення у прикордонних з ЄС регіонах «преференційних зон», що на практиці є інвестиційно привабливими

(наприклад, С(В)ЕЗ «Курортотополіс Трускавець», різні ТПР Волинської області) [43, с. 100].

Корисною ініціативою у напрямку розвитку транскордонних відносин буде популяризація потенціалу громад та регіонів за допомогою їх участі у програмах транскордонного співробітництва. Перспективним напрямком є освітня та наукова сфери, які зосереджені на дослідженні та вивченні спільних для транскордонних регіонів проблем. Громади можуть також відкривати інноваційні проєкти, що у перспективі може забезпечити розвиток транскордонних наукових та економічних взаємозв'язків, що надасть умови для наукового туризму для освітян, науковців та вузькогалузевих фахівців [43, с. 99-110].

Набуття суб'єктності та становлення ОТГ як актора політичного розвитку може повноцінно відбуватися лише за підтримки більшості населення, тому варто більш детально розкрити особливості сприйняття населенням регіонів України адміністративно-територіальної реформи децентралізації. За основу аналізу взято результати шостої хвилі всеукраїнського соціологічного дослідження «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування», проведеного у жовтні-листопаді 2021 року Київським міжнародним інститутом соціології. У цьому дослідженні у відсотковому значенні демонструється ставлення населення до тих чи інших питань. Розкриваються результати як у цілому по Україні, так і по макрорегіонах: Південь (Миколаївська, Херсонська, Одеська, Дніпропетровська, Запорізька обл.), Захід (Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Хмельницька, Чернівецька обл.), Схід (Донецька, Луганська і Харківська обл.) та Центр (Вінницька, Житомирська, Сумська, Чернігівська, Полтавська, Кіровоградська, Черкаська, Київська обл., м. Київ) [46].

Отже, одним з перших питань цього дослідження є «Як Ви вважаєте, потрібна чи не потрібна реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади в Україні, яка веде до збільшення повноважень і ресурсів на місцях?». Якщо порівнювати з 2015 роком, коли децентралізація лише починала

впроваджуватися, безумовно та скоріш потрібною її вважали 58,7% громадян. Згідно до даних, наведених у цьому дослідженні, простежується певне збільшення – до 62, 7%. Звісно, якщо переглянути дослідження минулих років, рівень підтримки сягав і 64%, а щодо відсотка тих, хто вважає, що децентралізація є безумовно непотрібною, то він коливається від 16,1% до 19,5%, у даному дослідженні цей показник дорівнює 16,6% [46, с. 26].

Як бачимо, відсоток тих, хто підтримує, збільшується, а наскільки великою є підтримка, вважаємо, залежить від внутрішньополітичної ситуації як у країні, так і в регіоні. Стосовно регіонального поділу, то більш потрібною вважають реформу децентралізації на Заході – 69%, а найменший показник на Сході – 57,4% [46, с. 28]. Така різниця, вважаємо, зумовлена тим, що на Заході країни реформа реалізується згідно з усіма можливостями громад, зокрема, враховує розвиток транскордонного співробітництва, що викликане близькістю до європейського досвіду самоврядування. Східні регіони потерпають від вагомого впливу з боку РФ, тому рівень сприйняття реформи нижчий, ніж на Заході. Щодо Півдня та Центру результат однаковий – 61.1% [46, с. 28].

Не менш цікавим є питання щодо можливих результатів реформи місцевого самоврядування та децентралізації. Було запропоновано певний перелік можливих змін, до яких включили: 1) зменшення корупції; 2) поліпшення якості та доступності послуг; 3) покращення благоустрою громад міст, сіл та селищ; 4) прискорення розв’язання конфлікту на Сході України; 5) підвищення професійності та ефективності влади; 6) відродження та розвиток України в цілому; 7) зменшення свавілля чиновників; 8) збільшення можливостей для простих громадян впливати на рішення влади, 9) збільшення доходів домогосподарств та 10) покращення зайнятості у громаді. Першим, що кидається в очі саме у регіональному аспекті, є те, що на Заході на зменшення корупції чекає 62,3%, а на Сході – 38,7% опитаних. Найбільший показник відносно запропонованих варіантів набрала позиція щодо зменшення корупції у всіх мікрорегіонах, окрім Сходу. А от найвищим показником на Сході є покращення благоустрою – 49% [46, с. 34].

Як бачимо, східний регіон України є специфічним, тут простежуються певні відмінності від інших регіонів: першочерговим завданням реформи децентралізації там вважають покращення благоустрою, потім – покращення послуг, а вже потім боротьбу з корупцією, у той час як у інших регіонах саме боротьба з корупцією є першочерговим завданням. Такі результати демонструють, що, зокрема, у Луганській та Донецькій областях настільки нерозвинене місцеве самоврядування та низька якість життя, що побажання покращення благоустрою є домінуючим. Або ж такий показник зумовлений неусвідомленням того, що більшість зазначених у переліку побажань можна вирішити саме завдяки відсутності корупції.

Оскільки самоідентифікація громад є одним з основних завдань реформи, то респондентам було задане відповідне питання. Отже, на питання «Як, на Вашу думку, реформа місцевого самоврядування та децентралізація може вплинути на збереження місцевої ідентичності (збереження Ваших традицій, ремесел, цінностей, інших важливих для Вас елементів сприйняття Вашої малої батьківщини)?» ствердні відповіді за регіонами розподілилися таким чином: Захід – 47,8%, Центр – 35,2%, Південь – 40,4%, Схід – 40,7% [46, с. 52]. Щодо результатів західних регіонів, то зрозуміло, що вони характеризуються високим рівнем самобутності, а тому більше здатні адаптувати реформу децентралізації до розвитку місцевої ідентичності. Низький результат у центральних регіонах, вважаємо, зумовлений тим, що ці регіони є наближеними до столиці, а тому вже знаходяться під впливом урбанізації, відповідно, розвиток самоідентифікації громад не є головним у порядку денному у цьому регіоні. Схожі результати на Півдні та Сході, а оскільки це у більшості своїй аграрні чи індустріальні регіони, то збереження самоідентифікації там знаходиться на опосередкованому рівні.

Головним ресурсом розвитку громад є її мешканці, а тому рівень задоволення від проживання в ОТГ є не менш важливим для розвитку громади. Тому у дослідженні є таке питання: «Чи подобається Вам жити у Вашому селі/селищі/місті?». Відповідь «так» у регіональному розрізі: Захід – 78,6%, Центр – 80%, Південь – 73,6%, Схід – 82,3% [46, с. 62]. Парадоксально, що саме

у східному регіоні країни люди чекають на покращення благоустрою від реформи децентралізації, відповідно, вони невдоволені існуючими умовами, але у той же час, на відміну від інших регіонів, відсоток тих, кому подобається там жити, є вищим. Щодо того, кому не подобається жити у цьому населеному пункті, то це Південь – 24,6% [46, с. 62]. Можливо, такий показник пов'язаний із специфікою регіону, села – це аграрні території, міста – індустріальні, а тому важко себе реалізувати в іншій сфері, звідси і високий рівень невдоволення від проживання у регіоні.

Ефективність реалізації реформи децентралізації залежить від якості роботи органів місцевого самоврядування. Тому логічно, що у процесі дослідження було задане питання оціночного характеру, а саме: «Оцініть, будь ласка, у цілому роботу органів місцевого самоврядування у Вашому населеному пункті». «Добре» оцінили роботу голови ОТГ на Заході – 45,7%, у Центрі – 37,7%, на Півдні – 44,4%, на Сході – 36%. «Ні добре, ні погано» оцінили наступним чином: на Заході – 31,2%, у Центрі – 30%, на Півдні – 23,7%, на Сході – 30,6%. «Погано»: на Заході – 13%, у Центрі – 18,7%, на Півдні – 14,3%, на Сході – 11,7%. Щодо тих, хто залишився, то вони «нічого не знають» про діяльність голови ОТГ або «важко сказати». Не менш вагому роль у житті ОТГ відіграє місцева рада, саме від ефективності прийняття рішень нею залежить майбутнє громади. Отже, результати щодо ставлення до місцевої ради у регіонах є такими: оцінку «добре» поставили на Заході – 39,7%, у Центрі – 31,2%, на Півдні – 35%, на Сході – 22%. Наступною є, відповідно, оцінка «Ні добре, ні погано», результати такі: на Заході – 35,4%, у Центрі – 31,9%, на Півдні – 26,8%, на Сході – 26,7%. Оцінку «погано» поставили: на Заході – 13,9%, у Центрі – 19,4%, на Півдні – 16,1%, на Сході – 10,9 % [46, с. 101]. Щодо цих результатів, бачимо, що в усіх регіонах більше третини населення позитивно оцінює роботу голови громади, звісно, простежується традиційний регіональний дисбаланс за вже названими причинами. Щодо оцінки «погано», то, як бачимо, тут найбільш вимогливими є представники центрального регіону країни, це, вважаємо, зумовлено тим, що представники центру найбільш наближені до столиці, рівень

життя трохи вищий, ніж в інших регіонах, а тому й запити до влади мають інший характер. Щодо оцінювання місцевої ради, то позитивні оцінки тут трохи нижчі, ніж щодо голови ОТГ, найменший відсоток позитивної оцінки «добре» у східному регіоні, але й негативна оцінка теж нижча. Але, на відміну від інших регіонів, у східному регіоні важко оцінити діяльність місцевої ради, це 30,8% (в інших регіонах коливається від 6 до 10%). Однією з причин є взагалі відсутність ефективності місцевих рад, які виконують лише символічну роль, без реалізації ефективного управління та комунікації. Це, вважаємо, є результатом російського впливу та переважання в депутатських колах східного регіону представників вже заборонених проросійських партій.

Основною метою впровадження реформи децентралізації є оптимізація державного управління та місцевого самоврядування, які повинні покращувати ситуацію в громаді та її населених пунктах. Отже, наступним питанням дослідження є: «Що, на Вашу думку, найбільше заважає покращенню ситуації у Вашому селі/селищі/місті? Оберіть до 5 відповідей, що найбільше підходять». Дослідниками було запропоновано близько 19 позицій, респонденти могли обрати до 5 відповідей. Виокремимо за регіонами п'ять позицій, які набрали найбільший відсоток. Отже, в усіх регіонах України перші три це: 1) загальна криза в Україні; 2) відсутність інвестицій та 3) кількість підприємств. Щодо наступних позицій, то у західних регіонах це: 4) співпраця влади і громади; та 5) спроможність депутатів. Щодо центрального регіону, то це: 4) співпраця влади і громади та 5) використання бюджету. У південному регіоні: 4) використання бюджету та 5) пасивність населення. Східний регіон акцентував увагу на 4) використанні бюджету та 5) спроможності депутатів [46, с. 112].

Отже, бачимо, що однією з поширених позицій є використання бюджетних коштів. Так, на сьогодні простежуються певні недоліки у функціонуванні фінансової децентралізації, це стосується як бюджетного наповнення, так і розподілу всередині громади. Стосовно пункту співпраці влади та громади, то налагодження комунікації між місцевою владою та населенням є одним з основних напрямків розвитку реформи децентралізації, саме від того, наскільки

якісно реалізується співпраця, залежить ефективність реформи децентралізації як в ОТГ, так і в регіоні. Південний регіон визначив одним із факторів пасивність населення, як знаємо, активізація громадського корпусу неодноразово доводила свою ефективність на користь розвитку громади. Отже, наступне питання розкриває, наскільки суспільство в регіонах готове до самоорганізації: «Чи підтримуєте Ви створення органу самоорганізації населення у межах Вашого населеного пункту?». Результати такі: на Заході України підтримують цю ідею 75,3%, не підтримують – 9,6%, 15,1% – важко відповісти. Щодо центрального регіону, то підтримують – 67%, не підтримують – 6,3%, важко сказати – 26,8%. Південний регіон: підтримують – 65,2%, не підтримують – 13,8%, важко сказати – 21%. Східний регіон: підтримують – 69,2%, не підтримують – 17,7%, важко сказати – 13,1% [46, с. 91].

Найнижчий відсоток у порівнянні з іншими зафіксовано у південному регіоні. Парадоксальним є те, що щодо питання, яке ми розглядали вище, саме даний регіон у п'ятірці основних факторів стримування розвитку зазначив пасивність населення, а відсоток щодо підтримки самоорганізації населення є дещо нижчим, на відміну від інших регіонів. Вважаємо, це зумовлено контрастним розвитком громад південного регіону: одні громади є більш розвиненими та спонукають до розвитку активності й відповідальності населення, в інших ситуація протилежна – населення взагалі не усвідомлює сутність та особливості реформи децентралізації, а тому живе сподіваннями, що «влада краще знає, що потрібно громаді». Також кидається в очі великий відсоток тих, кому «важко сказати» в центральному регіоні, вважаємо, це зумовлено тим, що більшість населення цього регіону більш активна в інших сферах життєдіяльності, тому доля громади не є першочерговим завданням у цьому регіоні через визначену вище специфіку.

Позаяк розглянуте дослідження було проведене напередодні початку повномасштабної війни, доцільно переглянути результати досліджень, що були проведені під час повномасштабного вторгнення. Зрозуміло, що з великою війною пріоритети змінилися як у пересічних громадян України, так і у

представників влади. Завершення реформи місцевого самоврядування відтермінувалося на певний час через зміну політичних пріоритетів. На сьогодні реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади реалізується більше в законодавчій сфері, де відбувається її розробка і вдосконалення.

У сьогоднішній особливої актуальності набуло питання здатності реформи адаптуватися до викликів, пов'язаних з повномасштабною війною. Розглянемо більш детально аналітичне дослідження Київського міжнародного інституту соціології «Місцеве самоврядування та територіальна організація влади в контексті широкомасштабного російського вторгнення» за період жовтня-листопада 2022 року. Оскільки обидва дослідження проводилися однією й тією ж дослідницькою організацією, то принцип опитування такий же, як і у попередньому дослідженні. Отже, одним з перших питань було «Чи потрібно продовжити реформу місцевого самоврядування та децентралізації влади?». 76,5% опитаних вважають, що реформу місцевого самоврядування та децентралізацію влади потрібно продовжувати, а 14% проти продовження реформи. У контексті регіонального поділу бачимо, що підтримка продовження реформи місцевого самоврядування та децентралізації є такою: Захід – 79,2%, Центр – 74%, Північ – 78,1%, Південь – 78,4%, Схід – 62,4% [107, с. 17].

Отже, простежується вже знайома нам тенденція значної підтримки реформи у західних регіонах та умовно незначної підтримки у східних регіонах. Такий відсотковий дисбаланс в умовах війни є обґрунтованим через те, що східні регіони постійно або періодично потерпають від ворожих обстрілів, тому для населення східних регіонів у пріоритеті будуть питання безпеки, а не питання місцевого самоврядування. Певним підтвердженням є значний відсоток тих, кому у східному регіоні «Важко сказати» щодо необхідності децентралізації, таких там 16,7%, у той час як в інших регіонах цей показник коливається +/-9%. Також майже п'ята частина опитаних представників східного регіону не підтримує продовження децентралізації – 20,9% [107, с. 17]. Цей показник зумовлений веденням як збройної, так і гібридної війни.

Одним із актуальних питань сьогодення є те, наскільки реформа децентралізації співвідноситься із викликами повномасштабної війни. Одним із питань дослідження було: «Яким є вплив реформи на можливості спротиву широкомасштабному російському вторгненню?». У регіональному сегменті результати такі: Захід: важко сказати – 16,5%, негативний вплив – 11,9%, немає впливу – 23,1%, позитивний вплив – 48,5%. Центр: важко сказати – 16,9%; негативний вплив – 11,1%, немає впливу – 19,7%, позитивний вплив – 52,3%. Північ: важко сказати – 17,7%, негативний вплив – 9,6%, немає впливу – 21,4%, позитивний вплив – 49,9%. Південь: важко сказати – 19,5%, негативний вплив – 10,8%, немає впливу – 20,0%, позитивний вплив – 49,8%. Схід: важко сказати – 26,8%, негативний вплив – 8,1%, немає впливу – 21,13%, позитивний вплив – 43,9% [107, с. 21].

Як бачимо, результати умовно однакові, і значна більшість в усіх регіонах наголошує саме на позитивному впливі реформи місцевого самоврядування та децентралізації у спротиві повномасштабному вторгненню. Вважаємо, це зумовлено тим, що українці бачать, як представники місцевого самоврядування відповідають на ті чи інші виклики, пов'язані з війною.

У контексті зростання ролі громади як вагової одиниці прийняття рішень та впливу на трансформацію й розвиток регіоналізму, а також відповідальності за відновлення країни після війни, за доцільне буде розглянути роль громади в ухваленні рішень щодо процесів відновлення. Згідно з результатами дослідження, приблизно 69-74% опитаних зазначають, що держава й громади повинні займатися відбудовою на засадах співпраці. Відповідно, є також певні коливання щодо того, що більша роль повинна належати державі, або навпаки – громаді. Найменший показник простежується щодо надання переваги винятково державі чи громаді.

Щодо особливостей регіонального погляду на визначення владного пріоритету у відбудові, то результати такі: 1) органи державної влади: Захід – 11,9%, Центр – 11,6%, Північ – 10,6%, Південь – 10,2%, Схід – 12,5% [107, с. 41]. Як бачимо, у цілому регіональні погляди щодо централізованої ролі державної

влади на процеси відбудови приблизно однакові. Вважаємо, що такий незначний відсоток демонструє, що суспільство готове бути вагомим суб'єктом у вирішенні подальшої долі країни. Одним із чинників низького відсотка рівня довіри може бути і недовіра до центральних владних органів; 2) органи державної влади, але у консультаціях з громадами: Захід – 39,3%, Центр – 29,8%, Північ – 37,2%, Південь – 38,8%, Схід – 36,8% [107, с. 41]. Бачимо, що відмінні результати від більшості регіонів має Центр, майже 10% від максимального показника, який продемонстрував Захід. Такі результати свідчать про те, що Центр не вбачає у державі ключової ролі у питаннях відбудови країни. Демонстративним підтвердженням є такі результати, де: 3) громади, але за погодженням з органами державної влади: Захід – 33,0%, Центр – 38,4%, Північ – 36,7%, Південь – 31,6%, Схід – 31,4% [107, с. 41]. Зауважимо, що привілеї у вирішенні цієї проблеми громадам надає саме Центральний регіон. Отже, саме засада співпраці є домінуючою у питаннях відбудови України. Незначні відсотки простежуються у відповіді щодо, що громади повинні займатися даним питанням самотійно. Отже, 4) громади самотійно: Захід – 9,6%, Центр – 14,1%, Північ – 10,6%, Південь – 13,6%, Схід – 12,8% [107, с. 41].

Ці результати свідчать, що саме центральні регіони більш впевнені у своїх громадах більше, ніж у державі. Вважаємо, що такий погляд є цілком доцільним через те, що ці органи влади здатні комплексно балансувати у суперечливих питаннях та відфільтровувати непотрібні й пропонувати більш ефективні механізми відбудови. Також співпраця може слугувати певним комплексом системи стримувань та противаг, що у свою чергу впливатиме на раціональний підхід до використання ресурсів для подальшої відбудови.

Через те, що реформа децентралізації несе у собі цілий комплекс змін для усіх сфер суспільства, громадська сфера не є винятком. Спектр розуміння громадської сфери дуже широкий, він включає у себе розвиток громадянського суспільства, утворення та ефективне функціонування громадських організацій, мета та діяльність яких може бути різною: економічною, культурною, екологічною, соціальною, волонтерською тощо. У разі розвитку місцевої

демократії ефект децентралізації може значно підсилюватися, але для такого варіанту розвитку подій необхідно вирішити цілу низку проблем як центральним органам влади (Верховній Раді України, профільним міністерствам та іншим державним структурам), так і органам місцевого самоврядування.

Останні місцеві вибори вразили низьким середнім результатом явки по країні – результат склав 36,88%. Звісно, одним із факторів низької явки можна вважати всесвітню пандемію, але наскільки така аргументація не йти на вибори є обґрунтованою, залишається під питанням. У свою чергу, це свідчить про низький рівень зацікавленості місцевою політикою та незадовільний рівень підтримки пропонованих кандидатів, які балотувалися на ті чи інші посади. Отже, одним з основних завдань для місцевого самоврядування у галузі розвитку громадської зацікавленості, а потім вже розвитку стійкого громадянського суспільства, є забезпечення «підзвітності» влади громадянам, постійна комунікація та співробітництво з жителями громади. Така модель взаємодії зробить місцеву владу більш легітимною в очах громади та у подальшому сприятиме рекрутуванню майбутньої політичної еліти місцевого самоврядування. Але розвиток громадського сектору громади, як і будь-яка інша сфера, потребує належного фінансування, систематичної уваги та співпраці органів влади (різних рівнів), а також належної якісної роботи громадських активістів [34; 35].

Потенційна громадська діяльність повинна носити законний характер та мати свої права й обов'язки. У тих умовах, коли місцеве самоврядування завдяки реформі децентралізації та цілій низці нових законів вийшло на новий рівень, громадська діяльність теж потребує якісних змін у правовому полі, тому що саме паралельне функціонування громадських організацій буде тією самою системою стримувань та противаг для органів місцевого самоврядування, що, у свою чергу, забезпечить якісний розвиток громади. Одними із найбільш вагомих перешкод діяльності громадських організацій є податковий тиск, недоступність фінансової підтримки з боку держави, нерозвинена процедура залучення громадян до прийняття рішень органами місцевого самоврядування.

Для того, щоб громадська ініціатива була почута, необхідно створити громадську організацію, яка буде виступати окремим представником громадських інтересів, заснованим на дотриманні юридичних норм. Під громадською організацією варто розуміти як добровільні, та організаційно оформлені об'єднання громадян, які представляють інтереси населення та діють за статутом на основі принципів самоврядування [1]. На сьогодні актуальним є вирішення проблеми унормування питань щодо створення та діяльності громадських об'єднань. Отже, на порядку денному у зміні відповідного Закону України «Про громадські об'єднання» необхідно врегулювати питання набуття засновником громадського об'єднання членства в громадському об'єднанні. Бюрократизованою проблемою також є порядок підтвердження всеукраїнського статусу та інші законодавчі вимоги, які потребують змін та корегувань щодо назви організації, символіки та ін. [67].

За час впровадження децентралізації у регіонах утворювалися та були реалізовані громадські проекти, які спрямовані на розвиток громади і регіону. Так, наприклад, в м. Краматорську Донецької області було утворено громадську організацію «Східноукраїнське патріотичне об'єднання», основним завданням якої було підвищення спроможності місцевого самоврядування. За час реалізації проекту було реалізовано більше 30 інформаційних семінарів, мета яких – роз'яснення у сфері нормативно-правової допомоги для утворення ОТГ. Також було проведено інформаційні заходи з приводу залучення інвестицій для розвитку громади, навчання старост та працівників апарату ОТГ, особливо у фінансово-економічній та правовій сферах. Також було проведено низку семінарів про стратегічний розвиток ОТГ, розвиток сільського господарства та ін. [44, с. 20-21].

Ще один практичний досвід має ГО «Подільська агенція регіонального розвитку». Основна діяльність ГО спрямована на організацію процесу підготовки плану економічної спроможності та інструментів управління громадами в Івано-Франківській області. Було проведено конференції, на яких розроблялися рекомендації щодо того, як саме більш доцільно розбудовувати

ОТГ. Ця ГО проводила ефективну інформаційну кампанію, яка розкривала сутність та особливість реформи децентралізації, сутність місцевого самоврядування, його повноваження та особливості їх реалізації. ГО допомогла розробити стратегічні плани розвитку трьох громад області [44, с. 32-33].

Ще у 2008 році Кабінетом Міністрів України була розроблена відповідна постанова, яка передбачає проведення громадських експертиз, але проблема полягає у тому, що вона несе лише рекомендаційний характер для органів місцевого самоврядування, і лише у деяких містах України була застосована запропонована практика, а свого поширення так і не набула. Якщо Україна прагне стати справжньою демократичною країною, з децентралізованим управлінням та сильними громадами, то ця постанова повинна реалізовуватися у кожній ОТГ, тобто мати відповідні статuti на рівні громад. Цей статут повинен передбачати певну періодичність проведення громадських експертиз (наприклад, раз на календарний рік), терміни проведення експертизи, передбачити, що громадську експертизу можуть проводити консультативно-дорадчі органи при органах місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, які дають офіційний та публічний звіт перед громадянами і в ЗМІ та ін. [67].

Вирішення цієї проблеми спровокує у населення зацікавленість діями та діяльністю чиновників місцевого рівня і загалом місцевої політики, що робить роль громадської думки більш вагомим фактором функціонування громади та надасть можливість протидіяти корупції й унеможливити її поширення, що, у свою чергу, зробить бюджет та імідж громади більш привабливими для потенційних інвесторів, зокрема, й на всеукраїнському рівні. Ще однією проблемою, яка вимагає негайного вирішення, а у разі вдалої реалізації сприятиме розвитку демократії на місцях, є те, що під час розробки проєктів, актів, програм розвитку та бюджету громад місцеві виконавчі органи не застосовують процес консультацій з громадськістю. Як і в питанні з проведенням громадських експертиз, так і в питанні публічного консультування існує відповідна постанова Кабміну, яка теж носить рекомендаційний характер. З

моменту прийняття постанови місцеві ради набули більших повноважень і можливостей та територіально укрупнилися, отже, і постанова повинна зазнати певних змін, а також потребує ухвалення відповідний закон, який би надавав можливість та регулював процес проведення консультацій органів влади (усіх рівнів) з громадськістю [67].

Тем для проведення громадських слухань достатньо, починаючи від декомунізації (перейменування вулиць, демонтаж пам'ятників), завершуючи питаннями стратегічного розвитку громади й населення у зв'язку з повномасштабною війною. Розглянемо сучасний приклад проведення громадських слухань. Організовувати громадські слухання можуть як ОМС, так і представники державного рівня. Так, наприклад, у 2021 році у Павлоградській громаді Дніпропетровської області проходили слухання щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проєкту детального плану території кварталу, для розміщення багатоквартирного житлового будинку та звіту про стратегічну екологічну оцінку. Участь у громадському обговоренні взяло 34 містян [160]. Враховуючи, що чисельність м. Павлограда на початок 2021 року складала 103 тис. осіб [209], присутність 34 людей демонструє занадто низьку активність громадян. Як бачимо, на сьогодні необхідним є розширення методів збору та аналізу громадської думки, окрім традиційних зборів. Також вважаємо, що питання, які стосуються екології та забудови, повинні паралельно висвітлюватися й відповідними ГО, можливо, не місцевого, а регіонального рівня. Розширення методів збору інформації може сприяти активізації громадської думки.

Відбудова стоїть на порядку денному для тих громад, які пережили окупацію. Щодо розуміння чіткого подальшого розвитку та відновлення деокупованих ОТГ теж застосовується процес громадських обговорень. Так, влітку 2023 року у селі Ягідне Іванівської територіальної громади Чернігівської області пройшли громадські слухання за участі Голови Державного агентства відновлення М. Найєма, начальника Служби відновлення у Чернігівській області Р. Сміяненка та представників місцевої влади й громади. Зустріч мала формат

відкритих консультацій. Мешканці села, які взяли участь у громадських слуханнях, мали можливість переглянути можливі проєктні рішення стосовно дизайн-коду їхнього села та висловитися щодо їх доцільності. Також жителі села відповіли на питання в опитувальнику, у якому зазначали, яким вони бачать відбудоване житло (вид пошкоджень їхнього житла, кольорів фасадів, парканів, покрівель). Як бачимо, так зустрічі сприяли узгодженню суспільством концепції відновлення Ягідного. Головними авторами даної концепції є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України й Агентства відновлення [47]. Як бачимо, зазначений інструмент є корисним та ефективним для кожного рівня влади, тому що саме комплексний огляд тих чи інших рішень та ідей як з боку влади, так і суспільства вже дає певну гарантію реалізації рішення. Винятками можуть бути лише ті випадки, коли громадські слухання мають умовний характер та недосконало відображають громадську думку з того чи іншого питання.

Під час проведення нами експертного опитування ми торкнулися також проблеми вагомості громадського сектору, поставивши експертам таке питання: *«Зазвичай прийнято вважати, що основним суб'єктом формування порядку денного регіону є політичні еліти. Як Ви вважаєте, наскільки актуалізувалася роль громадського сектору як суб'єкту під впливом процесу децентралізації влади?»*. Основною метою було дізнатися експертну думку щодо того, чи стала громадськість суб'єктом управління завдяки реформі децентралізації та наскільки ефективною є її роль у прийнятті рішень. Як зазначає Т. Лукеря, «Роль громадського сектору однозначно зросла. І це пов'язано як із децентралізацією, що знову ж таки дала інструменти участі, так і зі зміною напрямку руху України після 2014 року. Проте знову ж таки, це все залежить від сфер і від політичної волі. Всі громади і регіони є різними. Не всі громади і регіони спроможні розглядати ГО як сильного суб'єкта, а деякі сприймають як конкурентів (говоримо про сферу надання соціальних послуг)». Як бачимо, експертка наголошує на тому, що реформа сприяла зростанню ролі громадського сектору, але також зазначає, що це явище не таке поширене, бо залежить від регіональних

особливостей. Це, на нашу думку, демонструє, що громадськість у зв'язку з реформою децентралізації почала відігравати хоча б мінімальну роль і тим самим долучатись до побудови демократичного суспільства у країні [116].

На трансформаційній ролі політичної еліти наголосив А. Ткачук: «В регіонах після децентралізації влади почала формуватися нова еліта, тому що громади отримали ресурси. Там сільські, міські голови, які ходили на поклон до голови ОДА, і ті, хто працювали в ОДА, вважали себе елітою. Кількість так званої еліти розширилась значно, ну і з'явилася нова. Наприклад, міський голова Дніпра став просто крутою фігурою, і міський голова Чорткова також став крутою фігурою. Тому що використали надані повноваження по повній програмі, і ресурси стали впізнаваними не тільки в Україні, а й за її межами». З цієї відповіді бачимо, що розширення повноважень, особливо в міських ОТГ, сприяли тому, що очільники міст разом з розширеними повноваженнями отримали широку можливість впливати не лише в межах своєї громади, а також бути лідером думки на всеукраїнському рівні та мати вагомий вплив на політичній арені. На основі цих відповідей робимо висновок, що роль того чи іншого суб'єкта управління залежить від умов та здатності об'єкта себе позиціонувати. Формально реформа децентралізації дала можливість громадськості проявити свій суб'єктний вплив, але питання залишається: чи здатний громадський сектор проявити себе у разі, якщо є дуже впливовий голова громади? Вважаємо, що це питання врегулюється лише з плином часу, бо війна, у підсумку, матиме певний трансформаційний вплив на формування політичних еліт та суб'єктність громадського сектору [116].

Таким чином, бачимо, що, не дивлячись на те, що реформа децентралізації у більшості своїй відбулась, проблема розвитку громадянського суспільства у громадах ще потребує цілої низки змін. З політичної точки зору зрушення у громадській сфері розпочалися з моменту вирішення більшістю населених пунктів питання, з ким саме з сусідів ефективніше утворювати громаду, наскільки це перспективно, які несе загрози та виклики. Було проведено низку громадських обговорень, що продемонструвало факт зацікавленості влади

думкою народу. Але необхідно розуміти, що проблеми у питанні утворення ОТГ залишилися, проте є можливість вирішувати старі проблеми вже у новій площині. Для цього необхідна не лише політична воля місцевого самоврядування та бажання громадськості, а й розробка та удосконалення інструментарію роботи громадських організацій у політико-правовій сфері функціонування [108].

Отже, окрім низки управлінських та політичних змін, децентралізація також може сприяти ефективному розвитку територій та регіонів. Якщо до реформи децентралізації регіональні цінності мали розмитий характер, то децентралізаційні перетворення сприяли зміні ціннісних орієнтацій, що у свою чергу вплинуло на демократичний розвиток територій. Європейський досвід децентралізації та наявний український досвід свідчать, що процес укрупнення громад супроводжується виокремленням певного набору цінностей, які слугують основою для формування регіональної та локальної ідентичності. До них належать: 1) сакральний характер ключового місця (візитна картка ОТГ, наприклад, музей, гора, озеро та ін.); 2) довіра у громаді (взаємодовіра між центром та периферією); 3) спільна робота та спільне святкування (святкування дня села/міста усією громадою); 4) власна символіка (герб, прапор, логотипи, традиції тощо) [75, с. 37-38]. Як зазначає І. Ващинська, в Україні прослідковується кореляція лояльнісних характеристик та ідентичностей, найсильніші взаємозалежності спостерігаються між інтегрованими змінними традиційної та модерної моделей національної ідентичності, а саме національною ідентичністю та локальною ідентичністю [15, с. 145].

У цьому контексті реформу децентралізації варто сприймати як державну цінність, а її ефективність розглядати від належного рівня сприйняття її сутності, особливостей та можливостей людьми. Звісно, трансформація суспільних цінностей – це тривалий процес, на відміну від законодавчих змін. Але варто знати, що без зміни суспільних якостей про ефективність та результативність реформи децентралізації не варто говорити. Центральні органи державної влади повинні також приділяти особливу увагу ціннісним орієнтаціям населення, що,

як результат, сприятиме як успішній реалізації реформи, так і збереженню національної ідентичності та втіленню національної ідеї [96].

На основі розглянутих результатів соціологічних опитувань та практик бачимо, що фактор населення є одним із ключових у трансформації регіоналізму в умовах децентралізації влади. Саме врахування думки населення демонструє демократичний підхід в організації управлінської діяльності. Але на сьогодні подеколи зустрічаються певні проблеми, такі як небажання місцевої влади прислухатися до громадської думки або пасивність громадськості у вирішенні тих чи інших питань, пов'язаних з місцевим самоврядуванням. Щодо порівняння результатів соціологічних опитувань, проведених до та після початку війни, можемо зазначити, що суспільство у більшості своїй підтримує продовження реформи. Звісно, простежуються певні регіональні відмінності, які зумовлені різним способом життя. Тому на порядку денному у державі повинне стати згладжування регіональних відмінностей щодо концептуального розуміння подальшого розвитку країни.

Громадськість відіграє вагомую роль у розвитку регіоналізму в умовах децентралізації і тим самим продукує виокремлення низки чинників формування сучасного регіоналізму, серед яких:

1. Наявність місцевих та регіональних громадських активностей. Їх основними цілями та завданнями функціонування є розповсюдження ідеї унікальності (громади, району, регіону), захист історичної та культурної спадщини, представлення інтересів на загальнонаціональній площині, пошук громад-побратимів (налагодження тісної співпраці, що в свою чергу буде сприяти розвитку комунікації між регіонами країни).

2. Самоусвідомлення регіональної приналежності. У даному випадку вагомую роль повинна відігравати саме політика патріотичного виховання. Її сутність має проявлятися у тому, що мешканець будь-якого регіону повинен у першу чергу ідентифікувати себе як українець, а потім вже відповідно до регіонального представництва. Саме таке комбінування, вважаємо, дозволить

вибудувати в Україні концепцію єдності на основі існуючого регіонального (культурного, традиційного, історичного) різноманіття.

3. Посилення громадського контролю у питанні регулювання діяльності місцевої та регіональної влади. Якщо ми зацікавлені у тому, щоб суспільство стало повноцінним суб'єктом регіоналізму, вважаємо, що для цього необхідною умовою є розвиток та посилення громадського контролю. Під громадським контролем варто розуміти системну діяльність представників інститутів громадянського суспільства, основною метою і завданням котрих є захист, забезпечення задоволення потреб та інтересів суспільства [112].

Отже, у контексті розглянутого можемо зазначити, що саме у залежності від рівня підтримки населенням реформи місцевого самоврядування та децентралізації як її ключового процесу й готовності громадськості брати участь в управлінні місцевими справами буде залежати характер і зміст регіоналізму. Адже саме громадськість є двигуном регіонального розвитку та якісних змін. Якщо населення не усвідомлює свою значущість та роль, будь-які державні ініціативи не матимуть сенсу.

Висновки до другого розділу

На основі розглянутого можемо зазначити, що реалізація реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади якісно трансформувала не лише особливості територіальної організації місцевого і регіонального рівнів управління, але й зумовила низку змін у нормативно-правовій, фінансовій та управлінській сферах. Ці трансформації відбулися завдяки ключовому принципу децентралізації – субсидіарності, яка передбачає механізм, згідно з яким управління суспільством будується «знизу вгору». За основу дослідження особливостей впровадження реформи місцевого самоврядування та територіального розвитку України було взято низку нормативних документів, серед яких: Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, ЗУ «Про

добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики». Розгляд цих документів показав, що в Україні відбулися корінні зміни стосовно осмислення ролі та можливостей місцевого самоврядування. Але, незважаючи на значні трансформації, певна невідповідність у питаннях управління, реалізації та функціонування регіонів та громад гальмує демократичний розвиток на засадах децентралізації

Реформа децентралізації також вплинула і на особливості регіонального розвитку країни, тому що, отримавши низку прав і можливостей, ОТГ стали більш впливовими та дієздатними, що у свою чергу дозволило громадам перетворитися на суб'єктів реалізації регіональної політики завдяки зміцненню низового (фундаментального) рівня територіального управління. Можна вести мову про явище локалізму – посилення локального чинника у політиці і зміщення центру прийняття рішень на локальний рівень.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади базується на демократичних засадах, що, у свою чергу вплинуло на трансформацію ролей політичної еліти й громадськості. Досліджуючи особливості українського політичного регіоналізму, було з'ясовано, що його ключовим суб'єктом виступають саме регіональні політичні еліти. Впровадження децентралізації зумовило активізацію утворення регіональних політичних партійних проєктів, що в залежності від ситуації по регіонах дозволило зайняти ключові посади як в обласних, так і в місцевих органах влади саме представникам цих партій. Це призвело до того, що у 2020 році представники відомих всеукраїнських партій змінювали партійність на користь регіональних політичних проєктів з метою залишення при владі. За час впровадження децентралізації політична еліта місцевого рівня почала відігравати більш вагому роль. У цих умовах більшість загальновідомих політичних партій почали більше уваги надавати місцевому рівню управління для того, щоб їх представники були представлені на рівні місцевого самоврядування. З політичної точки зору, вважаємо, це посилює конкуренцію між політичними партіями на регіональному і локальному рівнях.

Але для того, щоб регіоналізм сприймався та реалізовувався як комплексний і всеохоплюючий процес, який впроваджується на демократичних засадах, необхідним є врахування того, що одним із суб'єктів його реалізації у сьогоденні є також населення регіону. Це зумовлено тим, що саме суспільство має чітко усвідомлювати свою роль та місце у системі регіонального розвитку, адже саме громадськість є одним із основних чинників, що визначає індивідуальний характер кожного регіону. Думку про становлення населення регіону як повноправного актора регіоналізму можна сприймати як спробу ідеалізації населення регіонів. Але варто зазначити, що частіше за все загальну громадську думку агрегують місцеві лідери думок та/або представники громадських організацій, а їхні думки та судження спираються на загальний аналіз уявлень, яке має населення регіону щодо того чи іншого питання.

Враховуючи усі обставини, вважаємо, що сучасний регіоналізм в Україні повинен мати форму узгодження інтересів усіх політичних акторів – політичної еліти і громадськості. Тому одним із основних завдань, яке стоїть як перед політичною елітою регіонів, так і перед громадськістю, є налагодження взаємної ефективної комунікації.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

3.1. Вплив євроінтеграційного вектору України на трансформацію регіоналізму

Входження України в європейський простір є одним з основних завдань державного розвитку. Для того, щоб процес євроінтеграції відбувався швидко та ефективно, Україні необхідно відповідати основним засадам функціонування європейського простору. Одним із таких кроків стало впровадження реформи децентралізації. Процес децентралізації, який у країнах Європи вже впроваджується не одне десятиріччя, продемонстрував свою ефективність. Тому саме реформа децентралізації, сутність якої полягає у перерозподілі владних функцій на всіх рівнях влади, стає однією із засад подальшого євроінтеграційного шляху України. Впровадження реформи децентралізації в Україні було схвалено як Європейським Союзом, так і Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Європа певною мірою стала наставником у проведенні децентралізації в Україні. Але для того, щоб євроінтеграція і децентралізація та, як результат, регіоналізм, сприяли підвищенню ефективності державотворення, варто враховувати низку правових аспектів. Е. Топалова зазначає, що регіональне самоврядування може набути свого публічного статусу лише завдяки належному правовому оформленню, тож увагу варто звернути саме на конституційні та законодавчі норми. На думку Е. Топалової, для того, щоб стати ближчими до європейського простору, Україні необхідно визнати інститут регіонального самоврядування. Науковиця пропонує у першому розділі Конституції України закріпити положення про те, що в Україні визнається і гарантується не лише місцеве, але й регіональне самоврядування, а в інших розділах КУ визначити територіальні, організаційно-правові, фінансово-економічні засади регіонального самоврядування. Ці зміни

відкривають можливість чітко визначити нагальні питання регіонального рівня та відокремити їх від державних проблем і проблем на місцевому рівні. Задля розширення можливостей регіонального рівня вчена пропонує також внести зміни до розділу XI Конституції України «Місцеве самоврядування в Україні» шляхом запровадження положень щодо комплексу політичних, соціальних, економічних засад регіонального самоврядування. Також пропонує доповнити визначення самоврядування, так щоб зняти норму про виключно «поселенський» характер самоврядування. Зазначені зміни у перспективі зможуть дати можливість формувати самоврядні територіальні колективи не лише на рівні ОТГ, а й на середньому регіональному рівні [188].

На відсутності конституційних змін, які сприяли б незворотності децентралізаційних процесів, наголошують також В. Марчук і В. Мельничук. Крім того, вони зазначають, що для більш ефективної децентралізації варто використовувати європейський досвід, а євроінтеграція виступає вагомим інструментом вивчення та запозичення кращих практик функціонування політичної системи [93].

Виходячи з цього концептуального погляду на євроінтеграцію та враховуючи необхідність розвитку в Україні реформи децентралізації та місцевого самоврядування, актуалізується питання дотримання норм та стандартів Європейської Хартії місцевого самоврядування, яка була розроблена в Страсбурзі у 1985 році, а Україною ратифікована у 1997 році. Хартія розкриває права та обов'язки органів місцевого самоврядування. Вже з першої статті бачимо, що ОМС відповідно до існуючих у країні законів та Конституції можуть здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Хоч Хартія і була ратифікована у 1997 році, фактична реалізація її положень в Україні розпочалася лише під час дії реформи децентралізації влади. Окрім цього Хартія декларує демократичність функціонування ОМС та законність підпорядкування різних рівнів органів влади відповідно до наявних законів [53]. З огляду на інші статті Європейської Хартії бачимо, що деякі ЗУ розроблені саме задля ефективної її

реалізації, наприклад, ЗУ «Про співробітництво громад». Також ця Хартія побудована на засаді реалізації принципу субсидіарності [156].

Варто розглянути деякі статті Хартії більш ретельно. Так, наприклад, Стаття 3 розкриває концептуальний сенс місцевого самоврядування, під яким розуміється здатність ОМС регламентувати більшу частину державних повноважень відповідно до існуючого законодавства на підставі реалізації інтересів місцевого населення. Як бачимо, в основі Хартії лежить розуміння теорії місцевого самоврядування, відповідно до якої ОМС повинні реалізовувати значну частину державних справ [53].

У статті 6, яка розкриває відповідні адміністративні структури і ресурси для виконання ОМС своїх завдань, зазначено, що ОМС повинні керуватися принципами свободи та самостійності прийняття рішень. Для цього необхідною є наявність належних умов роботи для професійного та кваліфікаційного зростання службовців ОМС [53].

Стаття 7 Хартії закріплює умови реалізації виборними особами повноважень на локальному рівні. Основною умовою є статус місцевих виборних осіб, який повинен забезпечувати вільне здійснення їх повноважень. Стосовно інших умов, то вони за своєю суттю радше доповнюють і конкретизують цю вимогу, наприклад, розкривають особливості правового статусу депутатського корпусу, що обирається безпосередньо населенням.

На основі співставлення положень Хартії та українських реалій децентралізації експертне середовище виокремлює низку певних відмінних особливостей, а саме: 1) дефіцит законодавчої бази стосовно місцевого самоврядування, особливо у питанні розмежуванні повноважень між ОМС та місцевими органами виконавчої влади; 2) значна кількість делегованих повноважень та недосконалість їх статусу, що зменшує фінансову та правову самостійність; 3) відсутність ефективних механізмів вирішення компетенційних конфліктів на місцевому та регіональному рівнях; 4) лише часткове виконання статей Європейської хартії місцевого самоврядування та непоінформованість представників ОМС з її змістом [85, с. 29-29].

Отже, не дивлячись на той факт, що Хартію ратифіковано й Україна вже зробила впевнені кроки у розвитку місцевого самоврядування, все одно існують перепони, котрі гальмують імплементацію Хартії.

Відповідно до Угоди про Асоціацію, яку було ратифіковано 16 вересня 2014 року, Україна повинна забезпечити ефективність та незалежність ОМС як провідної державної інституції. Для цього, зазначають вчені, необхідні: 1) реалізація Конституційної реформи відповідно до рекомендації Венеціанської Комісії; 2) створення регіонального самоврядування; 3) зміцнення місцевої влади завдяки децентралізації [93]. Як бачимо, реформа децентралізації та всі ті структурні зміни, які вона потенційно може реалізувати, сприятимуть більш якісній євроінтеграції України.

Вчені також визначили, яку роль виконує система місцевого самоврядування у реалізації євроінтеграційних практик України. Увага акцентована на декількох універсальних положеннях, які є актуальними для сучасної політики розвитку місцевого самоврядування. По-перше, місцевий рівень в Україні є мірилом впровадження нововведень та реалізації потенціалу. Це зумовлено тим, що оцінити ступінь політичної модернізації неможливо лише оцінюючи центральну владу. По-друге, одним із чинників демократичного розвитку країни є налагоджені паритетні відносини та комунікація між центральною й місцевою владою, тому що саме ОМС здатні активізувати низку суспільно важливих процесів задля якісної зміни життя як у громаді, так і на всій території країни, 3) ОТГ на чолі з ОМС здатні самотійно вибудовувати міжнародне співробітництво (наприклад, транскордонне співробітництво), що у свою чергу впливатиме на якість впровадження європейських стандартів на регіональному рівні. Такі трансформаційні зміни на прикладі вже завершеної децентралізації в європейських країнах вказують на системні демократичні перетворення, які у свою чергу вже відбуваються і в Україні [93]. На основі розглянутого можемо зазначити, наскільки вагому роль виконує реформа децентралізації у контексті реалізації євроінтеграційних процесів Україною. У ході впровадження реформи децентралізації необхідно розвивати усі аспекти

євроінтеграції і враховувати досвід європейських країн, на основі чого зможемо вибудовувати власну унікальну українську децентралізацію.

Реформа децентралізації в Україні триває вже 10 років і, незважаючи на активні бойові дії на Донбасі та початок повномасштабної війни у лютому 2022 року, продовжує вважатися найбільш ефективною у порівнянні з іншими реформами. На нашу думку, одним із факторів успішності реформи є саме налагоджена співпраця України та Європейського Союзу у питаннях децентралізації. Основними векторами співпраці виступають: освітня складова, фінансування, правова підтримка та ін. Для того, щоб більш детально розкрити особливості співпраці України та Європейського Союзу у контексті децентралізації, доцільним є розгляд окремо кожного із зазначених векторів.

Освітня складова, на нашу думку, є найбільш всеохоплюючою, тому що до неї можна віднести інформаційні проєкти, стажування, обмін досвідом. Окрім цього, освітня складова має універсальний характер, оскільки може бути об'єднана з економічним, правовим та політичними векторами децентралізованого розвитку країни. Одним із таких векторів вже тривалий час є реалізація спільного проєкту Європейського Союзу (ЄС) і Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з підтримки децентралізації та посилення регіонального розвитку в Україні, який реалізується в різних форматах. Освітній вектор співробітництва базується на засадах розвитку державних органів усіх рівнів управління з врахуванням необхідності децентралізованого керівництва.

Як приклад заходу освітнього спрямування наведемо семінар «Підтримка децентралізації в Україні: вдосконалення державного інвестування на всіх рівнях врядування», який було проведено 22 червня 2017 року. Семінар мав комплексний характер. По-перше, це розкриття особливостей розробки структури бюджету відповідно до цілей децентралізації. По-друге, розкриття шляхів зміцнення фіскальної спроможності задля державних інвестицій. Також увага була зорієнтована на координації державних інвестицій на всіх рівнях державного управління та напрямку інвестування у місцеву інфраструктуру в

контексті децентралізації [62]. Отже, бачимо, що, відповідно до економічної спеціалізації ОЕСР, акцент робиться саме на розвитку фінансово-економічного потенціалу за рахунок тих можливостей, які відкриваються завдяки децентралізації. Європейські експерти, котрі мають вже не один рік практичного досвіду впровадження децентралізації, розповідають про її можливості. Окрім цього, виступи були доповнені аналітичними матеріалами щодо українського досвіду, подібного до європейського. На основі порівняння існуючих можливостей та ризиків такі семінари, вважаємо, мають вагому користь для представників місцевого та регіонального самоврядування України. Саме подібного роду освітня комунікація, яка заснована на основі співпраці України і Європейського Союзу та інших європейських організацій (котрі спеціалізуються на питаннях децентралізації), допомагає українській реформі децентралізації бути ефективною та дієвою.

Через декілька років названий проєкт був продовжений у вигляді заходу «Підтримка децентралізації в Україні у 2021-22», але вже в іншому форматі. Проєкт функціонував протягом 18 місяців, починаючи з березня 2021 року до вересня 2022 року. Варто зазначити, що ОЕСР, починаючи ще з 2013-2014 рр., надала Україні низку рекомендацій щодо впровадження реформи децентралізації, зокрема вказала на необхідність створення об'єднаних муніципалітетів (Об'єднаних територіальних громад – ОТГ) та збільшення повноважень органів місцевого самоврядування для того, щоб вони могли надавати більше послуг. Щодо спільного проєкту ОЕСР та ЄС, то основними векторами його діяльності були децентралізація та регіональний розвиток. Мета проєкту передбачала навчити представників влади розпізнавати фактори ідентифікації успіху, які у підсумку можуть сприяти ефективній децентралізації на рівні ОТГ. Це відбувалося завдяки застосуванню базових показників для покращення інвестиційного клімату громади. Завданнями колективного проєкту були: 1) покращення соціально-економічного та місцевого розвитку; 2) пришвидшення укорінення реформи на місцях; 3) підтримка розподілу повноважень та відповідальності між виконавчими рівнями влади; 4) розробка

більш ефективного механізму координації між органами центральної влади та органами місцевого самоврядування; 5) надання загальної оцінки ефективності регіонального розвитку та фінансового інвестування у розвиток децентралізації в Україні. Були задекларовані основні напрямки діяльності проєкту: 1) оцінка результатів децентралізації та об'єднання громад в Україні та 2) підтримка регіонального розвитку в Україні. Виходячи з цих положень спільного проєкту, можемо зазначити, що мета європейських представників полягала у підсиленні позицій децентралізації та регіонального розвитку на основі вже існуючих можливостей та перспектив [59]. Як бачимо, акцент робиться не лише суто на процесах децентралізації, а й на дослідженні регіонального розвитку. Саме сполучення цих компонентів у перспективі може призвести до виходу України на більш якісний розвиток, що сприятиме пришвидшенню євроінтеграції.

Окрім важливого значення освітньої складової, найбільш вагому роль, на нашу думку, виконує сфера фінансування співпраці ЄС та України. Так, наприклад, важливою є реалізація інфраструктурних проєктів, котрі у більшості своїй реалізуються саме за кошти, надані організаціями ЄС. Тут простежуються певні взаємозв'язки, адже для більшості українського населення європейський рівень розвитку асоціюється саме із сучасною інфраструктурою та можливостями, які вона може надати. Але мало хто зосереджує увагу на тому, що саме утворення децентралізованих громад дозволило впроваджувати інфраструктурні зміни відповідно до потреб суспільства. Таким чином, бачимо, що впровадження децентралізації є вагомим вектором європейського шляху розвитку України. У контексті фінансування варто розглянути досвід та практики співпраці України з ЄС. Найбільш поширеними є проєкт Європейський Союз/Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» та програма «U-LEAD з Європою».

Однією з кращих програм, які фінансуються, є транскордонне співробітництво, яке активізувалося саме завдяки реалізації реформи децентралізації. Кабінетом міністрів України у 2016 році було ухвалено постанову про Державну програму розвитку транскордонного співробітництва

на 2016-2020 роки, яка визначала основні напрями та головні завдання розвитку транскордонного співробітництва. Також вказані механізми її реалізації, джерела фінансування та обсяги. Але варто зазначити, що фіксується нестача державного фінансування. Експерти з впровадження державної регіональної політики Програми «U-LEAD з Європою» зазначили, що державі не вдалося профінансувати та забезпечити реалізацію усіх завдань з Державної стратегії регіонального розвитку 2020 року. Дослідники зазначають, що відсутність фінансування могла відобразитися і на низькому рівні зацікавленості деяких областей України до утворення ОТГ, що позначилась на низькій ефективності інформаційної кампанії та недофінансуванні існуючих проєктів, які не принесли бажаних результатів [43, с. 65-70].

Розглянемо більш детально, як вони допомагають оптимізувати децентралізацію в Україні.

Основними завданнями програми «U-LEAD з Європою» є покращення надання адміністративних послуг та поширення роботи ЦНАПів (Центр надання адміністративних послуг), а також допомога громадам у написанні грантів. Стосовно роботи ЦНАПів зауважимо, що основні завдання програми «U-LEAD з Європою» передбачали: 1) підтримку у створенні та модернізації ЦНАПів; 2) розробку і запуск ІТ-систем «Трембіта» та «Вулик» для ефективного надання різного роду адміністративних послуг [148]. Так, наприклад, 21 травня 2017 року у місті Бердичів було відкрито модернізований ЦНАП, який було оновлено за підтримки Програми ЄС «U-LEAD з Європою». Як результат – ЦНАП надає 213 послуг майже 75 тисячам мешканців громади. Саме ефективне партнерство громади та «U-LEAD з Європою» дозволило відкрити сучасний ЦНАП, який, окрім можливості надавати якісні послуги, отримав комфортне приміщення та автоматизовану систему надання послуг «Вулик». Окрім цього в рамках партнерства всі співробітники ЦНАПу пройшли навчання за 5-модульною системою щодо особливостей надання адміністративних послуг, роботи з клієнтами, ділової етики, гендерних питань [190]. Аналізуючи цей досвід, можемо зазначити, що саме відкриття таких сучасних ЦНАПів дозволяє

впевнено говорити, що реформа децентралізації сприяла покращенню можливості отримання сучасних послуг у короткі терміни, зокрема, отримати необхідну довіку можна у своєму населеному пункті, без необхідності їхати в районний центр та чекати у черзі. Подібний досвід співпраці України з ЄС демонструє на практиці якісні зміни та трансформації, відповідні до євроінтеграційних процесів. Ця програма активно функціонує й на сьогодні.

Особливо актуальною є підтримка у написанні грантів, які націлені на вирішення проблем, що виникли у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні. Так, наприклад, Косівська міська ОТГ Івано-Франківської області з початком повномасштабної війни у 2022 році стикнулася з проблемою розселення внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Перші місяці війни керівництво громади активно розселяло людей в школах, але з початком нового навчального року питання ускладнилося, тому що треба було розпочинати навчальний процес і водночас продовжувати допомагати ВПО. Керівництво громади знало про наявність одного приміщення, яке було повністю непридатним для життя, тож ОТГ звернулася за допомогою до Програми «U-LEAD з Європою». У результаті фахівці програми допомогли написати грантовий проєкт та виграти його. У найближчій перспективі це приміщення буде відремонтовано, що дасть можливість комфортного проживання до 40 переселенців [18]. На основі такого досвіду можемо констатувати, що саме чітке розуміння необхідності та потреб громад і комплексна допомога, яка надається європейськими організаціями, котрі діють від імені ЄС, дозволяють українським громадам у максимально короткі терміни вирішувати проблеми і тим самим покращувати умови життя людей. Особливої ваги це набуло саме з початком повномасштабної війни, яка довела відданість українців європейському шляху розвитку [123].

Стосовно співпраці з проєктом ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований за громаду», то гарним прикладом є допомога у розвитку кооперативного руху, який виступає одним із інструментів підвищення зайнятості сільського населення завдяки розвитку малого підприємництва на

селі. Яскравим свідченням цього є досвід Саранчуківської ОТГ на Тернопільщині, де у селі Котів СОК «Кринички» за допомогою коштів Проєкту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» змогли придбати необхідне обладнання для початку роботи кооперативу [73]. Цей приклад показує, що поєднання громадської ініціативи та розуміння того, що наявність підприємства в громаді дає не лише можливість для працевлаштування, а також наповнює бюджет громади, у підсумку сприяють її стабільному розвитку

У контексті фінансової співпраці України та ЄС зазначимо, що особливої актуальності цей вектор набуває у сучасних умовах війни та з врахуванням перспектив повоєнної відбудови країни. Так, у жовтні 2022 року Україна разом з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) та ПРООН підписали Грантову угоду щодо підтримки програми «Енергоефективність громадських будівель в Україні». Відповідно до угоди з Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (Фонд E5P) буде спрямовано 2 млн. євро для відновлення низки закладів охорони здоров'я, які постраждали внаслідок військової агресії рф. Як зазначав міністр розвитку громад та територій України О. Чернишов, «впровадження європейських практик щодо політики енергоефективності є одним із ключових пріоритетів України». Оскільки Україна на межі 2022-2023 рр. пережила енергетичну кризу, суспільство чітко усвідомило необхідність енергоефективності [195]. Вважаємо, що саме енергетична сфера стане однією з пріоритетних сфер розвитку громад. Європейський досвід показує зростання інтересу до розвитку альтернативної енергетики (вітрова, сонячна). Аналіз кліматичної карти України дає підстави стверджувати, що в Україні є необхідні ресурси для розвитку цього сектору енергетики. Звісно, Україна має досвід функціонування вітрових станцій, але, на жаль, певна їх частина постраждала через військове вторгнення та тимчасову окупацію територій. Але, окрім великих альтернативних енергетичних станцій, кожна громада може мати власні енергетичні споруди для самозабезпечення електроенергією, особливо це стосується бюджетних соціальних структур (школи, дитячі садочки, лікарні).

Грантова діяльність продовжується і на сьогодні, тому що питання повоєнної відбудови стоїть на порядку денному для більшості громад, які постраждали від агресії рф. Відбувається активне співробітництво України з низкою партнерів не лише з ЄС, а й з Європейським інвестиційним банком, а також окремо з урядами Великої Британії, Данії, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швеції, Швейцарії та ін. Пріоритетними напрямками у рамках повоєнного відновлення є: 1) економічне відновлення та розвиток інфраструктури; 2) місцеве врядування та реформа з децентралізації влади; 3) громадська безпека та соціальна згуртованість [72]. Вважаємо, що цією можливістю повинні користуватися ті громади, які зазнали тимчасової окупації. Також можна порекомендувати ОМС тих громад, які знаходяться зараз під тимчасовою окупацією, починати розробляти та просувати свої проєкти з відновлення громад. Це стосується як соціальної (відновлення житла, шкіл, лікарень, тощо), так і промислової сфери, адже після навали мародерської армії рф більшість підприємств якщо й не будуть пошкоджені в результаті обстрілів, то залишаться без обладнання, яке забезпечувало їх діяльність.

Щодо правового вектору співпраці України та ЄС, зазначимо, що у 2022 році ЄС надав рекомендації та висновки Україні щодо плану відновлення у частині місцевого самоврядування. На думку народного депутата України В. Безгіна, загалом документ є так само позитивним, як і відповідний висновок Ради Європи. До основних пропозицій та зауважень можна віднести: 1) наявність чіткого розмежування владних повноважень та компетенцій між центральною та місцевою владами на рівні законодавства; 2) збереження та зміцнення фінансової децентралізації; 3) побоювання з приводу плану відновлення щодо точкового перегляду адміністративно-територіального устрою (АТУ) за наслідками збройної агресії рф відповідно до АТУ України від 2020; 4) наявність конституційної основи децентралізації [57].

У контексті євроінтеграції необхідне також практичне втілення європейських засад розвитку ОТГ. Одними із документів, що демонструють прагнення та готовність громад впроваджувати європейські засади розвитку, є

стратегії розвитку громад. Розглядаючи стратегії розвитку окремих громад, зазначимо, що існують громади, які впроваджують європейські цінності та якість життя відповідно до рівня ЄС, налагоджують тісну співпрацю з європейськими організаціями задля сприяння розвитку громад, але є й такі громади, стратегії розвитку яких носять абстрактний характер, без конкретного аналізу перспектив та визначення проєвропейського розвитку громад.

Варто також розуміти, що у країні простежується певний регіональний дисбаланс щодо євроінтеграційних намірів. Відповідно до результатів, отриманих соціологічною групою «Рейтинг» 22-23 листопада 2023 року у рамках загальнонаціонального опитування «Динаміка ставлення українців до міжнародних союзів», склався такий рівень підтримки вступу до ЄС: Захід – 85%, Центр – 80%, Південь – 72%, Схід – 67%, окремо м. Київ – 86% [36]. Отже, бачимо, що Захід України більш орієнтований на вступ до ЄС, і це не дивно, тому що Захід України як територіально, так і політично більш орієнтований на Європу, ніж східна частина країни. Тому перед державою стоїть завдання сприяння розвитку євроінтеграційних намірів серед мешканців Південного та Східного регіонів. Звісно, в умовах війни це важко зреалізувати, тому що саме ці регіони найбільше страждають від повномасштабного вторгнення. З огляду на це варто розуміти, що саме євроінтеграція є вірним вектором формування українського простору на цивілізованих та демократичних засадах розвитку.

Про роль євроінтеграції та налагодження співпраці з європейськими партнерами було зауважено і під час проведеного нами експертного опитування. Для того, щоб розглянути особливості сучасної української євроінтеграції, експертам було задане таке питання: *«Як Ви вважаєте, наскільки готові регіони України бути включеними до євроінтеграційних процесів?»*. Оскільки каталізатором реформи місцевого самоврядування в Україні стала саме євроінтеграція, актуальність питання та, відповідно, відповідей подвоюється. У більшості відповідей одноголосно зазначено, що регіони не готові до вступу в ЄС. Розглянемо відповіді більш детально. В. Негода зауважив, що «Практично не готові! Окремі регіони лише намагаються розвивати ритуальні партнерські

стосунки з країнами Європейського Союзу. Але це не системна, а спонтанна робота, яку у більшості випадків проводять недержавні інституції – громадський сектор» [116]. Як бачимо, євроінтеграційний запит більше йде від громадського сектору, ніж від держави. Активність громадського сектору зумовлена тим, що він на основі грантової діяльності та співпраці з європейськими ГО активну формують євроінтеграційний порядок денний. Зазвичай така діяльність поширена у регіонах західної частини України у зв'язку з налагодженням транскордонного співробітництва.

На необхідності активізації держави у вирішенні цього питання наголошує А. Ткачук, говорячи про те, що реальний стан «Дуже слабкий. Сьогодні (26.02.2024) у нас була зустріч з керівництвом агентства державної служби і ми обговорювали цю ситуацію. Я вже говорив: грошей в Україні немає, гроші можуть бути тільки зовнішні з європейських регіонів чи європейських фондів. І перше, що держава на національному рівні повинна забезпечити: ухвалення необхідних стратегічних документів мінімально установленим вимогам ЄС. А на регіональному рівні повинна бути достатня інституційна спроможність, щоб підготувати власні програми і проєкти розвитку, які можуть отримати фінансування з європейського союзу. Ну це дуже складно». Як бачимо, для того, щоб євроінтеграційний вектор почав діяти та функціонувати, необхідна не лише локальна ініціатива, але й комплексна діяльність усіх суб'єктів управління, мається на увазі, щоб до цього процесу активно долучалися і центральна влада, і субнаціональний рівень, і громадський сектор. Про локальність процесу говорить і А. Ашурбеков: «... в більшій мірі сьогодні йде налагодження зв'язків між умовно побратимськими містами. Громади напряду контактують з аналогічними громадами в інших країнах, вибудовуючи свої партнерські взаємовідносини. Ми сьогодні маємо дуже мало прикладів регіональної співпраці. Так, у нас є сьогодні, з точки зору відновлення і відбудови, коли конкретні країни ЄС беруть умовно шефство над конкретним регіоном» [116].

Таким чином, можемо констатувати, що на сьогодні регіони як суб'єкти управління майже не діють в євроінтеграційному напрямку. Процес

євроінтеграції відбувається хаотично та частіше за все на рівні громадської ініціативи.

На основі розглянутого можемо зазначити, що сучасний регіоналізм України в умовах децентралізації набув європейського спрямування. Це зумовлено низкою чинників, зокрема, суспільство стає більш свідомим щодо подальшої долі розвитку ОТГ/району/регіону чи країни у цілому. У країні поступово формуються демократичні засади розвитку управління. Правова, економічна, управлінська, освітня та інші сфери трансформуються відповідно до вимог ЄС. Простежується певне збільшення рівня громадської підтримки вступу до ЄС. З врахуванням регіональної строкатості України має місце певний регіональний дисбаланс щодо європейського розвитку країни, але попри це в усіх регіонах домінує проєвропейська орієнтація.

3.2. Вплив повномасштабної російсько-української війни на реформу децентралізації в Україні

Початок повномасштабної війни вніс свої корективи у життя кожного українця, не винятком стала і реформа децентралізації. В умовах російської агресії плани щодо впровадження реформи загальмувалися, оскільки перед країною тепер стоять інші виклики, від вирішення яких залежить доля України як держави. Але, незважаючи на всі проблеми, реформа децентралізації продовжує діяти та демонструвати свої результати. Дослідження впливу повномасштабної російсько-української війни на реформу децентралізації в Україні дасть нам можливість розглянути життєздатність реформи в умовах війни на основі врахування низки факторів, таких як: державне та політичне управління, законодавча сфера, комунікація місцевої влади з жителями ОТГ, економічний стан тощо.

Першочергово звернемо увагу на управлінський аспект реалізації реформи децентралізації під час дії воєнного стану. З початком дії воєнного стану відповідно до існуючих законів у країні утворюють військові адміністрації замість цивільних, якщо ті не здатні виконувати свої повноваження. Для того,

щоб основні питання, які пов'язані з реаліями війни, вирішувалися комплексно та оперативно, 24 лютого 2022 року по всій країні відповідно до Указу Президента України було утворено обласні військові адміністрації. В указі зазначено, що на базі існуючих районних державних адміністрацій утворено відповідні районні військові адміністрації [158].

У контексті цього варто також розглянути, наскільки змінилися повноваження адміністрацій в умовах війни. Сутність та особливості військових адміністрацій розкриті у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Отже, стаття 15 закону закріплює, що військові адміністрації, на відміну від умов їх цивільної діяльності, починають керуватися не лише Конституцією України, а ще й іншими ЗУ: «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про критичну інфраструктуру». Військові адміністрації повинні відповідати на виклики, які пов'язані з військовими діями, та сприяти вирішенню основних проблем, що виникли через війну. Так, наприклад, військові адміністрації повинні сприяти організації виробництва і поставок у війська підприємствами та організаціями, що перебувають у комунальній власності, замовленої продукції, послуг, енергоресурсів, це також стосується запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану і забезпечення ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів. Всі ці та інші норми повноважень військових адміністрацій окреслюють особливість їх діяльності під час дії воєнного стану [155].

Окрім обласного та районного рівнів, утворення військових адміністрацій стосується також органів місцевого самоврядування, але це явище не має повсюдного характеру. Станом на 26.12.2023 року в Україні нараховувалося 184 військових місцевих адміністрацій. У своїй більшості вони утворені у прифронтових (чи прикордонних) та тимчасово окупованих громадах. Або є такі поодинокі випадки, коли в ОТГ військову адміністрацію утворено через те, що на території ОТГ знаходиться стратегічно важливий об'єкт, як, наприклад, у місті Нетішині Хмельницької області, де розташовується Хмельницька атомна

електростанція. Найбільше таких військових адміністрацій утворено в Херсонській області – 50, а у Запорізькій та Донецькій областях 37 та 36 відповідно. По 26 військових адміністрацій утворено в Харківській та Луганській областях, у Миколаївській області – 3 військові адміністрації та по одній громаді на північних кордонах країни (Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області). Оскільки Київ належить до міст зі спеціальним статусом, тут окремо утворено Київську міську військову адміністрацію [19].

За таких умов можливими є декілька варіантів взаємодії ОМС з військовими адміністраціями. Один з варіантів – це повне заміщення ОМС військовою адміністрацією, другий варіант – співпраця, третій – розширені повноваження ОМС із частковим підпорядкуванням військовій адміністрації вищого рівня. Впровадження того чи іншого варіанту залежить від умов життєдіяльності ОТГ. Виникає питання – наскільки за умов війни ОТГ можуть бути самостійними у прийнятті рішень. Враховуючи відсутність розуміння того, що може статися з країною у найближчій перспективі, одні політичні діячі пропонували впровадити жорстку централізовану владну вертикаль, інші наполягали на збереженні самостійності ОТГ. Але, незважаючи на реалії війни, ОТГ продемонстрували свою ефективність та самостійність. Варто також зазначити, що низка владних органів України (Офіс Президента, РНБО, ВРУ, КМУ) розробили та надали нормативно-правові акти й рекомендації щодо функціонування і діяльності ОТГ в умовах воєнного стану, у тому числі тих, що знаходяться в тимчасовій окупації. Ці рекомендації включали в себе роз'яснення громадам щодо того, як під час війни здійснювати регулювання у сферах місцевого бюджету, як надавати комплекс соціальних послуг (освіта, медицина, допомога ВПО), допомогу військовим тощо. Актуальним також є роз'яснення тим ОМС, котрі опинилися в тимчасовій окупації, стосовно колабораційної діяльності, її наслідків, організації роботи ОМС на підконтрольній Україні території відповідно до умов воєнного стану.

Але, як зазначають фахівці, хоч війна і триває, законотворчі зміни у сфері покращення децентралізації таки відбуваються. Особливої уваги потребує

трансформація функціонування ОМС та загалом державної служби під час дії воєнного стану. Так, певні ГО організовують наради та консультації задля обговорення нормативного забезпечення реформи. Наприклад, на початку 2023 року було проведено опитування серед представників ОМС, мета якого – з’ясувати, які законодавчі ініціативи будуть актуальні у поточному році. Було опитано 354 респонденти з 310 ОТГ (з них 33% – міських; 38% – селищних та 29% – сільських) з 24 областей України. На основі відповідей було з’ясовано, що для успішного продовження реформи децентралізації необхідним є законопроект №8056 «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії воєнного стану». Доречною також є реалізація тих ініціатив, які не були реалізовані у 2022 році. Однією з пріоритетних цілей є запровадження інституту префектів [31].

У ході війни набуває актуальності пошук відповідей щодо того, які саме стабілізаційні дії варто проводити на деокупованих територіях та як саме буде відбуватися повоєнна відбудова. Більше за все від російської агресії постраждали ті райони, які знаходяться на прифронтовій лінії, та ті території, які ще знаходяться в окупації або вже деокуповані. Станом на середину листопада 2022 року було звільнено половину тих територій, які було окуповано російською армією з кінця лютого 2022 року. Поки окупаційне військо перебувало на українських територіях, воно завдало значних збитків, призвело як до людських жертв серед цивільного населення, так і спричинило знищення цивільної інфраструктури. Віце-прем’єр-міністр – міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук визначила сутність поняття «стабілізаційні заходи», отже, це «процес, який відбувається в межах чинного законодавства. Це обхід будинків представниками поліції, які верифікують людей. Перевіряють скільки людей тут є, чого вони потребують». Пані Верещук також зазначає, що вони носять черговий характер та будуть реалізовуватися на всіх деокупованих територіях [179]. Згідно з інформацією, яка була надана Іриною Верещук для «24 каналу», стабілізаційні заходи реалізують Збройні Сили

України, правоохоронні органи (поліція, СБУ), ДСНС та державні органи влади. Кожна з названих структур має свій спектр роботи [179].

Розглянемо більш детально, які саме стабілізаційні заходи реалізують ці служби на вже деокупованих територіях України. Силам Оборони України відповідно до їхнього стабілізаційного функціоналу належить виявлення на деокупованих територіях залишків представників ворожої армії, які можуть перевдягатися у цивільний одяг та залишатися в якості диверсійно-розвідувальних груп. Таким чином військовими та правоохоронцями запроваджується заборона щодо в'їзду/виїзду для цивільних осіб. Цей сценарій реалізовувався в Балаклії, Ізюмі (Харківська обл.), так було в Лимані (Донецька обл.), Снігурівці (Миколаївська обл.) та на Правобережній Херсонщині, включаючи Херсон.

Паралельно для того, щоб налагодити гуманітарний вектор роботи, відбувається стабілізаційний захід у вигляді розмінування територій, яким займаються ДСНС та правоохоронці [193]. У квітні 2022 року було деокуповано Київську, Сумську та Чернігівську область. Згідно з інформацією ДСНС Сумської області, після декупації північної частини країни Сумщина була найбільш замінованою деокупованою областю – понад 47% території. Найбільш замінована частина – це прикордонна зона [182].

Варто зазначити, що обстріли прикордонної області не припиняються. Таким чином, бачимо, що саме розмінування є одним з найбільш тривалих, небезпечних та основних стабілізаційних процесів. Прямо чи опосередковано цей процес торкається кожного, влада повинна залучити іноземних партнерів до збільшення поставок розмінувальної техніки (наприклад, 12Armtac 400), а цивільному населенню варто знати про необхідність оперативного реагування на знаходження вибухонебезпечних предметів (ВНП). Та основне – це робота саперів з ДСНС. Часто у мережі зустрічаються повідомлення щодо постраждалих внаслідок знаходження ВНП та ігнорування правил безпеки.

Експерти зазначають, що на розмінування території України знадобиться близько 10 років. Вважаємо, що чітке розуміння такої тривалої небезпеки з боку

російських мін повинне стати на порядку денному у сучасній інформаційній політиці з розрахунком на довготривалу перспективу. Таким чином, усі рівні закладів освіти разом зі ЗМІ повинні сформувати у населення країни масову культуру безпеки, особливо це стосується тих регіонів, які були окуповані, та тих територій, які зазнавали обстрілів. Отже, питання безпеки повинне стати одним з головних. Також корисною ініціативою з боку державної влади після припинення активних бойових дій на території України буде залучення до розмінування території України саперів з усього світу. Ця ініціатива буде корисною як для України, адже пришвидшить процес розмінування, що дозволить у глобальній перспективі налагодити нормальний процес життєдіяльності, так і для саперів з інших країн, які отримують новий досвід через те, що за час війни росія використала усі види озброєння, у тому числі і заборонені боєприпаси. У світовій перспективі, враховуючи хиткий мир сьогодення, цей навик саперів буде корисним.

Наступним кроком стабілізаційних заходів є гуманітарна складова. Відповідальними за її реалізацію є обласна влада та органи місцевого самоврядування. До гуманітарної складової стабілізаційних заходів належить цілий комплекс дій, зокрема, робота з вразливими прошарками населення (пенсіонери, люди з інвалідністю, діти). На жаль, після деокупації під час заходів зі стабілізації зустрічаються випадки виявлення дітей, які залишились без батьківського піклування. У таких ситуаціях дитину слід швидко відправити у безпечне місце з подальшим оформленням необхідних документів для влаштування до сімейних форм виховання [215]. Людям похилого віку, які за час окупації не отримували пенсійні виплати, треба виплатити їх терміново. Також для всього населення варто провести медичний огляд. Окупація супроводжувалася стресовим станом, який може спонукати до розвитку хвороб, тому медичне та соціальне забезпечення є одними із основних складових стабілізаційних заходів на деокупованих територіях.

Отже, стабілізаційний процес на деокупованих територіях є комплексним заходом, який потребує залучення низки служб та може тривати певний час,

особливо це стосується процесу розмінування, який ускладнюється тим, що війна та, відповідно, обстріли, продовжуються [124].

Стосовно повоєнної відбудови, то продовження реалізації реформи децентралізації можна розглядати з декількох сторін. Базовий вектор – це зміна законодавчої площини функціонування децентралізації і вдосконалення служби в ОМС та її гармонізації з положеннями державної служби. Наступним перспективним вектором є повоєнна відбудова тих територій, які вже було трансформовано відповідно до засад та принципів реформи децентралізації (Запорізька, Харківська, Херсонська області та неокуповані території до 2022 року Донецької та Луганської областей). Ще одним повоєнним завданням для децентралізації буде її впровадження на тих територіях, які були окуповані у 2014 році (Крим та ОРДЛО).

Розглянемо кожен напрям окремо, щоб зрозуміти масштаб роботи як для відповідних органів державної влади, так і для громадського сектору.

Від базового вектору в принципі залежить, як децентралізація буде реалізовуватися надалі у цілому по країні та як фактично органи місцевого самоврядування будуть готові до перспективної євроінтеграції. Так, згідно з планом відновлення, розробленим Національною радою з відновлення України від наслідків війни, Україною у контексті продовження ефективної діяльності реформи місцевого самоврядування повинні бути досягнуті такі цілі, а саме: 1) оновлення адміністративно-територіального устрою; 2) закріплення розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування на всіх рівнях; 3) запровадження дієвої та гнучкої системи підготовки та просування працівників/-ць органів місцевого самоврядування; 4) удосконалення виборчої системи місцевих виборів [214]. Названі цілі потребують комплексної законодавчої роботи, у першу чергу розробки дієвого та незалежного механізму нагляду за конституційністю й законністю рішень органів місцевого самоврядування. Не менш важливим є створення інструментів захисту інтересів працівників на рівні місцевого самоврядування [161].

Окрім покращення роботи органів місцевого самоврядування, більш комплексною, відповідно до сучасних викликів, повинна стати і регіональна політика. Хоч Україна і відрізняється регіональною диспропорцією, головним ресурсом країни є її населення. Оскільки на сьогодні рівень згуртованості досяг максимально можливого за часи Незалежності України, для всіх рівнів влади основним завданням є збереження цієї єдності, а також впровадження раціональної регіональної політики, яка сприяла б як швидкому повоєнному відновленню, так і помірній та рівномірній євроінтеграції усіх регіонів України, що у підсумку спричинило б вихід України на новий рівень якості життя.

Експерти у сфері децентралізації пропонують будувати нову регіональну політику на таких засадах: 1) розробка стратегії регіонального розвитку (на рівні держави і кожного регіону) з врахуванням широкого спектру впливу прямих і непрямих факторів на результативність місцевого бізнесу; 2) розкриття потенціалу унікальних для регіону активів; 3) постійна робота над виявленням можливостей для розвитку регіону; 4) скоординована система багаторівневого врядування регіональним розвитком за участі центральної, регіональної і місцевої влади та всіх заінтересованих сторін [40]. Звісно, такі ідеї та засади у перспективі можуть сприяти ефективній повоєнній відбудові України. Але варто розглянути, з якими проблемами стикаються громади і регіони, які вже деокуповані та планують розпочати хоча б часткову відбудову. Якщо розглядати Закон України щодо компенсацій за зруйноване чи пошкоджене внаслідок агресії росії проти України майно, то у ньому зазначено, що вагому роль у відбудові відіграють громади. Відповідно до цього закону ОМС повинні утворювати комісії з розгляду питань щодо надання компенсацій [153]. Вони будуть приймати рішення про надання компенсацій чи відмову, а виконавчі органи місцевих рад їх затверджуватимуть. Такий порядок справ є неефективним, окрім того, що ОТГ і так постраждали від війни, відповідно, мають проблеми з наповненням бюджету, то ще відповідно до цього закону джерелом фінансування компенсацій будуть місцеві бюджети. ОТГ зможуть затверджувати місцеві програми та створювати фонди з метою надання

компенсацій. На сьогодні ще невідомо, як будуть залучати ці кошти – добровільно чи примусово, але це також може стати викликом для місцевої влади [147].

Стосовно тих територій, які нещодавно були деокуповані та у найближчій перспективі можуть повернутися під контроль України. У жителів цих громад виникає питання, хто та як буде керувати громадами відповідно до засад децентралізації. На сьогодні у більшості таких ОТГ утворені військові адміністрації. Основним завданням військової адміністрації є оборона території, дотримання громадського порядку, захисту прав і свобод осіб у період воєнного стану. Вони є цілісними та універсальними структурами, адже поєднують у своєму штаті працівників військової, правоохоронної сфери, служби цивільного захисту. Військові адміністрації утворені там, де органи місцевого самоврядування не спроможні виконувати покладені на них функції (вирішувати проблеми громади, управління майном, контроль та управління бюджетом) [205].

У перспективі військові адміністрації будуть функціонувати до перевиборів до органів місцевого самоврядування. Вважаємо, це вкрай важливо, тому що подекуди деяка частина представників ОМС ОТГ перейшла працювати на сторону ворога і, відповідно, цих осіб не повинно бути в органах влади. А оскільки вибори можуть відбутися лише після скасування воєнного стану і ухвалення відповідного законодавчого рішення про дату проведення виборів, то має пройти ще певний період, під час якого хтось повинен вирішувати справи громади, у тому числі й її відбудови. Вважаємо, що повоєнна відбудова вже розпочалася на деокупованих територіях. Отже, вагому роль у післявоєнній відбудові будуть відігравати воєнні адміністрації, до того часу, поки не будуть проведені вибори до місцевих органів влади.

Стосовно Криму та ОРДЛО. На сьогодні відомо, що є перспективні плани з формування ОТГ на цих територіях. Окрім цього, вважаємо, що актуальною буде підготовка професійних кадрів з проукраїнською позицією, які повинні представляти ці регіони. Звісно, за 10 років через систематичний

пропагандистський вплив російської влади на думки людей, що мешкають на цих територіях, погляди кардинально різняться, і люди будуть досить скептично ставитися до адміністративно-територіальних змін, які впроваджуватиме Україна на повернутих територіях. Вважаємо, що у цьому напрямку основне завдання полягає у поєднанні ефективного впровадження засад децентралізації, демократизації та українізації населення.

На основі розглянутого можемо зробити висновок, що у напрямі децентралізації та усього того комплексу, який вона представляє (економічний, політичний, адміністративно-територіальний), у період повоєнного становлення та відбудови України стоїть низка завдань, починаючи від розробки більш ефективних засобів відбудови ОТГ до розвитку ефективної регіональної політики країни [117].

Варто звернути увагу і на особливості комунікації органів влади з населенням. Розглянемо більш детально ситуації з комунікацією між органами місцевого самоврядування та населенням, що склалися на тимчасово окупованих територіях. Під тимчасовою окупацією перебувають частини Донецької, Запорізької Луганської, Миколаївської, Харківської, Херсонської областей. У окремих окупованих громадах відбуваються активні бойові дії, деякі є тилловими для ворога, в яких має місце так званий «тихий терор» місцевого населення. Але, незважаючи на те, що люди намагаються виїхати на підконтрольну Україні територію, певна частина населення чекає на деокупацію та повернення українського прапора вдома. Відповідно, те населення, що залишилося без традиційних благ українського життя, стало об'єктом антиукраїнської окупаційної пропаганди. Оскільки з самого початку окупації відбувався тиск на легітимні органи місцевого самоврядування громад, комунікація між місцевою владою та населенням окупованих громад стала справжнім викликом для обох сторін.

Під час військової окупації ми спостерігаємо декілька варіантів розвитку комунікації між владою та населенням. Один із найпоширеніших варіантів комунікації реалізується тоді, коли представники ОМС виїхали на підконтрольну

територію України та продовжують підтримувати зв'язок з громадою. Така комунікація відбувається завдяки інформаційним каналам, у яких голови громад або представники депутатського корпусу чи виконкому розповідають про перебіг справ, проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо запобігання поширенню фейків з боку окупаційної влади. Також намагаються доправити гуманітарну допомогу до громади та допомогти у питанні евакуації на підконтрольну Україні територію. Альтернативою цьому варіанту є ситуація, коли голова громади та представники ОМС з початку окупації ще певний час залишилися на території громади і виконували свої обов'язки. В обох варіантах засобами інформування є офіційний український сайт громади (якщо його не заблокували окупаційні кібервійська) або інформаційні канали громади в соціальних мережах або месенджерах. Інформування відбувається на постійній або на періодичній основі (в залежності від можливостей та перебігу подій). Мешканцям розповідають про виклики та поставлені задачі, про дії ОМС (міської/селищної/сільської ради) за певний період, про актуальні події, а саме: які вимоги ставили російська війська, яка була завдана шкода російським військом та яка існує небезпека, про загальний стан справ у громаді. Зазначений варіант (місцева влада не евакуювалася і залишилась працювати згідно норм українського законодавства в умовах окупації) є можливим за умови, коли життю представників ОМС та їх сім'ям нічого не загрожує. Така модель розвивається у тих громадах, які не цікаві для російської пропаганди, тому не є інформаційно привабливими для окупантів, які у свою чергу не чіпають владу, тому що сподіваються, що рано чи пізно буде змога поставити проросійську колабораційну владу або представників влади країни-агресора [113].

Наступним та неприйнятним варіантом є той випадок, коли комунікація представників місцевої влади з громадою відсутня внаслідок того, що голова громади, його заступники й депутатський корпус та старости населених пунктів евакуювалися на безпечну територію, але взагалі не виходять на зв'язок з громадою. Тоді громада залишається без об'єктивної інформації щодо перебігу

військових дій у країні, тим самим утворюється вільний простір для поширення дезінформації та формування окупаційного інформаційного впливу [113].

У таких випадках допомагають або волонтери, або активні громадяни, які здатні взяти на себе зобов'язання щодо інформування та допомоги населенню громади. Після деокупації громад, у яких під час окупації сталася така ситуація, однією з основних цілей мешканців громади буде не допустити до влади тих людей, які покинули громаду та залишили її населення напризволяще.

Одним із нагальних є питання про деокупацію тимчасово окупованих територій Запорізької та Херсонської областей. Люди, які виїхали, чекають на можливість повернення додому, тому активно слідкують за новинами стосовно потенційної деокупації території. Але, на жаль, окремі представники різних рівнів влади пишуть обнадійливі пости на своїх сторінках у соціальних мережах, основний зміст яких полягає у тому, що той чи інший населений пункт чи вже звільнено, чи от-от буде звільнено. Такі публікації мають обнадійливий характер для громадськості, а оскільки психологічна особливість людей полягає у вірі в краще, то й сприймаються вони з особливим оптимізмом. Але громадськості варто пам'ятати, що представники влади – це не представники Генштабу ЗСУ та навряд чи вони володіють точною інформацією з приводу того чи іншого населеного пункту. Тому представникам місцевої влади варто бути більш обачливими в цьому питанні [118].

Не менш жахливим варіантом є той, коли окупанти викрадають голів громад або інших представників місцевого самоврядування ОТГ. Таким чином будь-який варіант комунікації зводиться до нуля. Місцева влада приходить в дезорганізований стан, усувається самопроголошеною окупаційною та колабораційною владою, і тим самим громада залишається без будь-яких ознак легітимної та легальної місцевої влади. Такий варіант простежується в особливо активних громадах, які на початку окупації чинили активний супротив на чолі з головою громади. Звісно, є випадки, коли голову громади повертають з окупаційного полону і він продовжує виконувати свої обов'язки вже з іншого, більш безпечного для його життя місця. А є випадки, коли голови громад

невідомо ще скільки часу будуть в полоні, і тому проявів владної діяльності з боку українського самоврядування у громаді не відбувається [113].

Існує й інша модель комунікації, коли голови з самого початку окупації переходять на бік окупантів, тим самим стають колаборантами і закликають мешканців громади не чинити супротив. Така модель комунікації, вважаємо, не є прийнятною, тому що ця діяльність як мінімум суперечить Конституції України та Законам України, які закріплюють відповідальність за колабораційну діяльність. Подальша доля громадян у таких громадах залежить від власної самоідентифікації [113].

Не менш важливим є розвиток стратегічної комунікації у тих громадах, які далекі від військових подій, але повномасштабна війна тим чи іншим чином теж вплинула на особливості інформування населення. У неокупованих громадах значно легше налагодити стратегічну комунікацію між ОМС та громадою, але варто враховувати як загальні базові складники стратегічної комунікації, так і ті корективи, які принесла війна в країні.

Отже, розглянемо більш детально, як реалізовується стратегічна комунікація в ОТГ, які знаходяться на підконтрольній Україні території під час воєнного стану. На початку війни відчувалась певна неорганізованість у поданні інформації, не було єдиного формату бачення у висвітлювання фактів широкому загалу як з боку центральної, так і місцевої влади. Представники місцевого самоврядування, особливо у прифронтових зонах, часто могли надавати інформацію, яка з позицій військового бачення не повинна була висвітлюватися для цивільних з тих чи інших причин. Або навпаки, суспільство направляло запити до місцевих органів влади з низки питань, що стосуються саме військових подій у країні (сигнали повітряної тривоги, наявність бомбосховищ, контроль за цінами на харчові продукти, питання бензину тощо), а відповіді на них були або взагалі відсутні, або носили формальний характер. Отже, бачимо, що органи місцевого самоврядування на початку повномасштабної війни в Україні не були готові до проведення відповідної інформаційної кампанії, а стратегічна

комунікація з питань, що тим чи іншим чином пов'язані з військовими подіями, вибудовувалася вже під час війни.

Наступним актуальним напрямком є налагодження комунікації органів місцевого самоврядування з ВПО. Оскільки більшість ВПО знаходяться у стресовому стані внаслідок вимушеного полишення домівок через активні бойові дії або через «тихий» окупаційний терор, варто розуміти, що комунікація повинна відбуватися достатньо делікатно. Побудова комунікаційної стратегії громад з ВПО повинна обговорюватися зі спеціалістами (психологами, соціальними працівниками) з врахуванням усіх можливих нюансів, що можуть виникнути у роботі з цією категорією населення. На сьогодні можна виділити два основні вектори комунікації місцевого самоврядування з ВПО, це: 1) надання першочергового та необхідного для облаштування життя у громаді та 2) нейтралізація конфліктів між місцевими жителями громад та ВПО (ця тенденція відбувається на західній території України). Щодо облаштування життя ВПО у нових умовах, то питання комунікації з ВПО розділили з місцевим самоврядуванням волонтери благодійних та громадських організацій. Державні інституції та органи місцевого самоврядування у більшості випадків у перші тижні війни виявились невідповідними для зустрічі та допомоги ВПО [20]. На допомогу ОМС для зворотної комунікації приходили місцеві інформаційні канали у соціальних мережах та месенджерах; саме завдяки таким каналам інформація від ВПО ставала більш публічною, що, у свою чергу, пришвидшувало процес вирішення питань. У питанні щодо нейтралізації конфліктів між місцевими та ВПО місцеве самоврядування повинне провести інформаційну роботу з кожною категорією населення окремо та пояснити, наскільки негативно впливає конфліктна ситуація, що виникла, на внутрішній стан громад. Звісно, повністю уникнути конфліктів неможливо, але роботи з попередження та нейтралізації конфліктів повинні бути проведені. Вважаємо, що інформаційні кампанії по уникненню конфліктів між представниками різних регіонів України повинні реалізовуватися не лише ОМС, але й на державному рівні. Причини конфлікту можуть бути різними: політичні, культурні, соціальні,

але усім варто розуміти, що сьогодні у країні триває війна, тож зусилля кожного повинні бути спрямовані на перемогу України.

Таким чином, бачимо, що ОМС, незважаючи на той факт, що на лютий 2022 року війна на Донбасі тривала вже 8 років, не були готові до початку повномасштабної війни. Непідготовленість стосувалася як матеріальної сфери, так й інформаційної. Будь-яку громаду країни, не дивлячись, в якій частині України вона розташована, так чи інакше спіткало проблемне питання налагодження комунікації під час воєнного стану. Тому актуальними на сьогодні є більш детальна розробка стратегії комунікації в умовах війни, удосконалення тих механізмів, які функціонують зараз, розробка й аналіз усіх можливих сценаріїв, які можуть бути реалізовані у громаді під час війни. Актуальними питаннями залишаються своєчасне інформування про повітряну тривогу, артобстріл, найближчі безпечні укриття та роз'яснювальна робота щодо подальших дій у разі обстрілу громади. Не менш важливим є своєчасне інформування про необхідність евакуації з небезпечної для життя громади.

Місцева влада та громадяни повинні усвідомлювати рівень загрози як у громаді, так і в країні у цілому, чітко знати, що варто робити у разі екстрених випадків. Тому ОМС слід розробити інформаційні дороговкази щодо подальших дій у разі загострення військової ситуації, а для громадян реалізовувати сумісно з волонтерськими, благодійними та міжнародними організаціями освітні проєкти, метою яких буде комплексне навчання щодо життя в умовах війни. На нашу думку, навчання повинне включати в себе: вміння надавати першу медичну допомогу, також психологічну допомогу як собі, так й іншим (особливо вразливим категоріям населення), розпізнавати фейки, мати базові знання про військову зброю, можливо, також розуміння медіаторних технологій, наприклад, як поводити себе, якщо зустрівся з окупантом та ін. На нашу думку, вкрай необхідно реалізовувати ці освітні напрямки в областях, що межують з країнами, які здатні напасти. Вважаємо, що після деокупації тих територій України, які знаходяться під тимчасовою окупацією, особливо важливо налагодити саме цю

лінію стратегічної комунікації, тому що, як показує практика, ворог є дуже підступним та може нанести удар у будь-який час.

Під час запровадження воєнного стану абсолютна більшість громад в Україні виявилась не готовою до повномасштабної російсько-української війни. Перші дні та тижні війни у громадах проводилась слабка комунікація щодо військового положення в цілому та розуміння того, що варто чи не варто робити мешканцям громад. Більшість комунікацій йшла або від центрального керівництва країни, або завдяки небайдужим громадянам чи громадським організаціям, які могли покроково допомогти подолати панічні настрої та пояснити населенню, як діяти. Лише згодом органи місцевого самоврядування змогли налагодити стратегічну комунікацію з населенням громади щодо питань, які актуалізувалися під час воєнного стану. Несвоєчасна реакція на виклик сучасності продемонструвала неготовність ОМС до реалій повномасштабної війни. На сьогодні існує два основні сценарії комунікації місцевої влади з громадою, що залежать від умов, у яких опинилася громада: 1) громада знаходиться під тимчасовою окупацією та 2) громада на підконтрольній території України. Кожен з цих варіантів, як ми зазначали, має свої особливості та складнощі, які вимагають професійності, уваги та доопрацювання для більшої ефективності комунікаційної стратегії. Було запропоновано розробити спеціальні освітні проекти, які б допомогли як громаді, так і органам місцевого самоврядування більш ефективно налагоджувати комунікацію в умовах війни [110]. Актуальним питанням у комунікаційному аспекті є відкритість та публічність рішень органів місцевого самоврядування. Якщо у довоєнний час існувала проблема із доступом до інформації для журналістів, то на сьогодні навіть не всі представники влади ознайомлені з проектами рішень щодо соціально важливих питань для життєдіяльності [111].

Необхідно зазначити, що стратегічна комунікація між рівнями влади є вагомим чинником становлення та розвитку регіоналізму. Ми бачимо, що для реалізації виваженої державної регіональної політики як чинника розвитку регіоналізму на засадах децентралізації існує запит на розвиток ефективної

стратегічної комунікації між рівнями влади (ОТГ, район, область, центральні владні органи) [112].

Наголосимо на тому, що у таких умовах неминуче відбувається трансформація ідеології децентралізації. Так, Т. Лукеря зазначає, що початок повномасштабного вторгнення змінив ідеологічні цінності реформи децентралізації. Дослідниця вважає, що війна зумовила зміну ідеологічної складової децентралізації, а саме відбулася конвергенція децентралізації та централізації, і за сучасних умов вони не можуть розглядатися як протилежні концепції організації управління. Авторка наголошує, що у сьогоденні децентралізація відіграє важливу роль у боротьбі проти агресора. Спираючись на дослідження, яке проводилося методом напівструктурованого глибинного інтерв'ю серед голів українських громад, нею було виокремлено такі основні аспекти децентралізації в умовах війни: 1) посилення влади голів громад завдяки прийнятому ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до якого ОМС отримали більше відповідальності та ресурсів; 2) одноосібні рішення у питання забезпечення ЗСУ, допомоги ВПО та надання комплексу традиційних послуг (освіта, медицина, соціальна допомога); 3) трансформація структури управління регіонами. Мається на увазі створення військових адміністрацій, які були запроваджені у регіонах як тимчасові органи на час воєнного стану; 4) посилення міжмуніципального співробітництва, що демонструє зміцнення горизонтальної вертикалі; 5) зміцнення міжнародного співробітництва; 6) створення сил опору в ОТГ (територіальної оборони, добровольчих батальйонів); 7) створення волонтерських штабів, 8) надання соціальної допомоги ВПО [226].

Щодо змін у регіональній політиці, що були викликані війною, то до них належить врегулювання функціональної типології територій країни. Згідно із ЗУ «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р., виокремлено 4 типи територій, відповідно до яких здійснюється відновлення деокупованих територій: 1) території відновлення; 2) території з особливими умовами для розвитку; 3) території для сталого розвитку; 4) полюси економічного зростання.

У ЗУ розкривається важливість логічної цілісності всієї «стратегічної тріади» – локальні стратегії мають розроблятися з урахуванням пріоритетів і цілей державної та відповідних регіональних стратегій. Отже, бачимо, що на сьогодні реформа децентралізації працює над тим, щоб ОМС разом з державною владою ефективно відновлювали території після російської агресії [152].

Схожої думки притримується і В. Орлянський, називаючи реформу децентралізації та місцевого самоврядування реформою перемоги. Науковець зазначає, що, незважаючи на тернистий демократичний шлях розвитку України, проросійський вплив на всі рівні владних органів, реформа децентралізації в Україні як ключ до якісних змін таки відбулася. До якісних змін він відносить ліквідацію авторитарних політичних та соціальних інститутів і впровадження демократичної моделі політичного життя. Особливу увагу загострює саме на зміні свідомості населення маленьких міст та сіл, котрі повноцінно відчули як недоліки, так і позитивні сторони децентралізації при утворенні та створенні ОТГ. Щодо досягнень реформи децентралізації, вчений виокремлює такі: 1) підвищення рівня значущості ОМС, що позитивно вплинуло на громадську активність серед соціальних верств та груп; 2) фінансова децентралізація; 3) зростання владних повноважень у ОМС, що вплинуло на розвиток ініціативи до якісних та системних змін; 4) вплив розвитку місцевого самоврядування на національне українське відродження; 5) оптимізація управлінського апарату не лише на локальному рівні, а й на рівні районів. Вказані фактори сприяли злагодженій та оптимізованій роботі як на локальних рівнях, так і на регіональному (прифронтові області та глибокі тили країни). Певною мірою демократична реформа децентралізації, котра сприяла ліквідації організаційних та інституційних перепон, стала таким собі каталізатором глибинних соціально-психологічних змін, що в результаті сприяло зміцненню України як нації [138].

Ще до початку повномасштабної війни зазначалося, що реформа децентралізації відігравала вагомую роль у забезпеченні національної безпеки країни. Політична криза 2013 року, початок російсько-української війни та, як наслідок, загроза територіальній цілісності України, загострення

внутрішньополітичного питання щодо регіонів (регіони-донори та фінансово залежні регіони), а також маніпулятивний вплив гібридної війни, яка нав'язувала як панацею реалізацію адміністративно-територіальних змін у вигляді федералізації України, поставили під загрозу існування України як держави. Оперативно та цілеспрямовано було прийнято рішення щодо виважених рішень, які мали на меті забезпечення національної безпеки, розвиток демократичних інститутів, громадянського суспільства та взагалі зміни адміністративно-управлінської вертикалі. Одна з головних цілей реформи децентралізації – це формування ефективного місцевого самоврядування та побудова оптимальної системи територіальної організації влади населення, яка, у свою чергу, буде сприяти розвитку безпекового комплексу як окремої громади, так і держави в цілому [168].

Національна безпека України – це не лише законодавчі акти та служба в Збройних силах України, це певний комплекс організаційних заходів, мета яких – захист життєво важливих інтересів громадян України. Основні пріоритети національної безпеки полягають у гарантуванні конституційних прав та свобод, розвитку демократії та громадянського суспільства, зміцненні політичної, економічної та соціальної стабільності в країні, а також комплексній інтеграції в європейський простір та ін. [200]. Зазначені принципи національної безпеки є характерними і для децентралізації. Таким чином реформа децентралізації стає одним із інструментів забезпечення національної безпеки, сутність якого полягає у тому, що після укрупнення більш життєздатні центри громад можуть мотивувати до розвитку громадянського суспільства в межах ОТГ [21, с. 304].

Місцева влада громад та утворені громадські осередки також можуть проводити комплекс заходів, присвячених патріотичному вихованню; вважаємо, що на сьогодні подібні заходи повинні носити комплексний характер – проводитися не лише для школярів та молоді, а й для більш старшого покоління. Одночасне впровадження реформи децентралізації та загострення уваги на важливості національної безпеки, спровоковане бойовими діями на Донбасі, окупацією АР Крим та продовженням гібридної війни з боку рф, роблять

український досвід унікальним. Особливість полягає у тому, що створені громади, а особливо ті, які об'єдналися на добровільних засадах, мають змогу самостійно розвивати власне виробництво, без корупційного впливу та фінансових надходжень зі сторони агресора. Цей механізм зменшує ризики впливу ззовні та ґрунтується на розвитку економічної, а в перспективі й політичної, самодостатності українського народу [21, с. 16].

Ще один механізм реформи децентралізації, який здатний сприяти укріпленню стану національної безпеки України і який повинен почати своє функціонування після закріплення децентралізації на конституційному рівні, – це впровадження інституту префектів. Оскільки префект як посадовець буде державним службовцем, він призначатиметься Президентом України на конкурсній основі, його дії повинні будуть носити характер професійності та об'єктивності. Префект відповідатиме за недопущення на підконтрольній йому території сепаратизму та ідей федералізації на місцевому рівні [21, с. 23-24].

Розвиток цієї інституції сприятиме як демократичному розвитку громад, так і виваженій системі контролю та законності роботи на місцевому рівні. Звісно, вищевказані механізми сприятимуть укріпленню національної безпеки в умовах децентралізації. Але ще одним вагомим чинником є розробка, прийняття та реалізація закону щодо включення органів місцевого самоврядування до списку суб'єктного складу забезпечення національної безпеки. Органам місцевого самоврядування будуть надаватися повноваження щодо питання відповідальності за організацію національної безпеки в громадах. Ці зміни дадуть можливість органам місцевого самоврядування планувати, організовувати та проводити мобілізаційну підготовку, вести облік військовозобов'язаних, здійснювати інформування населення у випадку агресії та надавати допомогу Збройним силам [39].

Таким чином, можна зазначити, що реформа децентралізації є одним із важливих інструментів зміцнення та розвитку національної безпеки як у соціально-виховному просторі (патріотичне виховання та інформованість), так і в управлінському вимірі. Але на сьогодні цей механізм потребує доопрацювань

та апробації, закріплення на законодавчому і конституційному рівнях. У разі, якщо наведене буде виконане, децентралізацію можна буде вважати одним із ефективних інструментів забезпечення національної безпеки України [121].

У контексті розуміння впливу війни на регіони можемо зазначити, що війна об'єднала регіони України у прагненні побороти зовнішнього ворога, а також сприяла зближенню регіональних стратегій (певних планів розвитку регіонів) щодо впливу на вирішення проблем, пов'язаних з військовими діями. Але простежуються й інші тенденції. Маємо на увазі негативний вплив війни на регіони та на сприйняття ситуації у регіонах, пов'язаних з військовими діями. З раціональної точки зору тиллові регіони повинні бути основним центром, який допомагатиме вирішувати основні виклики, пов'язані з війною. Але інколи мають місце тенденції, коли ці регіони продовжують жити своє довоєнне життя, без особливих амбіцій у вирішенні проблем, пов'язаних з війною. Окрім цього, існують й інші парадокси, коли, здавалося б, прифронтові міста повинні особливо чітко усвідомлювати рівень загрози окупації, але з огляду на їх бюджетні витрати допомога військовим не є пріоритетною. Так, наприклад, у м. Запоріжжі, де в проєкті міського бюджету на 2024 р. з 8,47 млрд грн. планується виділити на підтримку ЗСУ, Нацгвардії та інших лише 100 млн., а це лише 1,2% від загальної доходної частини. Якщо порівнювати із тилловим містом – Вінниця із бюджетним планом в 6-7 млрд. планує виділити 600 млн. грн. Кривий Ріг, який теж зазнає періодичних обстрілів, із планом у 8 мільярдів, планує виділити трохи більше 1 млрд. [139]. Звісно, регіоналізм є певним уявленням влади про розвиток регіону, який відображає регіональні потреби. Але для сучасної України, а для прифронтових міст особливо, яким і є Запоріжжя, пріоритетним повинно бути саме питання безпеки та здатності до захисту, тому що у разі його відсутності всі інші наміри не матимуть сенсу.

Оскільки під регіоналізмом ми розглядаємо комплекс узгоджених інтересів і дій політичної еліти та населення субнаціональних територіальних рівнів управління, то саме період війни повинен стати чинником об'єднання політичної еліти та населення регіону. У разі, якщо така тенденція відсутня, а

еліта не хоче чути місцеве населення, або, як у Запоріжжі, робить цей крок лише на декларативних та популістських засадах (громадські слухання проводяться, але депутати ігнорують те, що запропонувала громадськість), виникає наступна проблема: наскільки ефективним буде такий регіон, який у стані війни не може зреалізувати основні принципи демократії, регіоналізму та децентралізації. Це вказує на делегітимацію влади та масовий прояв невдоволення владою. Оскільки приклад із Запоріжжям є проблемою місцевого характеру, а не регіонального, з врахуванням особливостей цього регіону та міста, актуально, щоб на цю проблему як мінімум звернули увагу як обласна військова адміністрація, так і представники центральної влади.

Питання війни та її викликів для реформи децентралізації не оминуло і експертів під час відповідного опитування, адже війна впливає на розвиток кожного регіону України. Тому одним із ключових питань, заданих експертам, стало: *«Оцініть спроможність органів влади на регіональному і місцевому рівнях до ефективного вирішення питань життєдіяльності, пов'язаних з викликами повномасштабної війни?»*. Відповіді на це питання є дуже різними. Так, наприклад, А. Ашурбеков зазначає, що «Достатньо високий. Мені здається, взагалі місцеве самоврядування, голови громад дуже сильно проявили себе на початку повномасштабного вторгнення, в тому числі по Запорізькій області по інших регіонах. Фактично ставши точкою консолідації ресурсів для допомоги Армії, в цілому вони дуже активно працюють над ліквідацією руйнувань, тих чи інших прильотів. Тобто рівень місцевого самоврядування показав високий рівень ефективності як у мирні часи, так і у воєнні часи. Що стосується регіональних органів влади, звісно, у нас на базі обласної адміністрації створено обласну військову адміністрацію. Фактично їй надані широкі повноваження, і тут ефективність даних органів залежить від того чи іншого очільника. Як інституція, я вважаю, що вони працюють ефективно по всій країні, а регіональні відмінності – вже від тих чи інших очільників ОДА. Протилежну думку з цього приводу має В. Негода: «Недостатня спроможність. Для підвищення спроможності територіальних громад та регіональної влади необхідно прийняти

низку законодавчих актів та підвищити рівень координації з центрального рівня. На даному етапі цей потенціал не задіяний на повну силу». Про роль держави у взаємодії з регіонами зазначив А. Козирєв: «Держава повинна бути як саморегулююча система. А в нас вона працює за принципом «цербера». В умовах військового стану, тут взагалі ми кажемо про те, що демократія і інституції ОМС помножені на нуль». А. Ткачук висловився з цього питання таким чином: «Мені здається, що на регіональному та на місцевому рівні влада більш адекватно реагує на ці теми, ніж на національному рівні. Тому що національний рівень мене часом дивує» [116].

Таким чином, на основі отриманих відповідей бачимо, що основні проблеми порядку денного, пов'язані з викликами війни, більшою мірою вирішуються саме завдяки субнаціональному рівню влади. Так, звісно, певна частина регіонів не була готова до початку повномасштабної війни, та до тих викликів які опинилася перед більшістю регіонів. На це знадобився певний час. Такий низький рівень підготовки до військових викликів країни забезпечила центральна влада, тим, що своєчасно не закликала та не зобов'язала до забезпечення основних потреб пов'язаних з війною. Та навіть на сьогодні, коли повномасштабна війна триває більше двох років, існує певне непорозуміння та вагомий нерациональний вплив з боку національного рівня по відношенню до суб'єктів субнаціонального рівня управління [116].

Як бачимо, повномасштабна війна внесла свої корективи у засади функціонування та розвитку регіоналізму в Україні і значним чином вплинула на діяльність регіонального рівня влади та ОМС. Повномасштабна війна стала вагомим індикатором виявлення існуючих регіональних та місцевих проблем. З початком війни з новою силою актуалізувалася роль комунікації між представниками влади та суспільства, що зумовило розгортання нових підходів до комунікації як із населенням на підконтрольній території України, так і з населенням на ТОТ. Вагому роль в умовах воєнного стану наразі відіграють місцеві військові адміністрації. Окрім цього, повномасштабна війна вплинула на

чітке розуміння необхідності єднання регіонів України навколо основних питань державотворення.

3.3. Перспективи розвитку регіоналізму в Україні у контексті внутрішніх та зовнішніх викликів

Питання продовження реформи децентралізації, як і подальший вектор розвитку політичних процесів на субнаціональному рівні у період повоєнного відновлення, турбує значну частину українців. Але варто розуміти, що очікувані трансформації є багатокомпонентними та залежать як від зовнішніх, так і від внутрішніх факторів, які у сукупності впливатимуть на ефективність кожного рівня влади. Не винятком є і регіональний рівень, функціонування якого визначає особливості розвитку регіоналізму в Україні у цілому.

Оцінити вплив різноманітних чинників на подальший розвиток регіоналізму в Україні у взаємозв'язку з реформою децентралізації влади допоможе звернення до експертної думки. Під час проведення експертного опитування фахівцям було задано питання *«Оцініть перспективи подальшої оптимізації діяльності органів влади на регіональному та місцевому рівнях влади за допомогою механізмів децентралізації»*. Для того, щоб зрозуміти експертне бачення майбутніх перспектив, проаналізуємо отримані відповіді.

Окремі експерти акцентували увагу на необхідності законодавчих змін. Розгорнуту відповідь дала Т. Лукеря, зазначаючи, що «В умовах воєнного стану ми не можемо вносити зміни до Конституції, а вони нам дуже потрібні. Оскільки у нас досі не встановлений нагляд за законністю рішень ОМС, що передбачено у Європейській Хартії місцевого самоврядування. Законопроект 4298 «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні»». Важливим є законопроект 9450 «Про міжнародне територіальне співробітництво України». Цей законопроект дає поштовх оптимізації міжнародної співпраці. Ще потрібно працювати над зміною підходу до ДФРР та посиленням спроможності Агенцій регіонального

розвитку». На законодавчих змінах також наголошує і В. Негода, зазначаючи, що «На даному етапі існують можливості удосконалення системи територіальної організації влади, особливо на регіональному та районному рівнях. В першу чергу йдеться про місцеві державні адміністрації і прийняття відповідного законодавчого акту. Інші зміни можливі лише після внесення змін до Конституції України в частині децентралізації». Окрім законодавчих, існує запит і на соціальну трансформацію. А. Козирєв зазначив, що «Після війни, я дуже сподіваюсь, що війна дуже змінить в першу чергу суспільство, і ми станемо іншими. І ми, знову ж таки, маємо враховувати мільйон ветеранів. Дуже просто помножимо на три. Це ж класична соціологія, сім'я – це троє. Тобто три мільйони людей, які вже не будуть згодні з усім, що їм нав'язують. Плюс ті, хто все втратив, вони не будуть мовчати» [116].

Вагомість ефективного громадянського суспільства є одним із компонентів розвитку сучасного регіоналізму в Україні, тому що саме чітке формування запиту на подальший розвиток суспільства може бути ефективним лише у разі результативної співпраці та комунікації між громадськістю й політичною елітою різних рівнів. Саме ці механізми і закладені реформою місцевого самоврядування. На цьому наголошує А. Ашурбеков, який зазначив про те, що «Це логічне завершення реформи, коли обласні адміністрації будуть виконувати лише наглядову функцію, контрольно-наглядову функцію. А питання регіонального розвитку перейде до обласної ради, де будуть сформовані відповідні виконком. Тоді буде логіка, що ті люди, яких обирали, вони будуть відповідати за регіональний розвиток. Це в цілому відповідає концепції децентралізації. Я впевнений, що ми будемо рухатися саме за таким принципом, але знову це буде після війни. Ну, тобто, умовно кажучи, під час війни, я думаю, ми не побачимо суттєвого посилення місцевого самоврядування і посилення децентралізаційних процесів. Тобто сьогодні все ж таки домінують централізаційні процеси, тому що в умовах війни потрібно більше оперативне керування. Але, сподіваємося, як тільки буде перемога, ми повернемося до децентралізації. Мені здається, що в цілому ми ментально вже перейшли цю

точку невороту в реформі децентралізації. Назад відкотити вже не вдасться, буде великий супротив місцевого населення, місцевого самоврядування, і в цілому дана модель продемонструвала свою ефективність». Таким чином, бачимо, що підтримка і розвиток демократичних засад, розвинутих реформою децентралізації, та логічне завершення реформи на законодавчому рівні є одними із першочергових кроків після завершення повномасштабної війни у напрямку розвитку субнаціонального рівня.

Але варто зауважити на певні об'єктивні реалії як сьогодення, так і виклики повоєнної відбудови. Концептуально на майбутнє регіонів у контексті сьогоденних реалій регіонів дивиться А. Ткачук, зазначаючи, що «Зараз дуже складно говорити про загальний рецепт. Війна в нас породила величезну асиметрію в економічному розвитку. На зараз ми маємо три великих макрорегіони. Один макрорегіон, я його називаю «фронтір», це території 100 кілометрів вздовж лінії фронту і україно-російського кордону, де найвищий рівень загрози і практично не залишилося бізнесу. Другий макрорегіон, це Центральна Україна, це опора, де рівень безпеки є кращим, де не настільки скоротилося населення і де ще працює економіка, там можуть формуватися певні бюджети. І третій макрорегіон, це куди перемістилося багато нових людей, туди перемістилися бізнеси і там суттєво відмінні як проблеми, так і можливості, якщо порівняти з «фронтиром»». Такий підхід, вважаємо, є раціональним і буде ефективним як під час війни, так і після її завершення. Ефективне використання потенціалу кожного регіону в залежності від його географічних особливостей та економічних і безпекових викликів сприятиме тому, що кожен регіон може посилити свої позиції і тим самим налагодити державний розвиток, особливо це стосується економічного вектору [116].

Отже, на основі теоретичного дослідження та емпіричної складової у вигляді отриманих відповідей під час проведеного нами експертного опитування, вважаємо, що логічним обґрунтуванням подальших перспектив розвитку регіоналізму в Україні буде розробка сценарних прогнозів.

Першочергово необхідно визначити ключові фактори, які визначатимуть особливості регіоналізму в Україні.

На нашу думку, основними факторами, від яких залежать подальші перспективи формування та розвитку регіоналізму в Україні, є: 1) повномасштабна війна; 2) законотворча діяльність; 3) євроінтеграція; 4) активність суспільства; 5) воля політичних еліт (локальних і регіональних). Розглянемо більш детально кожен фактор окремо.

Фактор повномасштабної війни є ключовим не лише для перспектив регіоналізму, а й у цілому для долі України. Цей фактор включає в себе декілька аспектів, а саме: тривалість війни; засади, на яких буде завершуватися війна; соціальні, економічні, демографічні показники як під час війни, так і після її завершення.

Законотворчий фактор вказує на те, наскільки швидко та якісно будуть розглядатися та прийматися необхідні законопроекти, наскільки будуть спроможними депутати як чинного IX скликання, так і новообрані депутати після парламентських виборів, які скоріш за все будуть проведені незабаром після завершення повномасштабної війни.

Євроінтеграційний фактор пов'язаний з членством України у Європейському Союзі. Є фактичне розуміння того, що вступ до ЄС залишиться довгостроковою перспективою і зможе реалізуватися лише у період післявоєнної стабілізації в країні. Тож для аналізу важливі кроки, які будуть робитися державною владою, та готовність громад і регіонів бути включеними у євроінтеграційний процес.

Активність і роль громадянського суспільства є не менш важливим фактором розвитку регіоналізму. Це зумовлено тим, що суспільство може впливати на генерування ідей та конструкції розвитку як окремої громади, так і регіону в цілому, адже саме населення більш детально знає свої потреби. Але проблема полягає у тому, що за роки Незалежності України суспільство так і не сформувало звичку бути відповідальними за себе, а часто покладається на правлячу владу. На нашу думку, сучасне громадянське суспільство лише

продовжує формуватися, а свої якісні характеристики здатне продемонструвати лише за кризових обставин.

Щодо фактору ролі політичних еліт, то їх компетентність, здатність приймати не лише фіксовані рішення, а й проявляти лідерські якості відповідно до викликів впливатимуть на те, у якому саме руслі буде розвиватися регіоналізм. Знову ж таки, якісна трансформація політичних еліт можлива лише після виборів, які пройдуть вже по завершенню війни. Але формування нового елітарного корпусу та, відповідно, запиту на якісні елітарні трансформації повинні відбуватися вже зараз.

Тепер на основі проаналізованих факторів впливу розглянемо основні прогностичні сценарії щодо перспектив регіоналізму в Україні: оптимістичний, реалістичний та песимістичний сценарії.

Оптимістичний сценарій. Відповідно до оптимістичного сценарію, повномасштабне військове вторгнення повинне завершитися у короткостроковій перспективі. Як результат – це сприятиме активізації інших факторів. У законодавчій сфері має бути розглянута та прийнята низка законопроектів, а саме: №9450 – про міжнародне територіальне співробітництво; №4298 – про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації»; №9518 – про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану; №10284 – про стимулювання участі державних органів та органів місцевого самоврядування у реалізації програм та проектів міжнародної технічної допомоги та транскордонного співробітництва». Станом на вересень 2024 року законопроекти №9450 та № 9518 вже прийнято, а № 4298 та 10284 – очікують на друге читання. Також це стосується запровадження інституту префектів. Відповідно, будуть прийняті конституційні зміни щодо децентралізації влади в Україні. Саме політична воля центрального керівництва країни, як законодавчої, так і виконавчої гілок влади, сприятимуть тому, наскільки якісними будуть ці законодавчі ініціативи, наскільки швидко вони будуть прийняті та якісно виконуватися. За умови прийняття цих та інших

ЗУ кожна громада, район та регіон у цілому зможуть більш ефективно виконувати свої обов'язки. Як результат, регіоналізм матиме більш системний характер.

Війна як точка біфуркації вплинула на суспільство таким чином, що воно стало більш відповідальним за свою подальшу долю, це стосується як долі громади, так і країни в цілому. Ветерани, їх сім'ї, волонтери, громадські активісти та інші свідомі небайдужі люди починають відігравати ключові ролі у розвитку країни. Це стосується будь-якого рівня управління. Налагодження ефективної комунікації між рівнями влади сприяє їх ефективному розвитку. Кожен регіон усвідомлює свої виклики та особливості. Для уникнення конфліктів між регіонами (на кшталт: одним регіонам приділяється більше уваги, а іншим менше) запроваджена регіональна політика для зрівнювання інтересів та мотивації реалізації регіональних кейсів. Регіоналізм в Україні набуває нових ознак. Окрім локальності, яка зумовлена реформою децентралізації, кожен регіон має свої унікальні особливості, що дозволяє йому вибудовувати гармонійні відносини як з іншими регіонами, так і з центральним державним керівництвом. Розвиток галузей у регіонах відбувається на засадах здорової конкуренції, що не шкодить жодній з економік регіону. Саме цей сценарій за умови сприятливої реалізації усієї сукупності факторів дозволяє регіонам впевнено функціонувати в системі ЄС, членом якого є Україна.

Відповідно до цього сценарію в Україні активно розвивається регіоналізм, основою якого є саме локальні ініціативи та тенденції. Саме це надає змогу регіонам країни набути власних унікальних рис, керуючись спільною ідеєю загального демократичного розвитку України.

Реалістичний сценарій. Згідно з цим сценарієм повномасштабна російська агресія ще триватиме певний час, і питанням часу залишатиметься повернення територій України навіть станом на 23 лютого 2022 року. А оскільки це визначальний фактор, то він продовжуватиме впливати на всі інші чинники. Законодавча та виконавча влада будуть опосередковано вирішувати проблеми, які пов'язані із субнаціональними викликами, тобто розглядатимуться лише ті

питання, які будуть актуалізовуватися серед українців та в інформаційному просторі. Поступово час та виклики вплинуть на перегляд ролі сучасних регіонів в Україні. Таким чином може набути свого поширення ідея, запропонована А. Ткачуком, згідно з якою сучасні регіони країни необхідно поділити на декілька макрорегіонів. Мається на увазі наступний поділ:

- **макрорегіон Фронтир** – регіони, території чи їх частини, які потрапляють у 100 км зону вздовж лінії фронту та україно-російського кордону – Миколаївська, Одеська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська, Харківська, Сумська, Чернігівська області;

- **макрорегіон Опора** – у складі Дніпропетровської, Полтавської, Київської, Черкаської, Кіровоградської, Житомирської областей;

- **макрорегіон Тил** – у складі Вінницької, Хмельницької, Тернопільської, Чернівецької, Волинської, Рівненської, Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської областей [187]. Розглянемо більш детально особливості кожного регіону.

Макрорегіон Фронтир. Його особливість передбачає, що населення у цих регіонах не може відчувати безпеку, а тому необхідна стабілізація на цій території, для того, щоб люди могли повертатися додому. Бізнес у таких умовах не може повноцінно функціонувати, тому його робота будується на основі постійного ризику та особистої відповідальності. Основним завданням для такого фронтиру є забезпечення базових речей для життя людей, а плани та проєкти подальшого розвитку регіонів чекають більш кращих та стабільних часів як із безпекової, так і з економічної точки зору.

Центральний макрорегіон (Опора). Основною місією цього макрорегіону є розвиток оборонної промисловості та об'єктів, що підтримують обороноздатність країни. У цілому саме цей регіон повинен відповідати за матеріально-технічне наповнення перебігу війни. Він має стати опорою для деокупації територій України, а також мозковим центром для формування планів та особливостей відновлення деокупованих територій та тих, що зазнали впливу від військової агресії.

Тиловий макрорегіон. Місією цього макрорегіону відповідно до викликів війни є економічний розвиток на інноваційній основі, який повинен будуватися на основі тісної співпраці з ЄС, що у свою чергу сприятиме покращенню євроінтеграційних процесів. Соціальна місія макрорегіону є не менш важливою, а саме сприяння адаптації ВПО до проживання у нових умовах.

Запропонований А. Ткачуком поділ певною мірою диференціює обов'язки між регіонами країни щодо викликів війни. Впровадженням такого регіонального поділу повинно активно займатися КМУ. Таким чином, бачимо, що враховуються саме географічні особливості регіонів відповідно до активного перебігу російсько-української війни. Такий підхід у перспективі може об'єднати регіони України для подальшого уникнення традиційного регіонального політичного поділу країни, тому що основним завданням кожного українського регіону у контексті викликів війни стане збереження та розвиток української державності. Тому вважаємо, що такий сценарій певною мірою можна назвати оптимально-реалістичним.

Щодо співвідношення інших факторів з реалістичним сценарієм. Євроінтеграційні процеси продовжують реалізовуватися частіше на рівні громадської ініціативи, і лише у деяких випадках, якщо вони прямо чи опосередковані пов'язані з викликами війни, керуються державою. Тобто євроінтеграція реалізується частіше на рівні транскордонного співробітництва або за ініціативи ОМС деяких громад. Політична еліта субнаціонального рівня частіше за все лише виконує свої функціональні обов'язки, без додаткової ініціативи та проявів амбіцій та лідерства. Періодично суспільство зазначає, що є певний прояв авторитарності серед представників місцевої влади, яка у свою чергу виправдовується тим, що триває війна. Суспільство періодично активізується, але частіш за все це пов'язано із питаннями війни (мобілізація, повернення військовополонених, виплати ВПО), але ця активність не набуває масових ознак.

В оптимально-реалістичному сценарії регіоналізм в Україні об'єднує декілька регіонів одночасно, діяльність котрих окреслена саме безпековими

можливостями цих регіонів, від яких залежить їх роль та функціонал. Тобто за таких умов регіоналізм має вигляд керованого явища та зумовлюється викликами, пов'язаними з перебігом тривалої повномасштабної війни.

У реалістичному сценарії регіоналізм продовжує мати прояв локалізму. Саме регіональний рівень частіше за все характеризується авторитарним характером, а розвиток регіону залежить від керівників області, тому що в Україні простежується тенденція до дуже частої зміни голів обласних військових адміністрацій. А оскільки їх призначає Президент за погодженням КМУ, то тенденції регіонального розвитку будуть залежати і від намірів центрального керівництва у тому числі. Певними демократичними осередками розвитку регіоналізму в Україні, за цим сценарієм, є саме громадська ініціатива та ініціативні ОМС, що сприятиме як розвитку євроінтеграції, так й іншим важливим процесам.

Песимістичний сценарій. Згідно з ним війна переходить у фазу затяжної. Поступово продовжується окупація українських територій країною-агресором. У країні відсутня будь-яка циркуляція політичної еліти. Така деградація політичної системи призводить до того, що у країні починають активно розвиватися авторитарні та тоталітарні тенденції. Регіони країни частіше за все взагалі не мають право голосу і сприймаються лише як територія, без врахування суб'єктивних особливостей. Навіть локалізм і місцеві активності нівелюються на субнаціональному рівні. Законотворча діяльність за таких умов стала владним інструментом, коли приймаються лише необхідні для влади ЗУ. Ідея євроінтеграції є лише декларативним проявом та не має під собою певного фундаменту. Певні транскордонні ініціативи гальмуються, а нові ініціативи впровадити достатньо складно. Політична еліта повністю підпорядкована центральній владі, відповідно, певні вольові дії відсутні. Громадські ініціативи деградують, а усе активне та розумне населення країни шукає шляхи виїзду за кордон.

Регіоналізм за таких умов або взагалі зведений нанівець, або частіше набуває ознак сепаратизму через відсутність ефективності демократичних

інструментів та ініціатив і через те, що наявні умови сприяють лише бажанню регіонів відсторонитись від викликів, пов'язаних з війною, та її наслідків. Прояв регіоналізму взагалі сприймається вороже, тому що зумовлений негативними тенденціями для державотворення в авторитарних (тоталітарних) умовах.

На основі розглянутих сценаріїв, враховуючи необхідність трансформації регіоналізму в Україні, у межах розвитку державотворення, оптимальними, звісно, є оптимістичний, оптимально-реалістичний та реалістичний сценарії. Але варто зауважити, що інколи в сучасному вимірі у деяких ситуаціях, на жаль, можемо констатувати певні прояви песимістичного сценарію, особливо це стосується поширення авторитарного впливу з боку центральної влади на регіони в Україні.

Отже, коли сучасний регіоналізм в умовах децентралізації влади набуває ознак локалізму, доцільно буде надати низку рекомендацій для органів місцевого самоврядування щодо оптимізації діяльності ОМС (місцевий та регіональний рівні влади) як в умовах воєнного стану, так і у період повоєнного відновлення. У разі їх виконання може відбутися гармонізація відносин на субнаціональному рівні, у тому числі між владою та громадськістю.

В умовах воєнного стану доречними будуть:

1. Ініціатива та лідерство. Представникам ОМС в умовах воєнного стану доцільно приймати рішення відповідно до викликів, не чекаючи рішень зверху. Такі рішення можуть бути непопулярними, але сприятимуть вирішенню нагальних проблем суспільства. Управлінці повинні брати на себе відповідальність як за прийняті реалізовані рішення, так і за ті, які не були реалізовані.

2. Стратегічне планування. Представникам ОМС рекомендується розвивати стратегічне мислення і вміння прораховувати ризики та постійно вчитися. Цими якостями повинен володіти кожен представник місцевого самоврядування, тому що чітке розуміння викликів війни сприятиме зменшенню ризиків негативного впливу війни на суспільство.

3. Проектна діяльність. У період війни центральному та тиловому макрорегіонам на обов'язкових засадах рекомендуємо розвивати проектну діяльність для залучення додаткових коштів на розвиток ОТГ. Залучені кошти значно посилюють спроможність громади долати виклики воєнного часу.

4. Комунікація. Незважаючи на виклики та обмеження, пов'язані з воєнним станом та, відповідно, авторитарними тенденціями на загальнонаціональному рівні, ОМС повинні, наскільки це є можливим, бути відкритими для громадськості і тим самим сприяти розвитку демократичних тенденцій та заохоченню громадських ініціатив. Активна громадська позиція у межах громади стане запорукою для розгортання демократичних процесів після завершення війни.

5. План відновлення. Вже зараз в умовах воєнного стану представникам тих громад, які знаходяться на лінії фронту та тих, які тимчасово окуповані (а керівництво ОТГ працює на підконтрольній території України), необхідно розробляти детальні проекти і плани по відновленню життя у своїх громадах.

На нашу думку, не втратять своєї актуальності і вищенаведені рекомендації, але відсутність воєнного стану сприятиме актуалізації ще деяких загальних рекомендацій для всіх рівнів влади:

1. Завершення реформи та запровадження інституту префектів.
2. Внесення змін до Конституції України щодо закріплення засад реформи місцевого самоврядування та територіальної організації.
3. Вдосконалення нормативної бази щодо регіонального розвитку та розробка нового концептуального бачення регіональних процесів з врахування післявоєнних викликів.

На основі аналізу експертної думки щодо подальших перспектив розвитку регіоналізму в Україні у контексті внутрішніх та зовнішніх викликів та запропонованих нами сценаріїв можемо зробити певні висновки. Подальші перспективи залежать від того, як будуть розвивати такі фактори, як: 1) тривалість воєнного стану та перебіг війни в цілому; 2) рівень активності

позиції парламенту та уряду щодо оптимізації засад регіонального розвитку й децентралізації; 3) відповідальність суспільства щодо питань місцевого та регіонального розвитку; 4) роль регіональної та місцевої еліти, готовність до співпраці як і з суспільством, так і з центральною владою. У контексті надання загальної оцінки щодо стану регіоналізму в сучасних умовах децентралізації можемо зазначити, що регіоналізм в Україні набуває ознак локалізму. Це зумовлено тим, що на сьогодні саме на рівні громад бачимо розвиток ініціативи та ефективне управління.

Висновки до третього розділу

Враховуючи нинішню політичну ситуацію у країні, можемо зазначити, що перспективою для всіх регіонів країни є саме євроінтеграція, а ключовим викликом – війна. Не зважаючи на те, що процес євроінтеграції триває, здебільшого він забезпечується завдяки громадській ініціативі. На сьогодні існує активний запит щодо активізації державної діяльності у регіонах стосовно питань рівномірної євроінтеграції України, адже прослідковується така тенденція, коли окремі громади та регіони радо вітають ті перспективи та можливості, які можуть бути отримані завдяки євроінтеграції, у той же час є випадки, коли, навпаки, регіони та громади ставляться до цієї можливості байдуже. Низка євроінтеграційних проектів, які реалізуються на засадах децентралізації, сприяють розвитку децентралізації в окремих галузях, першочергово це стосується сфер освіти, медицини та адміністративних послуг. Початок повномасштабного вторгнення не став перепорою у питанні подальшої допомоги щодо можливості євроінтеграції України, продовжується активна грантова діяльність з метою сприяння відбудови українських громад, які потерпають від війни.

Проте, вважаємо, що ключовим успіхом євроінтеграції в Україні є саме запровадження реформи децентралізації та побудови спроможного місцевого самоврядування. На нашу думку, поступове впровадження європейських

цінностей демократичного врядування сприятиме якісним змінам по всій території країни, тому що певний позитивний досвід співпраці з ЄС вже наявний в Україні. Відтак постає ключове завдання поширення позитивного досвіду і більш детальне ознайомлення громад з можливостями співпраці з ЄС. Не менш відповідальна місія стоїть і перед державою щодо активізації регіонального розвитку у контексті євроінтеграційних перспектив України.

Ці перспективи окреслювалися значно б краще у разі відсутності російсько-української війни, адже саме ті регіони, які найбільше страждають від військових дій, найменше зацікавлені в євроінтеграційних процесах. На сьогодні у більшості громад цих регіонів діють військові адміністрації, основним завданням яких є вирішення проблем, пов'язаних з викликами війни. Актуальним напрямком діяльності прифронтових громад та утворених військових адміністрацій є також налагодження співпраці з європейськими партнерами з метою розробки планів та перспектив відбудови регіонів після деокупації територій. Окрім суто військових та перспективних викликів перед такими громадами стоять і питання гуманітарного та інформаційного напрямку. Гуманітарний напрямок включає допомогу ВПО, допомогу в евакуації, сприяння проведенню стабілізаційних заходів та розробку планів і перспектив діяльності громад після деокупації тощо. Інформаційний напрямок складається із налагодження комунікації як і з тими, хто виїхав з громади і є ВПО, та комунікації з тими, хто залишився в окупованій ворогом громаді.

Не менш важливим питанням ефективної стратегічної комунікації стоїть і перед обласними та районними військовими адміністраціями та тиловими ОТГ. Зазначимо, що в умовах війни від якості та ефективності комунікації по всій країні залежить взагалі ефективний захист країни та боротьба з ворогом. Незважаючи на низку викликів та проблем, пов'язаних з війною, реформа децентралізації на сьогодні залишається однією з найбільш ефективних реформ, але яка у той же час потребує законодавчих змін, які здебільшого можуть бути реалізовані після завершення дії воєнного стану в країні. Взагалі війна стала певним лакмусовим папірцем, який підтвердив ефективність реформи

децентралізації, тому що місцева і регіональна влади показали свою спроможність діяти у кризових умовах.

Таким чином, наявне чітке розуміння ключових факторів, які впливають на перебіг реформи, серед яких: тривалість та наслідки повномасштабного збройного вторгнення РФ, законотворча діяльність, активність державної, регіональної, місцевої політичної еліти, активність громадянського суспільства та інші. Саме ці чинники визначають подальші перспективи регіоналізму в умовах децентралізації, а їх врахування дозволило нам розробити сценарії розвитку регіоналізму: оптимістичний, реалістичний (у т.ч. оптимально-реалістичний), песимістичний. Для того, щоб уникнути песимістичного сценарію, були розроблені певні рекомендації для провідних агентів розвитку регіоналізму в умовах децентралізації влади – органів місцевого самоврядування, а також представників усіх рівнів влади.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження є комплексним аналізом впливу реформи децентралізації влади в Україні на трансформацію регіоналізму з врахуванням внутрішньополітичного та зовнішньополітичного контекстів. Завдяки таким методам, як аналіз, синтез, експертне опитування та прогнозування, низки загальнонаукових принципів та підходів було охарактеризовано дослідницьку проблему, в якій визначено, що ті якісні зміни, які мають відбуватися завдяки впровадженню реформи децентралізації, реалізовані лише частково і мають певну регіональну диспропорцію з врахуванням можливостей, які дає ця реформа. Саме тому наявний регіональний дисбаланс, який в умовах впливу повномасштабної війни аргументує необхідність узгодженого розвитку регіоналізму по всій країні. Вирішення зазначеної проблеми було здійснене у процесі комплексного дослідження сутності та особливостей регіоналізму як явища, вивчення особливостей розвитку регіоналізму в Україні та проведення політологічного аналізу особливостей трансформації регіоналізму у період децентралізації влади в Україні.

Проведене дослідження дозволило досягти комплексних результатів, що можуть бути викладені у таких положеннях:

1. З'ясовано сутнісні та специфічні характеристики фундаментальних для дослідження понять: «регіон», «регіоналізм», «регіоналізація», «децентралізація». У контексті теми роботи *Регіон* розглядається як територіальна соціально-політична система, утворена на засадах спільного географічного, економічного, культурного, економічного, соціального розвитку, яка має власний політичний і управлінський простір, які й регулюють особливості подальшого розвитку цієї територіальної одиниці. *Регіоналізм* є одним із ключових понять дисертаційного дослідження. Вивчення його сутності залежить від особливостей наукового напрямку дослідження, тому регіоналізм можна розглядати як глобальне явище, так і локальне. Відповідно до об'єкта дослідження регіоналізм розглянуто як комплексне соціально-політичне явище,

яке розвивається «знизу» та націлене на всебічний розвиток регіону як спроможної адміністративно-територіальної одиниці. Регіоналізм є результатом комплексної дії політичних еліт та громадськості. Протилежним за своєю сутністю є процес *регіоналізації*, який полягає у перерозподілі повноважень за принципом «зверху до низу», але у демократичних суспільствах цей перерозподіл є відповіддю на запити регіональної еліти та громадськості. Регіоналізм і регіоналізація є взаємообумовленими політичними процесами, що відбуваються як на внутрішньодержавному, так і на глобальному рівнях. *Децентралізація* є однією із форм регіоналізації, що реалізується завдяки принципу субсидіарності, який передбачає комплексний (управлінський, фінансовий, освітній тощо) перерозподіл функцій, повноважень та сил від центрального рівня до місцевого. Основним завданням децентралізації в Україні стало утворення спроможних об'єднаних територіальних громад та сильних органів місцевого самоврядування. Показано взаємозв'язок регіоналізму і децентралізації влади: з одного боку, децентралізація певною мірою є відповіддю на регіоналізм як запит з боку регіональних еліт на зміну системи управління на субнаціональному рівні, з іншого боку, вона сприяє трансформації регіоналізму, який набуває нових якісних ознак – локалізму.

2. *Проаналізовано* наукові погляди як вітчизняних, так і закордонних дослідників щодо сутності процесу децентралізації та особливостей його впровадження в Україні. Значна частина науковців акцентує увагу на засадах децентралізації як адміністративно-політичного процесу. Встановлено, що за своєю сутністю децентралізація є антиподом централізації, виступає на засадах рівномірного розвитку усіх рівнів управління, сприяючи демократичному розвитку країни. Впровадження децентралізації потребує комплексних змін, у першу чергу це стосується законодавчої сфери, яка повинна регулювати такі напрямки, як: управлінський (перерозподіл повноважень), економічний, правовий та ін. Не менш важливим фактором у впровадженні реформи децентралізації є систематична комунікаційна робота з суспільством щодо роз'яснення особливостей, переваг та можливостей децентралізації як

інструменту розвитку власної громади. Досвід країн Європи та України демонструє наявність двох способів укрупнення територіальних одиниць на базовому рівні: на добровільній та адміністративній основі. В Україні були застосовані обидва види: на початку реформи об'єднання громад мало ознаки добровільності, таким чином було утворено значну частину нині існуючих громад, а на завершальному етапі громади утворювались вже на адміністративних засадах.

3. *Розкрито* особливості впливу децентралізації на регіональний розвиток України. Утворення якісно нового базового рівня управління у вигляді об'єднаних територіальних громад вплинуло також на подальшу вертикальну трансформацію адміністративно-територіального устрою. Як результат, у 2020 році певних змін зазнав і районний рівень управління, було укрупнено райони та, відповідно, адміністрації, що значно скоротило їх кількість. На сьогодні залишається запит на трансформацію обласного рівня, де замість голів ОДА та відповідної адміністрації повинен сформуватися інститут префектів. Окрім цього, варто зазначити, що формування спроможних громад та дотримання стратегій розвитку громади/району/регіону сприятиме успішному регіональному розвитку України, але це можливе лише за умови співпраці усіх рівнів влади та дотримання узгодженого концептуального бачення розвитку як ОТГ, так і регіонів, а відтак і країни в цілому.

4. *Розкрито* основні чинники розвитку регіоналізму в умовах децентралізації і виокремлено їх комплекс, а саме: наявність місцевих та регіональних громадських активностей; самоусвідомлення регіональної приналежності; виважена державна політика регіонального розвитку; стратегічна комунікація між рівнями влади; ефективна та концептуальна співпраця ОМС та регіональної влади у питаннях бачення та реалізації розвитку ОТГ, районів та загалом регіону (області); посилення громадського контролю у питанні регулювання діяльності місцевої та регіональної влади; наявність представників регіону на регіональному рівні державної влади. Аргументовано, що розвиток ефективного регіоналізму на основі розглянутих чинників

сприятиме не лише якісному розвитку регіонів України, а й взагалі трансформації перспектив та можливостей розвитку України;

5. *Досліджено* особливості політичної трансформації у регіонах в контексті впровадження децентралізації влади. Спираючись на вже наявні фундаментальні розробки та на основі власного дослідження можемо зазначити, що впровадження реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади сприяло активізації політичної регіональної еліти. Таким чином в областях України були утворені успішні регіональні партійні проекти, які мають підтримку з боку електорату. У ході виборів 2015 та 2020 рр. відсоток підтримки регіональної політичної еліти зростав, ця тенденція чітко простежується як у певних регіонах країни, так і в окремо взятих громадах, зокрема, міських ОТГ. Але, незважаючи на зростання ролі регіональної політичної еліти та відповідних політичних партій, мають місце й тенденції до автономізації, що проявляється у формуванні головою громади такої внутрішньополітичної системи, яка вигідна лише йому та близькому йому колу осіб. Як наслідок, такі дії негативно впливають на розвиток громади та знецінюють усі переваги децентралізації як реформи. Тому посилення впливу регіональної й місцевої політичної еліти має подвійні наслідки: з одного боку, позитивні, які проявляються у бажанні політичної еліти й справді захищати інтереси громади/району/регіону, а з іншого боку, негативні – у вигляді поширення корупції.

6. *Визначено* роль громадськості як суб'єкту розвитку регіоналізму в умовах децентралізації. Оскільки розвиток сучасного регіоналізму відбувається саме «знизу», його фундаментом поряд з місцевими й регіональними елітами також виступає громадськість. Децентралізація як державний інструмент надає більше можливостей для розвитку громадських ініціатив, а наявна практика демонструє, що одним із ключових чинників демократичного розвитку є саме активізація суспільства. Але поширеними проблемами в Україні є як пасивність суспільства, так і небажання місцевої влади дослухатися до громадської думки. Вважаємо, що залученість громадськості до вирішення ключових проблем

місцевого й регіонального розвитку сприятиме більш ефективному вирішенню тих чи інших проблем.

7. *Виявлено* особливості трансформації регіоналізму в Україні в умовах європейської інтеграції. На сьогодні в Україні спостерігаються певні регіональні відмінності щодо євроінтеграційних можливостей. Так, західні регіони завдяки своїй географічній близькості до ЄС та реалізації транскордонного співробітництва більш потужно трансформують регіоналізм у бік європейських традицій. Натомість у східній та південній частинах країни майже не простежуються євроінтеграційні тенденції розвитку регіонів. Звісно, децентралізація сприяє активізації громад та їхньому залученню до європейських програм розвитку чи грантових проєктів, але це найчастіше виняток, аніж розповсюджений факт. Тому на сьогодні у контексті загальнодержавної мети щодо вступу до Європейського Союзу необхідними є розробка та впровадження регіональної політики, яка сприятиме вибудовуванню євроінтеграційних засад розвитку кожного регіону.

8. *Продемонстровано* особливості впливу повномасштабної війни на реформу децентралізації в Україні. Повномасштабна війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., підтвердила ефективність та спроможність реформи децентралізації, тому що саме сильне місцеве самоврядування сприяло і продовжує сприяти активному опору агресору. Навіть ті громади та їхні ОМС, які через військову агресію опинилися в тимчасовій окупації або в зоні активних бойових дій, у сьогоденних умовах трансформувалися у військові адміністрації та продовжують виконувати певний функціонал щодо забезпечення життєдіяльності громади в умовах війни. Це стосується як комунікаційного процесу, так і вирішення питань гуманітарного спрямування.

9. *Окреслено* подальші перспективи розвитку регіоналізму в умовах децентралізації влади та надані рекомендації для органів місцевого самоврядування щодо можливостей розвитку регіоналізму в умовах воєнного стану. Подальші перспективи окреслені у межах трьох сценаріїв розвитку, а саме: песимістичного, реалістичного та оптимістичного. Ключовими чинниками

розвитку було визначено: 1) повномасштабна війна; 2) законотворча діяльність; 3) євроінтеграція; 4) активність суспільства; 5) воля політичних еліт (локальних і регіональних). Через те, що названі фактори взаємопов'язані та взаємовпливові, саме від їх трансформації залежатиме і перебіг того чи іншого сценарію. Надані рекомендації базуються на засадах розвитку демократичного врядування, стратегічного планування, активної комунікаційної діяльності.

Враховуючи десятирічний досвід реформи децентралізації в Україні та особливості її впровадження, політичні трансформації, наявні перспективи, можемо зазначити, що реформа децентралізації сприяла розвитку територіальних громад на місцевому рівні та перетворила їх на ефективні базові одиниці врядування в Україні. Реформа децентралізації вплинула на рівень політичної та громадської активності громадян, актуалізувала роль громад як дієздатного управлінського органу та продемонструвала можливості побудови самостійного й ефективного управління на місцях. Тому, враховуючи особливості регіоналізму як політичного процесу, основним завданням якого є становлення регіону як суб'єкта політичних відносин, наголосимо, що саме реформа децентралізації справляє потужний вплив на розвиток регіоналізму. Але, враховуючи український досвід, вважаємо, що нинішній український регіоналізм у контексті реалізації децентралізації засновується на засадах локалізму, тому що саме утворені локальні громади і надані їм можливості та повноваження, відповідно до принципу пазлу, сприяють побудові ефективного регіоналізму. Безумовно, для успішного розвитку місцевих і регіональних спільнот необхідно подолати низку зазначених у роботі недоліків, зокрема, оптимізувати комунікацію між політичними елітами й громадськістю та посилити контроль громадськості за суспільними процесами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арабаджиев Д. Ю. Роль і місце громадських організацій у політичній системі України. *Грані*. 2015. № 8. С. 17–21.
2. Асамблея Європейських Регіонів. Декларація щодо регіоналізму в Європі 1996. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2013/03/1996.html> (дата звернення: 07.02.2024).
3. Баглікова М. С. Концептуальні засади дослідження «регіоналізму» в політичній науці. *Політологічний вісник*. 2013. № 70. С. 232–242.
4. Баймуратов М. А. Децентралізація та компетенція місцевого самоврядування в Україні. *Віче*. 2015. №12. С. 14–17.
5. Белец Ж. А. Децентралізація державних фінансів як механізм реформування місцевого самоврядування в Україні. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : збірник матеріалів конференції. Херсон, 2014. С. 11–13.
6. Бердянськ. Вибори міського голови 15 листопада 2015. Другий тур. URL: https://ukraine-elections.com.ua/uk/election_data/region_result_page/125 (дата звернення: 21.11.2022).
7. Битва за мерів у другому турі: хто, де і проти кого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/11/151104_mayors_second_round_uk (дата звернення: 21.11.2022).
8. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених Київ : Дух і літера, 2015. 380 с.
9. Болотіна Є. В., Стешенко Н. Л., Бородай А. В. Інституційний метод аналізу політичної системи. *Регіональні студії*. 2023. Вип. № 32. С. 41–46.
10. Бурик З. М. Розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад в контексті децентралізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 85–90.
11. Бутко М. П., Хомик О. Д. Методологічні засади формування сучасної

- парадигми політики регіонального розвитку. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 7–16.
12. Буряк Володимир Вікторович. Характеристика політика. URL: <https://www.chesno.org/politician/35124/> (дата звернення: 21.11.2022).
 13. Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 114–145.
 14. Василенко Л., Добровінський М. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. *Адміністративне право і процес*. 2011. № 3. С. 123–126.
 15. Ващинська І. І. Соціальні ідентичності та групові лояльності в сучасному українському суспільстві : дис... канд. соціол. наук : 22.00.04. Львів, 2019. 302 с.
 16. Вибори мера Бердянська: Валерій Баранов втретє очолить місто. URL: https://vybory.24tv.ua/rezultati-vibori-mera-berdyansk-2020-tsvk-hto-peremig_n1461740 (дата звернення: 09.02.2024).
 17. Вибори мера Енергодара виграв кандидат від ОБ. URL: <https://ukranews.com/ua/news/387890-vybory-mera-energodara-vygrav-kandydat-vid-ob> (дата звернення: 09.02.2024).
 18. Виграти грант. Історії успіху громад Заходу України. URL: <https://ulead.org.ua/story/9> (дата звернення: 15.05.2023).
 19. Військові адміністрації: повзуча централізація чи необхідний інструмент під час війни? URL: <https://www.chesno.org/post/5792/> (дата звернення: 10.02.2024).
 20. Влада громад має налагоджувати комунікацію між переселенцями і місцевими жителями – U-LEAD. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3531661-vlada-gromad-mae-nalagodzuvati-komunikaciju-miz-pereselencami-i-miscevimi-zitelami-ulead.html> (дата звернення: 04.08.2022).
 21. Власюк О. С. Національна безпека України : еволюція проблем внутрішньої політики. Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

22. Вовкогон О. Ю. Інституційний підхід до вивчення соціальних явищ. *Грані*. 2011. № 3(77). С. 91–95.
23. Волошин В. В. Принцип об'єктивності у соціально-гуманітарному пізнанні: фокус на релігієзнавстві. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 3. С. 29–34.
24. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика : хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів : укл. Кононов І. Ф. Луганськ : Альма матер, 2002. 664 с.
25. Глотов Б., Калитюк Л. Європейський досвід урахування регіонального фактору в державній політиці. *Державне управління та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2009. № 2(2). С. 284–294.
26. Гнатюк В. В. Особливості функціонування політичних процесів на регіональному рівні в Україні (на прикладі Закарпатської, Львівської і Чернівецької областей у 2010-2015 рр.) : дис. ... д-ра філософії : 052 Політологія. Львів, 2021. 312 с.
27. Гнатюк В. В. Субнаціональні політичні режими в Україні на прикладі Закарпатської, Львівської та Чернівецької областей у період 2010-2015 рр.: інституційне вимірювання. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2019. № 2(98). С. 126–154.
28. Горбатенко В. П., Бутовська І. О. Політичне прогнозування : навч. посібник. Київ : МАУП, 2005. 152 с.
29. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. *Політичні дослідження*. 2021. №1. С. 22–40.
30. Горло Н. В. Особливості політичної регіоналізації України в контексті впливу глобалізаційних процесів. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. С. 103–111.
31. Горло Н. В. Реалізація реформи децентралізації влади в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 40. С. 171–175.

32. Горло Н. В. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму : дис. д-ра політ. наук : 23.00.02 ; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2019. 486 с.
33. Горохова Л., Невинна Г. Досягнення та перспективи реформи децентралізації в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: філос.-політолог. студії*. 2023. № 46. С. 253–261.
34. Гройсман В. Б. Місце та роль децентралізації влади у процесах становлення громадянського суспільства. *Демократичне Врядування*. 2015. № 15. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26750/grojsman.pdf> (дата звернення: 09.02.2024).
35. Громадянське суспільство в ОТГ – «бідний родич» децентралізації? URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=hroma-dyanske-suspilstvo-v-oth-bidnyj-rodych-detsentralizatsiji> (дата звернення: 17.02.2021).
36. Двадцять п'яте загальнонаціональне опитування: Динаміка ставлення українців до міжнародних союзів (22-23 листопада 2023). URL: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/dvadcyat_piyate_zagalnonacionalne_opituvanny_dinamska_stavlennya_ukrainciv_do_mizhnarodnih_soyuziv.html (дата звернення: 10.02.2024).
37. Дегтярьова І. Регіоналізм як чинник децентралізації влади. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 3(3). С. 143-147.
38. Делія Ю. В. Методологія та принципи дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 158–163.
39. Демиденко В. О. Місце й роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні національної безпеки України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 238–249.
40. Державна регіональна політика. Бути чи не бути. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/derzhavna-rehionalna-politika-2023-buti-chi-ne-buti.html> (дата звернення: 12.04.2023).

41. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. С. Куйбіда [та ін.] ; за заг. ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД. 2007. 768 с.
42. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. В. Романова та ін. ; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2019. 115 с.
43. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / О. В. Шевченко, В. В. Романова, Я. А. Жаліло та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.
44. Децентралізація: об'єднані громади – нові можливості : кат. громад. ініціатив, реаліз. у рамках проекту «Підтримка реформи місцевого самоврядування в Україні» / упоряд. М. Гопко ; Ін-т Громадян. Сусп-ва. Київ : Фонд Східна Європа, 2017. 86 с.
45. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін. ; Центр політико-правових реформ. Київ : Вид. Москаленко О.М., 2012. 212 с.
46. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. Результати шостої хвилі всеукраїнського дослідження. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/788/Sociology_Dec_2021_Ukr.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
47. Діалог з громадою: у Ягідному пройшли громадські слухання. URL: <https://restoration.gov.ua/press/news/55900.html> (дата звернення: 09.02.2024).
48. Дребот Н. П., Семеган І. Б. Реформа децентралізації в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29, № 4. С. 24–27.
49. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 20.04.2024).

50. Досвід адмінреформи для України: як звільнити більшість мерів, не зруйнувавши державу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/23/7073972/> (дата звернення: 23.03.2021).
51. Дробуш І. Г. Децентралізація та субсидіарність як необхідні умови реалізації соціальних прав територіальних громад на місцевому рівні. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 3. С. 50–55.
52. Дуда А. В., Макаров Г. В. Новий районний поділ: проблеми функціонування, перспективи удосконалення : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2021. 20 с.
53. Європейська хартія місцевого самоврядування. Від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 10.02.2024).
54. Експертне опитування. URL: <http://elbib.in.ua/ekspertne-opituvannya-metodologiya-ta-metodi-sotsiologichnih-doslidjen.html> (дата звернення: 04.04.2024).
55. Емпіричний метод. URL: [\(https://vue.gov.ua/Емпіричний_метод#:~:text=Емпіричний%20метод%20-%20метод%20наукового%20дослідження,конкретних%20даних%20\(предмета%20дослідження\)](https://vue.gov.ua/Емпіричний_метод#:~:text=Емпіричний%20метод%20-%20метод%20наукового%20дослідження,конкретних%20даних%20(предмета%20дослідження)) (дата звернення: 04.04.2024).
56. Європейські стандарти місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС. Лекція № 4. Регіоналізм та регіоналізація: основні поняття та типологія. URL: <https://law.karazin.ua/resources/doks/jm13-eu-201920.pdf> (дата звернення: 07.02.2024).
57. Європейський Союз надав висновки та рекомендації щодо плану відновлення України в частині місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15582> (дата звернення: 15.05.2023).
58. Європейські стандарти місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС. Лекція № 5. Теорії регіоналізму в сучасних політико-правових дискурсах. URL: <http://law.karazin.ua/resources/doks/jm5-eu-201920.pdf> (дата звернення: 15.08.2021).

59. ЄС та ОЕСР розпочинають новий проєкт з підтримки децентралізації та посилення регіонального розвитку в Україні. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/єс-та-оеср-розпочинають-новий-проєкт-з-підтримки-децентралізації-та-посилення_uk (дата звернення: 15.05.2023).
60. Заїка О. В., Сокур М. М. Напрями запобігання корупції в діяльності посадових осіб органів місцевого самоврядування. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2021. Вип. № 4(18) С. 35–44.
61. Зварич І. Т. Регіоналізм як об'єкт міждисциплінарного дослідження. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 38. С. 200-220.
62. Звіт про роботу семінару. Підтримка децентралізації в Україні: вдосконалення державного інвестування на всіх рівнях врядування. URL: <https://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment/Ukraine-Decentralisation-Proceedings-Lviv-UKR.pdf> (дата звернення: 15.05.2023)
63. Казюк Я. М. Окремі аспекти децентралізації управління ресурсами місцевих бюджетів. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : збірник матеріалів конференції. Херсон, 2014. С. 33–36.
64. Калитчак Р. Г. Регіоналізм у європейських інтеграційних процесах. Київ : Знання, 2007. 303 с.
65. Камінська Н. В. Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 34–40.
66. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Регіональні політичні режими в Україні: підстави формування, специфіка функціонування, особливості трансформації. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 248 с.
67. Карта правових реформ для громадянського суспільства в Україні. URL: <https://docs.google.com/document/d/1PKfk4ynuxzkyAgCpv1uer1BFgr0xbDEN35lzgFZawBk/edit#> (дата звернення: 17.02.2021)

68. Кіншак А. В. Державна регіональна політика в Україні: термінологічна невизначеність. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. Вип. № 6. URL: [http://www. dy.nayka.com.ua/?op=1&z=867](http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=867) (дата звернення: 12.09.2023).
69. Колишко Р. А. Децентралізація публічної влади в унітарній державі : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 16 с.
70. Колюх В. Регіоналізм як одна з форм децентралізації влади. *Віче*. 2015. № 7. С. 34–37.
71. Комих Н. Г. Соціологічні дослідження у сфері правоохоронної діяльності : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 112 с.
72. Конкурс грантів для надання підтримки громадам, вразливим групам населення та особам, що потребують допомоги в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14656> (дата звернення: 15.05.2023).
73. Кооперативний рух, або Як села заробляти можуть. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9272> (дата звернення: 15.05.2023).
74. Коркуна О. І., Коркуна І. І., Цільник О. Я. Нормативно-правове забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. № 2. С. 16–19.
75. Котенко Я. В., Ткачук А. Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене). Київ : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с.
76. Коч С. В. Транскордоння: простір соціального порядку і політичної дії : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 288 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2566/1/Koch%20S.%20V.%20.pdf> (дата звернення: 15.03.2024)
77. Кузькін Є. Ю. Вплив децентралізації на розвиток регіонів. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 3. С. 39–53.

78. Куйбіда В. С., Заєць І. Я. Генеза територіальної організації України: конституційно-правові аспекти. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 480 с.
79. Кукарцев О. В. Регіональна політика України: відносини «центр-регіони» як фактор забезпечення територіальної цілісності держави : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Львів, 2008. 198 с.
80. Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
81. Куриляк М. Регіоналізація: розвиток теоретичних основ. *Проблеми глобалізації та регіоналізації світової економіки* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. студ. та молод. вчених. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С. 73–78.
82. Лавриненко Г. А., Палінчак М. М. Універсальні аспекти децентралізації державної влади. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 11–15.
83. Лавриненко Г. А., Цьока К-В. Децентралізація в Україні: перспективи та ризики. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 7–10.
84. Лелеченко А. П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз : дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Національна академія держ. управління при Президентові України. Київ, 2005. 194 с.
85. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень : навч. посіб. Київ : Б. в., 2017. 110 с.
86. Ліба Н. С., Ющик Л. В. Поліваріантність поняття «регіон». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 14. Ч. 2. С. 10–13.
87. Лисяк Л. В., Биков Б. Д., Кушнір А. І. Зміцнення фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 4(70). С. 84–89.
88. Лопушинський І. П. Децентралізація влади в Україні як чинник забезпечення стабільності держави. *Державна політика щодо місцевого*

самоврядування: стан, проблеми та перспективи : збірник матеріалів конференції. Херсон, 2014. С. 50–52.

89. Лушагіна Т. В. Типологія та спрямованість децентралізації влади. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2016. Т. 273. Вип. 261. С. 7–10.
90. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон». *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 4. С. 163-170.
91. Макаров Г. В. Регіоналізм як чинник політичного процесу у сучасному українському суспільстві : дис... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2005. 208 с.
92. Мануїлова К. В. Соціально економічне значення децентралізації публічної влади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 2. С. 168–173.
93. Марчук В. В., Мельничук В. І. Стан інтеграції європейського досвіду у функціонування системи місцевого самоврядування України. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 34–39.
94. Мелітополь. Вибори міського голови 25 жовтня 2020. URL: https://ukraine-elections.com.ua/uk/election_data/region_result_page/194 (дата звернення: 09.02.2024).
95. Мелітополь: поперед мера в міськраду. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/11/151112_melitopol_election_vc (дата звернення: 21.11.2022).
96. Мельник Н. Децентралізаційні трансформації як чинник ціннісних змін у суспільстві. *Політичні трансформації сучасного суспільства* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2023 р.). Полтава : ПДАУ, 2023. С. 98–100.
97. Мельничук А., Остапенко П. Децентралізація влади: реформа № 1 : аналітичні записки. Київ : ЦОП «Глобус» ФОП Кравченко Я.О., 2016. 35 с.

98. Мельничук Л. М. Принцип децентралізації влади як ключовий вектор модернізаційних перетворень у системі державного управління соціальним розвитком регіонів. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 7-8. С. 77–83.
99. Метод порівняльного аналізу. Порівняльний аналіз: приклади. URL: <http://поради.pp.ua/nauka/45-metod-porvnyalnogo-analzu-porvnyalniy-analz-prikladi.html> (дата звернення: 04.04.2024).
100. Методологія наукових досліджень у галузі : практикум : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад. : Н. І. Бурау, В. С. Антонюк, Д. О. Півторак. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 58 с.
101. Механізми та процедури залучення громадськості до прийняття рішень. URL: <https://nads.gov.ua/nads-u-mezhah-povnovazhen-rozglyanulo> (дата звернення: 09.02.2024).
102. Мирна Н. В. Сучасні тенденції регіоналізації та їх роль в європейських інтеграційних процесах. *Державне будівництво*. 2013. № 1. С. 1–10 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2013_1_34.pdf. (дата звернення: 07.02.2024).
103. Мер Запоріжжя: від підтримки «Опоблоку» до власної партії. URL: <https://www.chesno.org/post/4107/> (дата звернення: 21.11.2022).
104. Мінакова Є. В. Концепція інституту префекта як суб'єкта державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 3. С. 27–32.
105. Міненкова П. В. Феномен політичного регіоналізму в контексті збалансування регіональних і державних інтересів. *Національна академія державного управління при Президентові України*. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Minenkova.pdf>. (дата звернення: 07.02.2021).
106. Мірзоева Т. В., Томашевська О. А. До визначення сутності поняття «регіон». *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 23. С. 48–50.

107. Місцеве самоврядування та територіальна організація влади. В контексті широкомасштабного російського вторгнення. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20221219_m/Sociology_lsg_2022.pdf (дата звернення: 09.02.2024).
108. Міщенко А. С. Вплив реформи децентралізації на громадянське суспільство України. *Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 лютого 2021 року) Львів : ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2021. С. 74–79.
109. Міщенко А. С. Вплив COVID-19 на регіональні процеси у світі. *Регіональні студії*. 2022. № 29. С. 62–66.
110. Міщенко А. С. Комунікації органів місцевого самоврядування України в умовах війни. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 4(48). С. 235–239.
111. Міщенко А. С. Комунікаційні аспекти діяльності муніципальної влади в період воєнного стану (на прикладі м. Запоріжжя). *Збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2023»* : у 5 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. Т. 2. С. 241–243.
112. Міщенко А. С. Основні чинники розвитку регіоналізму в Україні в умовах децентралізації влади. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. № 49. С. 301–307.
113. Міщенко А. С. Особливості комунікації органів місцевого самоврядування з населенням об'єднаних територіальних громад, що знаходяться під тимчасовою окупацією. *Матеріали XII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: зміни глобальної безпеки як виклик миротворенню та медіації»* (10 червня 2022 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2022. С. 79–81.

114. Міщенко А. С. Особливості місцевих виборів у міській ОТГ у 2015 та 2020 рр.: порівняльний аналіз (на прикладі Запорізької області). *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 76–81.
115. Міщенко А. С. Особливості реформи місцевого самоврядування в Латвії: досвід для України. *Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології миру, розбудови та державотворення у повоєнній Україні»* (24 листопада 2023 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С. 123–125.
116. Міщенко А. С. Особливості розвитку політичних процесів на субнаціональному рівні: аналіз експертної думки. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. 2024. № 73. С. 71–78.
117. Міщенко А. С. Перспективи реформи децентралізації влади в Україні в період повоєнної відбудови. *Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні»* (28 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С. 116–118.
118. Міщенко А. С. Проблемні аспекти комунікації представників місцевої влади з громадськістю в умовах війни. *Соціальні комунікації у становленні та розвитку української державности та громадянського суспільства. Стратегіми, наративи, технології та смисли* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [відповідальний редактор В. В. Костюк, відповідальні секретарі В. А. Ковпак, М. О. Семенович]. Запоріжжя : ЗНУ, факультет журналістики, 2022. С. 238–240.
119. Міщенко А. С. Регіоналізм як предмет сучасного політичного дискурсу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 31. С. 94–98.

120. Міщенко А. С. Регіоналізм як результат узгодження інтересів політичних акторів на субнаціональному рівні. *Публічна політика і державне управління в умовах війни : матер. міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 12 квітня 2024 р.) ; уклад. Н. Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина, М. Дубель. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. С. 22–25.
121. Міщенко А. С. Роль реформи децентралізації у забезпеченні національної безпеки України. *Матеріали XI Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: політика подолання травми в процесі миротворення»* (12 березня 2021 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. С. 123–126.
122. Міщенко А. С. Співвідношення регіоналізму, регіоналізації, децентралізації, як провідних політичних процесів в Україні. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей»* (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. С. 124–126.
123. Міщенко А. С. Співпраця України та Європейського Союзу в питанні децентралізації влади. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2023. № 2(54) С. 160–165.
124. Міщенко А. С. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях в умовах продовження війни. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Технології миротворення та медіації у змінах глобальної безпеки»* (25 листопада 2022 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ;

- ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2022. С. 11–14.
125. Міщенко А. С. Тенденція до автономізації об'єднаних територіальних громад: сутність та проблеми. *Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11–12 лютого 2022 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 60–62.
 126. Міщенко А. С. Укрупнення районів як складова реформи децентралізації влади в Україні: переваги та недоліки. *Політичні трансформації сучасного суспільства* : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2024 р.). Полтава : ПДАУ, 2024. С. 246–249.
 127. Міщенко А. С. Форми утворення ОТГ добровільна та примусова: переваги та недоліки. *«Молода наука – 2021»* : збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2021» : у 5 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. Т.2. С. 362–364.
 128. Міщенко А. С. Формування нового регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології подолання соціальної травми в процесі миротворення»* (16 квітня 2021 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. С. 362–364.
 129. Могілевський В. С. Роль децентралізації публічної влади в становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2017. № 1(35). С. 60–65.
 130. Музика І. В. Принцип історизму у царині досліджень вітчизняної соціології права кінця XIX – початку XX століття. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 239–243.

131. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Знання, 2000. 264 с.
132. На виборах міського голови Енергодара чинний голова програв місцевому активісту. URL: <https://suspilne.media/78512-na-viborah-miskogo-golovi-energodara-cinnij-golova-prograv-miscevomu-aktivistu/> (дата звернення: 21.11.2022).
133. Навіщо децентралізація? URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 23.03.2021).
134. Нагірний В., Васильченко С., Мироненко Є., Денисенко В. Партії регіонів: у що і як грають регіональні групи впливу на полях незавершеної децентралізації : доповідь / Український інститут майбутнього. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/dopovid-vidnosyny-kyyeva-i-regioniv-perezavantazhennya/> (дата звернення: 13.02.2024).
135. Немченко А. Б., Ніраз І. В. Методологія системного підходу в управлінні організацією. *Наукові записки* : зб. наук. пр. Кіровоград : КНТУ, 2010. Вип. 10, ч. 1. С. 275–279.
136. Нікончук А. М. Теоретичні засади децентралізації влади в процесі розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Право і безпека*. 2011. № 5. С. 30–34.
137. Онищенко О. С. Філософія політики : корот. енциклопед. слов. / НАН України ; авт.-упоряд. : Андрущенко В. П. та ін. ; ред.. кол. : Губерський Л. В. та ін. Київ : Знання України, 2002. 672 с.
138. Орлянський В. С. Реформи перемоги. *Політикус*. 2022. № 5. С. 55–59.
139. Особливості бюджету Запоріжжя на 2024 рік: 5 мільйонів – на КП ЗМІА, яке займається... розміщенням зовнішньої реклами. URL: <https://zabor.zp.ua/new/osoblivosti-byudzhetu-zaporizhzhya-na-2024-rik-5-milyoniv-na-kp-zgia-yake-zaumaetsya-rozmishchennyam-zovnishnoi-reklami> (дата звернення: 10.02.2024).
140. Оцінка громадянами України наслідків реформи децентралізації і готовність брати участь у житті місцевої громади. Бачення ролі бізнесу в розвитку громад (травень 2021 р.). URL:

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-ukrainy-naslidkiv-reformy-detsentralizatsii-i-gotovnist-braty-uchast-u-zhytti-mistsevoi-gromady-bachennia-roli-biznesu-v-rozvytku-gromad-traven-2021r?fbclid=IwAR2QPaUBnF7Iq> (дата звернення: 09.02.2024).

141. Партія веде? Як реформа децентралізації вплинула на партійне будівництво в регіонах URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/med-a/research-updates/part-ya-vede-yak-reforma-decentral-zac-vplinula-na-part-yne-bud-vnictvo-v-reg-onah> (дата звернення: 01.05.2024).
142. Полякова О. Бюджет участі для ОТГ: втілення громадської ідеї за бюджетний кошт. *Збірник журналістських матеріалів «Децентралізація в Україні»*. Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2018. С. 324–325.
143. Панова В. С. Регіональна політика держав Європейського Союзу в контексті забезпечення децентралізації в сучасній Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.
144. Партія «За майбутнє» вимагає розслідувати факти тиску на міського голову Бердянська. URL: <https://suspihne.media/181576-partia-za-majbutne-vimagae-rozsliduvati-fakti-tisku-na-miskogo-golovu-berdanska/> (дата звернення: 21.11.2022).
145. Первий Г. Л. Системний підхід соціально-гуманітарного знання. 2013. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/1529/2-4-Pervyj.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 03.04.2024).
146. Петришин О. Реформа місцевого самоврядування : досвід Латвії. *Інформація і право*. 2020. № 2 (33). С. 158–169.
147. Повоєнна відбудова громад і компенсації: як це працюватиме та чому місцева влада мовчатиме. URL: https://lb.ua/news/2023/03/29/550219_povoienna_vidbudova_gromad_i.html (дата звернення: 12.04.2023).
148. Покращення якості надання адміністративних послуг для населення Програми «U-LEAD з Європою». URL:

<https://decentralization.gov.ua/cnap/prohrama-u-lead-z-yevropoiu-f> (дата звернення: 15.05.2023).

149. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII. Дата оновлення: 01.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text> (дата звернення: 08.04.2024).
150. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища : Закон України від 09.02.2017 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1848-19#Text> (дата звернення: 08.04.2024).
151. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. Дата оновлення: 14.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 08.02.2024).
152. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 08.02.2024).
153. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 10.02.2024).
154. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 10.12.2023. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 08.02.2024).

155. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 19.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.02.2024).
156. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 року № 1508-VII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-18#Text> (дата звернення: 08.02.2024).
157. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р#Text> (дата звернення: 08.02.2024).
158. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 10.02.2024).
159. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (дата звернення: 08.02.2024).
160. Пройшли громадські слухання щодо врахування громадських інтересів під час розроблення детального плану території кварталу, обмеженого вулицями Світличної Ганни, Соборна, Полтавська та річки Вовча, для розміщення багатоквартирного житлового будинку та звіту про стратегічну екологічну оцінку. URL: <https://pavlogradmrada.dp.gov.ua/news/projjshli-gromadski-slukhannya-shhodo-vrakhuvannya-gromadskikh-interesiv-pid-chas-rozroblennya-detalnogo-planu-teritorii-kvartalu-obmezhenogo-vulicyami-svitlichnoï-ganni-soborna-poltavska.html> (дата звернення: 09.02.2024).

161. Продовження децентралізації: фокус на підвищенні стандартів прозорості, захищеності та підзвітності місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16136> (дата звернення: 12.04.2023).
162. Радимось з громадою: Організація консультацій з громадськістю в територіальній громаді. Неформалізовані підходи / авт.-упоряд. М. Гоманюк ; за заг. ред. В. Купрія. Програма DOBRE. Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2023. 80 с.
163. Ребкало В. А., Шкляр Л. Є. Політичні інститути в процесі реформування системи влади. Київ : Вид-во НАДУ, 2003. 172 с.
164. Регіоналізація. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 1206.
165. Результати виборів у Запоріжжі. URL: <https://elections.rbc.ua/ukr/result-region/zaporozhye> (дата звернення: 21.11.2022).
166. Результати виборів до міськради стратегічно важливого міста Запорізької області завтра оголосять опівдні. URL: <http://iz.com.ua/glavniye/83621-rezultaty-vyborov-v-gorsovet-strategicheski-vazhnogo-goroda-zaporozhskoy-oblasti-obyavyat-zavtra-v-polden> (дата звернення: 21.11.2022).
167. Результати місцевих виборів у Запоріжжі: хто став мером. URL: https://vybory.24tv.ua/vibori-mera-zaporizhzhya-2020-rezultati-golosuvannya-ofitsiyno_n1438638 (дата звернення: 21.11.2022).
168. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 06.03.2021).
169. Романюк С. А. Децентралізація: теорія та практика застосування : монографія. Київ : НАДУ, 2018. 216 с. URL: http://bookri.com.ua/wpcontent/uploads/2017/12/romanuk_predprosm1.pdf (дата звернення: 07.02.2024).
170. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження : монографія. Київ : УАДУ, 2001. 112 с.

171. Росохата А. С. Аналіз теоретичних основ наукового прогнозування на засадах маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 2. С. 99–111.
172. Реформа, якої не уникнути Україні: 10 прикладів об'єднання громад у країнах Європи. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/27/7075538/> (дата звернення: 23.03.2021).
173. Савченко Ю. А. Сучасний стан децентралізації в Україні: секторальний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 19, ч. 2. С. 172–175.
174. Свириденко В. Об'єктивність. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України ; Абрис, 2002. С. 441.
175. Скільки депутатів у новій міськраді Бердянська від кожного округу. URL: <https://socialdata.org.ua/skilki-deputativ-v-noviy-miskradi-b/> (дата звернення: 21.11.2022).
176. Словник з регіональної політики. URL: www.eru.org.ua (дата звернення: 19.06.2018).
177. Смирний М. Ф. Основи наукових досліджень : конспект лекцій для студентів усіх форм навчання за спеціальністю 141 – Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 111 с.
178. Солопчук М. С., Федірко А. О. Основи науково-методичної діяльності у галузі фізичної культури і спорту : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2006. 224 с.
179. Стабілізаційні заходи на звільнених територіях: Верещук пояснила що це й для чого. URL: https://24tv.ua/stabilizatsiyni-zahodi-vereshhuk-poyasnila-shho-tse-dlya-chogo_n2160267 (дата звернення: 18.11.2022).
180. Стегній О., Чурилов М. Регіоналізм в Україні як об'єкт соціологічного дослідження: монографія. Київ : Б. в., 1998. 217 с.

181. Стеценко С. Г. Децентралізація в Україні: національні традиції та європейський досвід. *Регіональна політика і децентралізація влади в Україні в контексті євроінтеграційних процесів* : зб. наук. пр. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2015. С. 146–154.
182. Сумщина – найбільш замінована область після російської окупації: яка ситуація на Білопільщині. URL: <https://bilopillia.city/articles/230813/sumschina-najbilsh-zaminovana-oblast-pislya-rosijskoi-okupacii-scho-mayemo-na-bilopilschini> (дата звернення: 18.11.2022).
183. Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації). URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_decentralizaciya.pdf (дата звернення: 08.02.2024).
184. Таран С. В. Політичний регіоналізм як фактор дестабілізації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. 18 с.
185. Територіальні громади. URL: <https://decentralization.ua/newgromada> (дата звернення: 08.02.2024).
186. Ткачук А. Як провели реформу адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування у Латвії. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/yak-provely-reformu-administratyvno-t/> (дата звернення: 13.11.2023).
187. Ткачук А. Про територіальні підходи до реалізації державної регіональної політики (вимушені макрорегіони). URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-terytorialni-pidhody-do-realizacziyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-polityky-vymusheni-makroregiony/> (дата звернення: 27.03.2024).
188. Топалова Е. Х. Імплементация європейських стандартів регіонального самоврядування в національне законодавство України. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : збірник матеріалів конференції. Херсон, 2014. С. 83–88.

189. Тульчинський Р. В. Детермінанти становлення нового регіоналізму: теорія, методологія, практика : монографія. Херсон : Вид-во «ПП Вишемирський В.С.», 2018. 400 с.
190. У Бердичеві відкрили модернізований ЦНАП. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13568> (дата звернення: 15.05.2023).
191. У Бердянську переможець виборів випередив кандидата від «ОПЗЖ» на 955 голосів. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/u-berdjansku-peremozhets-viboriv-viperediv-kandidata-vid-otzzh-na-955-holosiv.html> (дата звернення: 09.02.2024).
192. Узун Ю. В., Коч С. В. Децентралізація: критерії оцінювання регіональної політики та результати в Україні. *Регіональна політика : історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика* : зб. наук. праць : в 2 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; редкол. : П. М. Куліков (голова) [та ін.]. Київ ; Тернопіль : Бескиди, 2018. Вип. 4, ч. 1 : Четверта міжнародна наук.-практ. конф., Київ, 23 листопада 2018 р. С. 237– 249.
193. У Міноборони пояснили скасування дозволів на роботу журналістів у Херсоні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3614361-u-minoboroni-poasnili-skasuvanna-dozvoliv-na-robotu-zurnalistiv-u-hersoni.html> (дата звернення: 18.11.2022).
194. Україна 2021-2022: Помірні досягнення та масштабні загрози. Україна-2021: провалу не сталося, прорив не вдався, очікування тривожні. Прогнози-2022. Громадська думка про підсумки 2021 р. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2022-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR.pdf> (дата звернення: 09.02.2024).
195. Україна отримає 2 млн доларів грантових коштів у межах програми «Енергоефективність громадських будівель в Україні», – Олексій Чернишов. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15670> (дата звернення: 15.05.2023).

196. Устименко В. Етнополітичні процеси: стан та особливості їх прояву в регіональному розрізі. *Наукові записки* : зб. Київ : ІПіЕНД НАН України, 2002. Сер. «Політологія і етнологія» ; Вип. 19. С. 73–117.
197. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : посіб. Київ : Ленвіт, 2012. 64 с.
198. Ушакова Ж. Регіональна політика Італії в контексті розвитку процесів Європейського регіоналізму : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Маріуполь, 2012. 16 с.
199. Фінансова децентралізація і бюджети перших 159 об'єднаних громад в деталях - експертна стаття (+презентація). URL: <https://decentralization.ua/news/5244> (дата звернення: 08.02.2024).
200. Флурі Ф., Бадрак В. Безпекові аспекти політичної децентралізації в Україні: Бачення, реалії та можливі наслідки. Дослідження Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (ЦДАКР). Женева-Київ : ФОП Лопатіна О. О., 2017. 56 с.
201. Хорішко Л. С. Регіональний аспект формування іміджу політичних партій. *Політичний менеджмент*. 2009. № 6(39). С. 85–93.
202. Хмельников А. О. Децентралізація як механізм модернізації політичного менеджменту на регіональному рівні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Дніпропетровськ, 2012. 204 с.
203. Хребтій І. В. Вплив децентралізації на стратегічний розвиток регіонів: концептуальний розвиток. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1138> (дата звернення: 08.02.2024).
204. Хто виграв місцеві вибори? Вивчайте інтерактивну карту результатів. URL: <https://texty.org.ua/projects/102405/gromada-misto-oblast-rezultaty-miscevyh-vyboriv/> (дата звернення: 21.11.2022).
205. Хто керуватиме громадами на деокупованих територіях? URL: <https://parlament.org.ua/2023/01/12/hto-keruvatime-gromadami-na-deokupovanih-teritoriyah/> (дата звернення: 12.04.2023).

206. Цурканова І. О. Сутність та особливості централізації та децентралізації органів влади в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2012. Т. 197, № 185. С. 67–70.
207. Чому потрібна децентралізація? URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/chomu_potribna_decentralizaciya.pdf (дата звернення: 08.02.2024).
208. Чепель О. Реформа муніципальних органів та адміністративно-територіального устрою: на прикладі України, Польщі й Латвії. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 185–189.
209. Чисельність населення в місті Павлоград. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/town/pavlograd/> (дата звернення: 09.02.2024).
210. Чернописский П. Б. Децентрализация власти в Украине: конституционно-правовой аспект : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.02. Харьков, 2018. 235 с.
211. Шаган О. В. Система принципів нормотворчості. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Данила Галицького*. 2014. № 9. С. 64–69.
212. Шибяєва Н. В. Децентрализация в Украине: достижения и вызовы современного этапа. *Материали П'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем»*, 26-30 квітня 2021 р. Харьков, 2021. С. 218–221.
213. Що таке децентрализация і навіщо вона всім нам? – простими словами про реформу. URL: <https://decentralization.ua/news/1862> (дата звернення: 08.02.2024).
214. Як відновити місцеве самоврядування від наслідків війни? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/5/7362004/> (дата звернення: 12.04.2023).
215. Як діяти у разі виявлення на деокупованих територіях дітей без батьківського піклування. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/02/yak->

- diyaty-u-razi-vyyavlennya-na-deokupovanyh-terytoriyah-ditej-bez-batkivskogo-pikluvannya/ (дата звернення 18.11.2022).
216. Як не варто проводити адмінреформу, або Чи повторить Україна помилки Латвії? URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/25/7034150/> (дата звернення: 23.03.2021).
 217. Dick-Sagoe C. Decentralization for improving the provision of public services in developing countries: A critical review. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322039.2020.1804036> (дата звернення: 08.04.2024).
 218. Faguet J.-P. Decentralization and Governance. *World Development*. 2014. Volume 53. P. 2–13.
 219. Foqué R., Steenbergen J. Regionalism: A Constitutional Framework for Global Challenges? / ed. by M. Fareell, B. Hettne, L. Langenhove. *Global Politics of Regionalism : Theory and Practice*. London : Pluto Press, 2005. P. 54–67.
 220. Calculli M. Regionalism and Regionalization in the Middle East. The International Relations and Security Study Network. URL: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lng=en&id=167930> (дата звернення: 17.07.2021).
 221. Koch S., Uzun Yu. Decentralization vs Centralization: Scenarios of Regional Development of Ukraine in the Context of Internal Stability Establishment. *Przegląd Strategiczny*. 2020. № 13. P. 243–262.
 222. Graham E., Newnham J. The Dictionary of World Politics. A Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions. New York – London : Harvester Wheatsheaf, 1990. 320 p.
 223. Jukarainen P. Any space for the postmodern identity? *International conference: «Border regions in transition»*, 14–17 June 1997. P. 17.
 224. Katzenstein P. J. Regionalism and Asia. *New Political Economy*. 2000. № 5/3. P. 353–368.
 225. Litvack J., Seddon J. Decentralization briefing notes. Copyright. The International Bank for Reconstructio and Development / The World Bank. 1999 116 p. URL:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/873631468739470623/pdf/multi-page.pdf> (дата звернення: 12.04.2024).

226. Lukeria T. Transformation of the Ideology of Decentralization in Ukraine in the Conditions of a Full-scale Russian Invasion. URL: https://digitalcommons.odu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=gsis_studentconference (дата звернення: 10.02.2024).
227. Loughlin J. «Europe of the Regions» and the Federalization of Europe. *Publius*. 1996. № 4. P. 141–163.
228. Markusen A. Regions: Economics and Politics of Territory. Rowman and Littlefield Publishes, 1987. 320 p.
229. Roemheld L. Integral Federalism: Model for Europe – a way toward a personal group society. Historical development, Philosophy, State, Economy, Society. Frankfurt am Main : Lang, 1990. 560 p.
230. Shmitt-Egner P. Handbuch der Europaischen Regionalorganisationen. Baden-Baden : Nomos Verlagsgesellschaft, 1999. 550 p.
231. Telo M. Regionalism and global governance: the alternative between power politics and new multilateralism. *Annals of the Fondazione Luigi Einaudi* Volume LIV, December 2020. P. 5–34. URL: <https://www.annalsfondazione luigieinaudi.it/images/LIV/2020-2-001-Telò.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).
232. Sharma C. K. Governance, Governmentality and Governability: Constraints and Possibilities of Decentralization in South Asia. Keynote Address, International Conference on Local Representation of Power in South Asia, Organized by Department of Political Science, GC University, Lahore (Pakistan). 2014, Nov. 12. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/61430/1/MPRA_paper_61430.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

ГАЙД ІНТЕРВ'Ю З ЕКСПЕРТОМ НА ТЕМУ: «ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ»

Шановний (-а) експерт (-ка)!

Дане інтерв'ю проводиться в рамках написання дисертаційної роботи аспіранткою кафедри політології Запорізького національного університету Міщенко Анастасією на тему: «Трансформація регіоналізму в умовах децентралізації влади в Україні». Основна мета – дізнатися особисту думку експертів та їхнє ставлення до особливостей трансформації та розвитку регіоналізму в Україні.

Чи можна використовувати результати інтерв'ю із зазначенням ПІБ експерта?

ОСНОВНІ ПИТАННЯ

1. Явище регіоналізму прямо пов'язано з посиленням ролі регіонів як політичних акторів. Як Ви вважаєте, наскільки в Україні розвинена участь регіонів у прийнятті рішень ?

2. Як Ви оцінюєте роль реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади у розвитку субнаціональних територіальних утворень (на регіональному та локальному рівнях)?

3. Зазвичай прийнято вважати, що основним суб'єктом формування порядку денного регіону є політичні еліти. Як Ви вважаєте, наскільки актуалізувалася роль громадського сектору як суб'єкта під впливом реформи децентралізації?

4. Наскільки доцільною є реалізація регіональних (локальних) політичних партійних проєктів в умовах децентралізації влади? Та яким може бути їх вплив на політичні процеси на субнаціональному (регіональному і місцевому) рівні?

5. Як Ви вважаєте, наскільки готові регіони України бути включеними до євроінтеграційних процесів?

6. Будь ласка, оцініть спроможність органів влади на регіональному і локальному рівнях до ефективного вирішення питань життєдіяльності, пов'язаних з викликами повномасштабної війни.

7. Будь ласка, оцініть перспективи подальшої оптимізації діяльності субнаціонального рівня управління за допомогою механізмів децентралізації.

Дякую за співпрацю!

**Громадська організація
«УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ»**

Україна, 69114, м. Запоріжжя, вул. Гудименко, 42/49
099 791 3417, www.youthplanning.org, info@youthplanning.org



Вих. № 02/10 від 02.09.2024

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Міщенко Анастасії Сергіївни
на тему: «Трансформація регіоналізму в умовах
децентралізації влади в Україні»,
що подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 052 «Політологія»

Сучасні внутрішньополітичні та зовнішньополітичні виклики впливають не тільки на державну політику країни, а й на місцевий та регіональний розвиток. Це змінює формат діяльності державних інституцій та інститутів самоврядування і безумовно впливає на їх ефективність, а також впливає на вирішення актуальних для українського суспільства питань в умовах воєнного стану.

Основні положення, що розроблені у дисертаційному дослідженні Міщенко Анастасії Сергіївни, представляють для Українського центру соціального проектування практичний інтерес у частині застосування рекомендацій щодо організації управління та розвитку громади як в умовах війни, так і у післявоєнній перспективі.

Заслужують на увагу запропоновані дисертанткою рекомендації щодо впровадження нових інноваційних практик зворотного зв'язку між органами місцевого самоврядування з громадою у рамках встановлення ефективної стратегічної комунікації як в умовах війни, у тому числі з громадами, жителі яких перебувають на ТОТ, так і в післявоєнних умовах деокупованих територій. Не менш важливими є рекомендації щодо розробки стратегій повоєнного розвитку громад з метою комплексного, ефективного та своєчасного відновлення територій громади й регіону загалом.

Вважаю за доцільне використовувати результати даного дослідження у подальшій роботі ГО «Український центр соціального проектування».

Голова
ГО «УЦСП»



Т.І. Бутченко